

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve KILIÇ

HAYDAR HAYDAR'IN HAKLU ERCUVÂN ROMANININ İNCELENMESİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve KILIÇ

HAYDAR HAYDAR'IN HAKLU ERCUVÂN ROMANININ İNCELENMESİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Encümen BAYRAM

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Merve KILIÇ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Turan BAHŞİ (İmza)

Üye (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi Encümen BAYRAM (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Mahmut OLÇUN (İmza)

Tez Başlığı: HAYDAR HAYDAR'IN HAKLU ERCUVÂN ROMANININ İNCELENMESİ

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 14/07/2025

Mezuniyet Tarihi : 21/08/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Haydar Haydar’ın Haklu Ercuvân Romanının İncelenmesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Merve KILIÇ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

12 / 08 / 2025

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Merve KILIÇ
Öğrenci Numarası	2023520049004
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Encümen BAYRAM
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Haydar Haydar'ın Haklu Ercuvân Romanının İncelenmesi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2728652901
Rapor Tarihi	12.08.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %8 Alıntılar dahil: %13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 117 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: ( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. ( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr. Öğr. Üyesi Encümen BAYRAM İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYDAR HAYDAR'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı	23
1.2. Edebî Kişiliği.....	24
1.3. Eserleri.....	25
1.3.1. Romanları.....	25
1.3.2. Hikâyeleri.....	28
1.3.3. Diğer Çalışmaları	29

İKİNCİ BÖLÜM

HAKLU ERCUVÂN ROMANININ İNCELENMESİ

2.1. Romanın Tanıtımı.....	31
2.2. Olay Örgüsü.....	32
2.3. Kişi Kadrosu	46
2.3.1. Romanda Geçen Kurgusal Kişiler	47
2.3.2. Romanda Geçen Tarihî Kişiler	62
2.4. Mekân	70
2.5. Zaman	78
2.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı	80
2.6.1. Anlatıcı.....	80
2.6.2. Bakış Açısı	81
2.7. Anlatım Teknikleri	83

2.7.1. Anlatım-Gösterme Tekniği	83
2.7.2. Tasvir Tekniği	85
2.7.3. İleriye Gidiş Tekniği	85
2.7.4. Özetleme Tekniği	87
2.7.5. Mektup Tekniği	87
2.7.6. Otobiyografik Tekniği	88
2.7.7. Leitmotiv Tekniği	88
2.7.8. Diyalog Tekniği	89
2.7.9. İç Monolog Tekniği	89
2.8. Eserde Metinlerarasılık	90
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	98
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren, çevirmen
d.	Doğum Tarihi
Dr.	Doktor
DİA.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
MÖ.	Milattan Önce
ö.	Ölüm Tarihi
s.	Sayfa
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	Tarihsiz
vd.	Ve devamı
yy.	Yüzyıl

ÖZET

Bu çalışma, Suriyeli yazar Haydar Haydar'ın *Haklu Ercuvân* adlı romanını Suriye toplumu ve edebiyatı bağlamında incelemeyi hedeflemektedir. Suriye edebiyatı, zengin bir kültürel geçmişin ve tarihsel birikimin üzerine kurulmuştur. Bu edebiyat, Arap dünyasındaki edebî hareketlere de önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, siyasî olaylar, iç savaşlar ve dış müdahaleler, Suriyeli yazarların eserlerine damga vurmuş; eserlerinde toplumun sosyal yapısı, kimlik sorunları, toplumdaki sınıfsal çatışmalar ve politik baskılar sıklıkla işlenmiştir.

Suriye edebiyatında roman türü, 1960'lı yıllardan itibaren özellikle politik romanlar olarak öne çıkmaktadır. Haydar Haydar, bu dönemde ortaya çıkan Suriyeli yazarlardan biridir ve *Haklu Ercuvân* adlı romanında Filistin halkının yaşadığı eşitsizlik, toplumsal adaletsizlik, devlet baskısı, birey ve toplum arasındaki çatışmaları ustalıkla işlemiştir. Bu tez, Haydar'ın bu romanını ele alarak, Suriye toplumunun edebiyat ve politika ile ilişkisini derinlemesine incelemektedir. Romanın tematik olarak nasıl sosyal eleştiri işlevi gördüğü, karakterler üzerinden toplumsal sınıfların ve çatışmaların nasıl yansıtıldığı araştırılmıştır. Haydar Haydar'ın bu romanı, Filistin'deki politik rejim, toplumsal sorunlar ve halkın hayatına dair bir eleştiri niteliği taşıdığı için, Arap dünyasında özgün bir yere sahiptir. Romanda Filistin'de yaşayan Nâfiz karakterinin ve ailesinin özelinde İsrail tarafından yaşanan baskı ve zulüm derinlemesine işlenmiştir. Bu inceleme, Suriye romanının gelişim süreci ile Haydar'ın *Haklu Ercuvân* romanının bu sürece katkılarını da kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Modern Arap Romanı, Modern Suriye Romanı, Haydar Haydar, *Haklu Ercuvân*.

SUMMARY

ANALYSING HAYDAR HAYDAR'S NOVEL NAMED HAKLU ERCUVÂN

This study seeks to critically examine *Haklu Ercuvân*, a novel by Syrian author Haydar Haydar, within the socio-cultural and literary context of contemporary Syrian society. Syrian literature has been built upon a rich cultural heritage and a profound historical accumulation, and it has made significant contributions to literary movements across the Arab world. Particularly in the second half of the twentieth century, political events, civil wars, and foreign interventions left a profound impact on the works of Syrian writers. These developments were frequently reflected in literary texts through themes such as social structure, identity crises, class conflicts in society, and political repression.

In Syrian literature, the novel as a genre has gained prominence since the 1960s, particularly through its engagement with political themes. Haydar Haydar is one of the prominent Syrian writers who emerged during this period. In his novel *Haklu Ercuvân*, he skillfully addresses issues such as inequality, social injustice, state oppression, and the tensions between the individual and society, particularly in relation to the Palestinian experience. This thesis undertakes a comprehensive analysis of Haydar's novel, exploring the intricate relationship between Syrian society, literature, and politics. It investigates how the novel functions as a medium of social critique and how class dynamics and social conflicts are reflected through its characters. Haydar Haydar's novel holds a distinctive place in the Arab literary landscape due to its critical portrayal of the political regime in Palestine, its exploration of social problems, and its reflection of everyday life. Through the character of Nâfiz and his family, the novel presents an in-depth depiction of the oppression and violence perpetrated by the Israeli regime. This study also encompasses the developmental trajectory of the Syrian novel and examines the contributions of Haydar's *Haklu Ercuvân* to this process.

Keywords: Arabic Language, Modern Arabic Novel, Modern Syrian Novel, Haydar Haydar, *Haklu Ercuvân*.

ÖNSÖZ

Edebî bir tür olan romanın kökeni Batı'dır. Arap edebiyatında ise roman, ilk olarak Mısır'da 19. yy.'ın sonlarında ortaya çıkmış daha sonra 21. yy.'ın ilk çeyreğiyle geniş bir alana yayılmıştır. Bu nedenle şiirden sonra edebî üretim açısından en çok kullanılan edebî tür halini alan Arap romanının, incelenmesi ve üzerine araştırmalar yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Suriye romanının ise Arap romanının gelişmesinde etkili olduğu görülmektedir. Arap romanı özelinde, romanın Mısır ve Lübnan'da tekamüle ermesinden sonra Suriye'de de olgunlaşmaya başlamıştır. Suriye romanında özellikle politik ve sosyal konuları ele alan romanlar dikkat çekmektedir. Haydar Haydar'ın kaleme aldığı Haklu Ercuvân romanı ise Filistin bölgesinin modern tarihindeki toplumsal çalkantıları ve halkın yaşadığı zor koşulları derin bir bakış açısıyla ele almaktadır. Haydar'ın yazarlığında kullandığı sembolik dil ve işlediği sosyo-politik temalar sayesinde geniş bir okuyucu kitlesine ulaştığı görülmüştür.

Çalışmamız; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde modern Arap romanı ve modern Suriye romanıyla ilgili bilgiler verilerek teze başlanmıştır. Birinci bölümde Haydar Haydar'ın hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve edebî anlayışı işlenmiştir. İkinci bölümde ise yazarın Haklu Ercuvân adlı eserinin olay örgüsü, kişi kadrosu, zaman, mekân, anlatım teknikleri ve metinlerarasılık bakımından detaylı bir analizi yer almıştır.

Akademik tecrübe kazanmamda ve çalışmanın her safhasında derin ilmî birikimi ve tecrübesinden istifade ettiğim değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Encümen BAYRAM'a şükranlarımı arz ederim.

Merve KILIÇ

Antalya, 2025

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı, Kaynakları ve Yöntemi

“Haydar Haydar”ın Haklu Ercuvân Romanının İncelenmesi” isimli bu çalışma modern Arap edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Haydar Haydar’ın özellikle Filistin mücadelesine odaklanan bu eserinde kullandığı anlatı teknikleri, olay örgüsü, kişi kadrosu, mekân ve zaman kurgusuyla metinlerarasılık unsurlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Haydar Haydar ve Haklu Ercuvân romanını konu alan, yüksek lisans ve doktora seviyesinde Türkiye’de yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak Arap dünyasında bazı akademik çalışmalarda Haydar Haydar’a yer verildiği görülmektedir. Fuâd ‘Azzâm’ın *Haydar Haydar Rivâyât Binâu’l-Mekân* adlı makalesi ile Sabri Hâfız’ın *The Novel, Politics and İslam* çalışmaları örnek gösterilmektedir. Ayrıca Haydar Haydar hakkında İngilizce ve Arapça internet sitelerinde çalışmalar bulunmaktadır.

Modern Arap ve Suriye romanının konu edildiği giriş bölümünde; Corcî Zeydân (ö. 1914)’ın *Târîhu Âdâbi’l-Luġâti’l-‘Arabiyye’si*, İbn Manzûr (ö. 1312)’un *Lisânu’l-‘Arab’ı*, Rahmi Er’in *Modern Mısır Romanı I*, H.A.R Gibb (ö. 1971)’in *Arap Edebiyatı*, Ahmet Kâzım Ürün’ün *Modern Arap Edebiyatı*, Jacob M. Landau (ö. 2001)’un *Modern Arap Edebiyatı Tarihi 20. yüzyıl* adlı eseri, Ömer İshakoğlu’nun *Modern Suriye Edebiyatı (1800-1918)* ve *Suriye Tarihi: Osmanlı Dönemi Suriye’sinde Edebî ve Kültürel Hayat (1800-1918)* adlı eserleri ile Zafer Yıldırım’ın editörlüğünü yaptığı *Uluslararası Politikada Suriye Krizi* adlı eserlerden istifade edilmiştir.

Haydar Haydar’ın hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin ele alındığı birinci bölümde Haydar Haydar’ın *et-Temevvucât*, *el-Zamanu’l-Mûhiş*, *el-Fehd*, *Velîmetun li ‘Aşâbi’l-Bahr*, *Merâyâ en-Nâr*, *Şumûs el-Ğacer*, *Hicretu’s-Sinûnû*, *Merâsi’l-Eyyâm: Selâs Hikâyât ‘ani’l-Mevt*, *Hikâyâtü’l-Nevrasi’l-Muhâcir*, *Vamd*, *İġvâ’*, *el-Feyedân*, *el-Vu‘ûl*, *Evrâku’l-Menfâ* ve *Kabûşî* gibi eserleri yararlanılan kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Haydar Haydar’ın Haklu Ercuvân romanının incelendiği ikinci bölümde ise; temel olarak Haydar Haydar’ın *Haklu Ercuvân* romanı, İsmail Çetişli (ö. 2015)’nin *Metin Tahlillerine Giriş-2*, Mehmet Tekin’in *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, Fatih Tepebaşı’nın *Roman İncelemesi*, Nurullah Çetin’in *Roman Çözümleme Yöntemi*, E. M. Forster (ö. 1970)’ın *Roman Sanatı*, Şerif Aktaş (ö. 2013)’ın *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili-Teori ve Uygulama-* adlı eserlerden istifade edilmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden roman tahlil yöntemi kullanılarak romanın yapısal unsurları analiz edilmiştir. Araştırmamız esnasında ayetlerin tercümesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mealinden yararlanılmıştır.

Modern Arap Romanı

İnsan, toplum içerisinde inşa ettiği kültürünü sözel ya da yazılı olarak bir sonraki nesle taşımaktadır. Toplumun kültürünü sanatla birleştirip yazısal olarak taşıyan araç ise edebiyattır. Edebiyatta yazardan esere ve eserden okuyucuya doğru giden bir bağ vardır. Bu bağ onun bir kültür aracı olmasını sağlamaktadır. Yazar eserinde tarihî, coğrafi ve sosyolojik olarak eğitici ve bilgilendirici işlevini yansıtırken eğlendirici ve estetik haz verme işlevleriyle de okuyucunun fikir dünyasını etkileyebilmektedir.¹ Edebiyat içerisinde modern anlamda en önemli tür ise romandır. Roman kelimesi Latince “Lingua Romana” ve Fransızca “Romanz” kelimelerine dayanmaktadır.² Bu sözcük ilk olarak Latineden türeyen Roman dili ve bu dilde yazılan eserler için kullanılmıştır. 12. yy.'da ise Roman diline tercüme edilen eserler için kullanılan bu kelime, 14. yy.'da saray edebiyatında beyit ve kıtalar şeklinde yazılmış olan hikâyelere 15. yy.'da ise efsanevî şövalye hikâyelerine atfedildiği dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra roman, 17. yy.'da Batı'da günümüzdeki manasıyla kavramlaştığı görülmektedir.³

Batı'da romanın tek başına bir tür olarak kabul edilmesi 17. yy.'a kadar uzanırken ilk başta kiliselerde tehlikeli, sakıncalı ve lanetli bir tür olarak görülmüştür. Ancak roman gerek estetiksel yapısı gerekse toplumsal sorunların tartışılması ve anlatılmasında halkın gözünde önemli bir yerde olmayı başarmıştır.⁴ Batı'da başlayan yenileşme hareketleriyle birlikte romanın bağımsız bir edebî tür olduğu görülmektedir. F. Rabelais'in (ö. 1553) *Gargantua ve Pantagruel*, Miguel de Cervantes'in (ö. 1616) *Donkişot* adlı eserleri Batı'da roman türünün oluşmasındaki öncü eserlerden olmuştur. Avrupa'da romanın ilk örneği ise Boccaccia'un (ö. 1375) *Decameron*'u olarak kabul edilmiştir.⁵

TDK'ya göre “İnsanın veya çevrenin karakterlerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî bir türdür.” şeklinde tanımlanan roman,⁶ Arap dilinde ise İbn Manzûr'a göre, “r-v-y” kökünden türemiştir. Bu kökten gelen “rivâye” kelimesi anlatılan olayları ifade ederken; onu aktaranlara

¹ Ulaş Bingöl, “Edebî Eser, Edebiyat Eleştirisi ve Metin Tahlili”, *Edebiyat Yazıları II: Eleştiri Kuramları ve Metin Tahlilleri*, ed. Ulaş Bingöl- Enser Yılmaz, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2021, s. 12-13.

² Fatih Tepebaşı, *Roman İncelemesi*, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019, s. 21.

³ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara 2009, s. 64-65.

⁴ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 10.

⁵ Rashad Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2022, s. 15.

⁶ Türk Dil Kurumu, “Roman”, *tdk.gov.tr*; <https://sozluk.gov.tr/?kelime=roman> (28 Kasım 2024).

da rivâi ya da kâtibu'r-rivâye denilmiştir.⁷ Rivâye sözcüğünün edebî bir tür ismi olarak kullanımına ilk kez kimin öncülük ettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, Necîb el-Haddâd (ö. 1963), Alexandre Dumas'dan (ö. 1870) yaptığı *Rivâyetu'l-Fürsâni's-Selâse* adlı eser, bu türün “rivâye” olarak isimlendirildiği ilk örneklerden kabul edilmektedir.⁸

Roman türünün tarihsel gelişimi bu şekilde başlamış olmakla birlikte, bazı araştırmacılara göre Arap edebiyatındaki ilk roman örnekleri makâmât⁹ türü eserler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu nedenle araştırmacılar, makâmâtı roman, hikâye ve tiyatronun nüvesi olarak görmüşlerdir.¹⁰ Buradan yola çıkarak Batı'nın modern hikâye ve romanlarını Doğudaki edebî türlerden etkilenecek oluşturdukları görüşündedirler. İbn Tufeyl'in (ö. 1186) yazdığı *Hayy b. Yakzân* eseri Batı'da romanın ilk örneği olan *Robinson Cruseo*'u etkilemiş olabileceği düşünülse de Arap edebiyatında roman ancak 21. yy.'ın ilk çeyreğinde edebî bir değer kazanmıştır.¹¹ Bu edebiyatta romanın en eski örnekleri ise Batı'dan çevrilen *Kelile ve Dimne*, *Elf leyle ve leyle* gibi eserlerdir.¹²

1798 yılında Napolyon'un (ö. 1821) Mısır'ı işgali, Araplar açısından bir dönüm noktası teşkil etmiş; bu gelişme, Arapların Batı medeniyetini tanımlarını sağlamıştır. Bu temas neticesinde, Arap toplumları Avrupa'daki yeni yaşam biçimlerinden, kültürel, ekonomik ve sosyal dönüşümlerden haberdar olmuşlardır. Böylece Batı'dan yapılan çeviriler aracılığıyla Arap edebiyatında bir yenileşme hareketi doğmuştur.¹³ Bu hareket hem Batı etkisiyle şekillenmiş hem de Arapların kendi tarihî ve kültürel miraslarıyla kurdukları güçlü bağ üzerinden gelişerek modern Arap edebiyatının oluşumuna zemin hazırlamıştır.¹⁴ Modern Arap romancılığı pek çok Arap ülkesinde eserler vermesine rağmen özellikle tarihsel ve kültürel açıdan zengin olan Mısır, bu türün önemli eserlerinin verildiği bir merkez konumuna sahip olmuştur.

Fransızlar üç yıllık işgalin içerisinde kendi yayımlarını ve emirlerini yayımlamak için Mısır'da ilk matbaayı Jean Joseph Marcel (ö. 1854) önderliğinde kurmuşlardır.¹⁵ Ardından *Le Courrier de l'Égypte* ve *La Décade Égyptienne* isimli iki tane Fransız gazetesi, ‘tiyatro ve bilim topluluğu’ oluşturmuşlardır. Halkın ihtiyaçlarını gidermek için fabrika ve atölyeler inşa

⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1981, s. 1786.

⁸ Rahmi Er, “Roman”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2008, c. 35, s. 164-166.

⁹ Makâme, Hayalî bir kahramanın başından geçen olayların hayalî bir hikâyeci tarafından dile getirildiği kısa hikâyeler serisinden (makâmât) meydana gelen edebî tür ve bu konuda yazılan eserlerin ortak adıdır. Bkz. Erol Ayyıldız, “Makâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2003, c. 27, s. 417-419.

¹⁰ Sabri Hâfız, “Modern Arap Kısa Öyküsü I”, çev. Azmi Yüksel, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3/9 (2003), s. 78.

¹¹ Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*, 1. Baskı, Hece Yayınları, Ankara 2015, s. 55.

¹² Er, “Roman”, s. 164-166.

¹³ H.A.R Gibb, *Arap Edebiyatı*, çev. Onur Özatağ, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2022, s. 164.

¹⁴ Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, s. 2.

¹⁵ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Hindâvî, Kahire 2013, s. 1179.

etmişlerdir. Ancak 1801’de Fransızlar Mısır’dan çıktıktan sonra Osmanlı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’yı (ö. 1849) Mısır’a vali olarak atamıştır.¹⁶ Kavalalı Mehmet Ali yönetiminde Mısır’da modern unsurlar etkili olmuş, ordunun düzenlenmesi, doktorların yetiştirilmesi, yönetim, sanayi ve edebiyat alanında uzmanlar eğitilmiştir. Mehmet Ali Paşa, çeşitli okullar açarak da bilimi ve edebiyatı canlandırmaya çalışmıştır. Kavalalı döneminde Avrupa’ya eğitim görmeleri için öğrenciler gönderilmiş ve bu öğrenciler Avrupa’nın edebiyatını, kültürünü ve düşüncelerinden etkilenerek ülkelerine geri dönmüşlerdir.¹⁷ Bu kişiler Avrupa’ya bakarak ülkelerinin geri kalmışlığına çözüm bulmak için yenilikçi hareketler ortaya koymaya başlamışlardır. Bunun sonucunda Araplar Batı’dan teknik ve bilimi alarak aynı zamanda Batı’nın sömürgeciliğine karşı duran “Nahda” hareketini başlatmışlardır.¹⁸

Uyanış ve yeniden diriliş anlamlarına gelen Nahda, 19. yüzyılın ortalarında başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden özellikle Suriye, Lübnan ve Mısır’da görülen edebî, kültürel ve siyasî bir harekettir. İlk dönem Nahda hareketi, Avrupa kurumlarının ve düşüncelerinin benimsenerek İslam dünyasının geri kalmışlığının önüne geçilmesi anlayışına sahiptir. Mehmet Ali Paşa tarafından gönderilen ilk öğrenci kafilesinin başkanı olan Rıfâa Râfi‘ et-Tahtâvî (ö. 1873) ise bu hareketin lideri sayılmaktadır.¹⁹ Araplar, bu dönemde klasik eserlerin toplumun ilerlemesinde bir engelinin olmadığını göstermek için Batı entelektüalizminin etkisi altında da olsa bu eserleri ele alıp yeniden yorumlamışlardır. Bundan dolayı, birçok modern yazar, eski dönem geleneklerini hem İslam’ı hem de Arap milliyetçiliğinin uyanışını desteklemeyi amaçlayarak klasik tür ve üslupla eserler kaleme almışlardır. Çevirilerle de okuyuculara Avrupa kültürünün tanıtımı yapılmış ve yazarlar bu eserlerden etkilenerek eserlerinde sosyal ve siyasî sorunların üzerinde durmaya başlamışlardır. Bu sorunları ise Batı edebî türlerinden ilham alarak dile getirmişlerdir. Böylece bu tür eserlerin ortaya konmasıyla Arap entelektüalizminin belli bir seviyede korunması ve biraz daha batılılaşması sağlanmıştır.²⁰

Arap romanı, Nahda hareketi olarak da ifade edilen Batı’ya açılma süreciyle birlikte gelişmeye başlamıştır. Bu süreçte başlayan çeviri faaliyetleri ve gazetelerde yayımlanan romanlar aracılığıyla Arap romanı ilk örneklerini vermiştir.²¹ Arap edebiyatında roman türünün ilk çekirdek metinleri, doğrudan roman yazma amacıyla kaleme alınmamıştır. Bu ürünler

¹⁶ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2022, c. 25, s. 62-65.

¹⁷ Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, s. 1180.

¹⁸ Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, s. 35.

¹⁹ Ecehan Somuncuoğlu, “On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3/1 (2015), s. 105-108.

²⁰ İlknur Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 10.

²¹ Encümen Bayram, *Muhammed Abdulhalim Abdullah’ın Romancılığı*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2021, s. 16-17.

incelendiğinde öğretici ve eğitici bir amaçla yazıldığı görülmektedir. Bu eserlerin öncüleri ise Tahtâvî ve Ali Mubârek (ö. 1893)'tir. Tahtâvî, Fenelon'un *Télémaque* eserini Fransızcadan Arapçaya çevirerek Modern Arap edebiyatında roman türünün öncüsü olmuştur. Ayrıca Tahtâvî'nin *Tahlîsu'l-İbrîz fî Telhîsi Bârîz* ve *ed- Dîvânu'n-Nefîs bi İvâni Bârîz* adlı eserleri didaktik romanın ilk örneklerinden sayılmıştır.²²

Tahtâvî, Fransa'da geçirdiği beş yıl içerisinde felsefe, coğrafya ve mantık konularına yönelmiş; Batı'daki öncülerinden olan Rousseau, Montesquieu, Voltaire'nin eserlerinden etkilenmiştir. *Tahlîsu'l-İbrîz fî Telhîsi Bârîz* adlı eseri Paris'teki izlenimlerini içermektedir. Tahtâvî bu eserinde Avrupa'nın bütün yönleriyle reddedilmesi gerektiği düşüncesine karşı çıkmıştır. Avrupa'nın olumlu ve faydalı yönlerinin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Tahtâvî, vatan sevgisinden söz eden ilk kişidir. Bu düşüncesinin temeli Fransa'da doğu bilimcilerle tanışarak Firavun dönemiyle ilgili yeni bilgiler edinmesi ve bu dönemin önemli olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Tahtâvî'nin bu görüşleri Muhammed Hüseyin Heykel (ö. 1956) ve Selâme Mûsâ'nın (ö. 1958) savundukları Firavunculuk düşüncesinin temellerini oluşturmuştur. Tahtâvî, erkek çocukları kadar kız çocuklarının da okuması gerektiğini savunmuş ve bu düşüncesi üzerine *el-Murşidu'l-Emîn li'l-Benât ve'l-Benîn* eserini yazmış ve bu kitabı sonucunda kız çocuklarına yönelik bir ilkokul açılmıştır.²³

Tahtâvî'nin yanında dikkat çeken diğer isim ise öğrencisi Ali Mubârek'tir. Mubârek'in yazdığı *'Alemu'd-Dîn* eseri modern Mısır edebiyatında tahkiye türünün diğer bir örneğidir. Bu eserinde Mubârek, doğu ve batı yaşantısını karşılaştırmak için *'Alemu'd-Dîn* isimli Mısırlı bir din bilginiyle bir İngiliz'in beraber yaptıkları yolculuğu anlatmaktadır. Yazar eserinde tarih, coğrafya gibi alanlardan faydalı bilgiler vererek ansiklopedik bir eser örneği de vermiştir.²⁴

Arap edebiyatında tercümelerle oluşan roman türü Selîm el-Bustânî'nin (ö. 1884) *el-Hıyâm fî Cenâni's-Şam* adlı eserini 1870 yılında yayımladığında bu dönemde yayımlanmış eserler arasındaki roman türüne en yakın eser olmuştur. Ancak yer, zaman, mekân ve kişiler noktasında eksiklikler içerse de bazı araştırmacılara göre Arap edebiyatının ilk romanı sayılmıştır.²⁵ Yirminci yüzyılın başlarında, klasik Arap edebiyatındaki belâgatlı ve secili anlatımı benimseyen el-Muveylihi (ö. 1906), Fransız edebiyatının etkisiyle eserlerinde toplumsal problemleri ele alan önemli bir edebiyatçıdır. Ancak onun *Hadîs 'İsa b. Hişâm* adlı eserine ne bir roman ne de bir hikâye denilmiştir. Muveylihi'nin yazdığı bu eser makâme olarak

²² Ahmet Gür, "Mısır'daki Modern Arap Edebiyatı Entelektüel Uyanışının Öncüsü: Rifâa Râfî 'et-Tahtâvî (1801-1873)", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (2022), s. 827-828.

²³ Er, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*, s. 17-19.

²⁴ Er, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*, s. 60-61.; Ahmet Kâzım Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2002, s. 25.

²⁵ Bayram, Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın Romancılığı, s. 19.

kabul edilmektedir. Bu eserinde yazar, kahraman ‘İsa b. Hişâm’ın mezarından çıkıp tanıştığı Mehmet Ali Paşa zamanında yaşamış olan Türk bir paşa ile Mısır’daki problemler üzerine tartışmalarını anlatmaktadır. Böylece yazar kendi dönemindeki Mısır’ın toplumsal ve kültürel meselelerini geçmiş zamanlarla karşılaştırarak yapılan yanlışlıklara dikkat çekmiş ve bunları eleştirmiştir. Ayrıca Nil şairi olarak tanınan Mısırlı edip Hafız İbrahim (ö. 1932) de Muveylîhî’nin *Hadîs ‘İsa b. Hişâm* eserine benzer *Leyâlî Satîh* adlı eseriyle toplumsal eleştiri yaparak makame tarzında bir çalışma ortaya koymuştur.²⁶ Abdullah Fikrî’nin (ö. 1890) çalışmaları, ‘Âişe et-Teymûriyye’nin (ö. 1902) *Netâ’icu’l-Ahvâl fi’l-Akvâl ve’l-Ef’âl* ve Lübnanlı Nâsîf el-Yâzîcî’nin (ö. 1871) *Mecma’ul-Bahreyn* çalışmaları bu klasik türün devamı niteliğinde olmuştur. Makâmelerden etkilenecek yazılan bu eserler aslında modern Arap romanına zemin hazırlamıştır.²⁷

20. yy.’da Nahda hareketinin önde gelen yazarlarından birisi olan Corcî Zeydân, Arap edebiyatında ilk hacimli tarihî roman yazarlarından biri olmuştur. Zeydân, Lübnan’ın Beyrut şehrinde doğmuş ardından Mısır’a göç etmiştir. Mısır’da kendi gibi göç etmiş olan Lübnanlılarla *el-Hilâl* dergisini kurmuştur. Aynı zamanda Zeydân, Arap tarihi üzerine yirmi iki tarihî roman yayımlamıştır.²⁸ Tarihî romanlarının başında *Târihu’t-Temedduni’l-İslâmî* eseri gelmektedir. Bu eserinde klasik Arap edebiyatından neredeyse hiç etkilendiği, kurgu bakımından Alexandre Dumas ve Walter Scott’tan (ö. 1832) etkilendiği görülmektedir.²⁹ Corcî Zeydân eserlerinde didaktik bir üslup benimseyerek okurlarına tarihî bir bilinç aşılamaı hedeflemiştir.³⁰

Mısırlı şair Mustafa Lütî el-Menfelûtî (ö. 1924), Fransızca romanları Arapçaya çevirirken kullandığı üslûbu edebî türlerde tercümeden uyarlamaya geçildiğini göstermektedir. Toplumun kötü yönlerini ele alan *en-Nazarât* ve *el-‘Aberât* adlı eserlerini yazmıştır. Özellikle *el-‘Aberât* eserinde birçok hikâyesini Batı hikâyelerinden yaptığı uyarlamalarla yazmıştır.³¹

Doğası gereği tüm kültürlerde olduğu gibi Arap kültürü de yakın kültürlerle münasebetler kurmuş ve gelişmiştir.³² Arap kültürü ve medeniyeti Lübnan merkezli çalışmalar sonucunda da bir ivme kazanmıştır. Nitekim bu dönemde Lübnan’da kurulan Amerikan Üniversitesi vasıtasıyla pek çok öğrencinin yabancı dil öğrenmesi sağlanmış; farklı dillerdeki

²⁶ Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 73.

²⁷ Er, “Roman”, s. 164-166.

²⁸ Jacob M. Landau, *Modern Arap Edebiyatı Tarihi 20. Yüzyıl*, çev. Bedrettin Aytaç, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara 1994, s. 16-17.

²⁹ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 86.

³⁰ Er, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*, s. 66-69.

³¹ Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 34.

³² Ömer İshakoğlu, *Modern Suriye Edebiyatı (1800-1918)*, 2. Baskı, Akdem Yayınları, Ankara 2022, s. 80.

eserlerin tercüme edilmesiyle Arapçaya aktarımı önemli ölçüde artmıştır.³³ Özellikle Hristiyan Araplardan oluşan ve çoğunluğunu Lübnanlıların oluşturduğu Mehcer Edebiyatı, modern Arap edebiyatının gelişimini büyük ölçüde desteklemiştir. 1946'da Mihail Nu'ayme (ö. 1988) *Likâ* adlı romantik romanıyla, 1939 yılında ise Tevfik Yusuf 'Avvâd (ö. 1988) *er-Rağîf* adlı sosyalist realizme dayalı romanıyla Arap edebiyatında dikkat çekmiş ve böylece bu yazarlar, edebî alanda adlarını duyurmuşlardır.³⁴ Bu edebiyat içerisinde Amerika'daki Lübnanlı göçmen yazarlardan biri de Cubrân Halil Cubrân'dır (ö. 1931). Halil Cubrân, özellikle sosyal meseleleri işleyen kısa hikâyeleriyle tanınmaktadır. Cubrân, 1908 ile 1913 yılları arasında *el-Ecnihatu'l-Mükessera*, *el-Ervâhu'l-Mutemerride*, *el-'Avâsîf* adlı eserleriyle Amerika'da önemli görülen âdetlere karşı bir yenilik oluşturma amacı vardır.³⁵ 19. yy.'ın sonlarından 20. yy.'ın ilk çeyreğine kadar toplumun ihtiyaçlarını gideren bu eserler Muhammed Hüseyin Heykel'in yayımladığı *Zeynep* romanına kadar devam etmiştir.³⁶

Modern Arap edebiyatında "İlk Mısır romanı",³⁷ "İlk orijinal Arap romanı"³⁸, "İlk gerçekçi Arap romanı", "İlk edebî Arap romanı"³⁹ olarak ifade edilen Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* eseri modern Batı romanına sanatsal ve teknik açıdan en çok benzeyen ilk Arap romanı olarak, modern Arap edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahiptir.⁴⁰ Zaman, mekân, olay, kahramanlar ve tez gibi romanın unsurlarını büyük ölçüde içeren *Zeynep* romanı ilk baskısında "Menâzır Ahlâk Rîfiyye" adıyla basılmıştır. Bunun nedeni toplumun henüz bir kadın ismiyle basılmış bir romana hazır olmayışındandır. Heykel bu eserinde örf ve âdetler nedeniyle sevdiği ile evlenemeyen Zeynep'in sevmediği biri ile zorla evlenmesini anlatmaktadır. Roman içerisinde genç kızların evlilikleri hakkında hiçbir görüş bildirememesi ve köy halkının inandığı batıl inançlar sosyal bir eleştiri olarak göze çarpmaktadır.⁴¹

Arap romanı, Muhammed Hüseyin Heykel, Tâhâ Hüseyin (ö. 1973), Tevfik el-Hâkim (ö. 1987), İsa 'Ubeyd (ö. 1922), İbrahim el-Mâzinî (ö. 1949) ve Mahmûd Teymûr (ö. 1973) gibi

³³ Yılmaz Özdemir, "XIX. Yüzyıl'da Lübnan'da Arap Dili Grameri Çalışmaları", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 78.

³⁴ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 17.

³⁵ Nihad M. Çetin, "Arap", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1991, c.3, s. 276-309.; Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 26.

³⁶ Er, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*, s. 67-69.

³⁷ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 83.

³⁸ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 11.

³⁹ Roger Allen, "Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı", çev. Faruk Çiftçi, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2005), s. 134.

⁴⁰ Er, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*, s. 89-90.

⁴¹ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 83-84.

isimler sayesinde öne çıkmıştır. Bu dönemde romancıların romantizmin⁴² etkisiyle eserler kaleme aldıkları görülmektedir. 1889 yılında doğan ve hümanist fikirlere sahip olan Tâhâ Hüseyin, Müslüman ve Fransız kültürüyle yoğrulmuştur. Küçükken yaşadığı bir göz hastalığı nedeniyle kör olmuştur. Lisansını Ezher’de Yüksek Lisansını da Montpellier ve Sorbonne’da tamamlamıştır. *el-Eyyâm* adlı eserinde Tâhâ Hüseyin, hayatını ve öğrenim sürecini anlatmaktadır. Bu eser İngilizce, Rusça, İspanyolca, Almanca, İbranice, Fransızca, Çince ve Malayca ’ya çevrilmiştir.⁴³

Kendinden önceki yazarlardan Mısır kültürüyle Batı kültürünü harmanlama açısından daha fazla çaba sarfeden ve gerçekçi bir bakış açısıyla yazan Tefik el-Hakîm, eserlerinde Fransız kültürü ile Mısır kültürünü sentezleme amacı taşıdığı görülmektedir. el-Hakîm’in ‘*Avdetu’r-rûh*’ eseri Mısır’daki orta sınıf ve köy hayatının problemlerini ele almıştır. İngiliz ve Amerikan edebiyatından etkilenen İbrahim el-Mâzinî’nin eserlerinde mizah yönü ön plana çıkmaktadır. el-Mâzinî, *İbrâhîmu’l-Kâtib* eseriyle önceden ifade ettiğimiz *Zeyneb* ve *el-Eyyâm* eserlerinden daha üst seviyede bir edebî ürün ortaya koymayı başarmıştır. Mısır’ın önemli hikâye ve tiyatro yazarı Mahmûd Teymûr, başlangıçta el-Menfelûtî’nin etkisiyle duygusal eserler yazarken sonradan Cubrân’nın gerçekçi bakış açısını eserlerinde yansıtmaya başlamıştır. Teymûr, eserlerinde kısa cümleler kullanarak sade bir üslup oluşturmuş, yazı Arapçası ile konuşma Arapçasını karıştırarak okuyucuya oluşturduğu tiplerini daha da inandırıcı kılmayı başarmıştır.⁴⁴ Mahmûd Tâhir Lâşîn (ö. 1954) ise birinci ve ikinci dünya savaşları arasında roman türünde ciddi katkılarda bulunmuştur. Arap hikâyeciliğinde Muhammed Hüseyin Heykel’den sonraki ikinci önemli yazar olarak tanınmıştır. Lâşîn’in *el-Havvâ bilâ Âdem* adlı eserinde toplumsal sorunları okuyucuya aktarmaktadır. Lâşîn, bu romanında Havva adında iyi bir eğitim görmüş genç bir kızın piyano öğretmeni olarak gittiği evde Remzî adındaki bir oğlana olan aşkı anlatılmaktadır. Remzî’nin başka biriyle evlenmesiyle sonuçlanan olaylar zinciri, Havva’nın intiharıyla trajik bir biçimde son bulur. Ayrıca Lâşîn, romanda çalışan kadınların yaşadıkları zorluklar ile Mısır’da oluşan orta sınıf ile aristokrasi arasında yaşanan problemlere yer vermiştir.⁴⁵

⁴² Romantizm, Klasisizme tepki olarak 1830’lu yıllarda doğmuştur. Konular tarihten ya da günlük yaşantıdan çıkarılmıştır. Hayal ve fanteziye eserlerde geniş yer verilmiştir. Eserlerde hayat bütün yönleriyle işlenmeye çalışılmış ve günlük konuşma dili hâkim olmuştur. Her sınıftan insanı eserlerinde konu alan romantikler, daha çok aşk, ölüm ve tabiat gibi konuları işlemişlerdir. Bkz. Mehralı Calp, “*Edebiyat Bilgi ve Kuramları I*”, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ağrı 2017, s. 109-110.

⁴³ Landau, *Modern Arap Edebiyatı Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 21.

⁴⁴ Landau, *Modern Arap Edebiyatı Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 23-29.

⁴⁵ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 12.; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 91.; Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 46.

1940 ve 1950’li yıllarda Arap romanının olgunlaşma evresine geçtiği görülmektedir. Bu dönemde önemli siyasal ve sosyal değişimlerin yaşanması ve bu değişimlerden doğan problemlerin romanla daha kolay işlenip okuyucuya aktarılabilmesinden dolayı bu türe ilginin arttığı söylenebilir. Ayrıca bu döneme damga vuran Necib Mahfûz’un (ö. 2006) Nobel Edebiyat Ödülü’nü alması bu dönemin “Necib Mahfûz Çağı” olarak isimlendirilmesine de neden olmuştur.⁴⁶

1950’li yıllarda, Yusuf Sibâî (ö. 1948), İhsân Abdulkuddûs (ö. 1990), Muhammed Ferîd Ebû Hadîd (ö. 1967), Abdulhamid Cevdetü’s-Sahhâr (ö. 1974), Emin Yusuf Gurâb (ö. 1970), Muhammed Abdulhalim Abdullah (ö. 1970), Bintu’s-Şâtî (ö. 1998)⁴⁷ ‘Ali Ahmet Bâkasîr (ö. 1925) ve Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr (ö. 1974) gibi yazarların bir araya geldiği hikâye grubunun en dikkat çeken üyesi Mahfûz olmuştur.⁴⁸ Mahfûz, *Abesu’l-Akdâr* adlı tarihî romanında Tefvîk el-Hakîm ve Selâme Musa’dan etkilendiği görülmektedir. Eserlerinde Mısır tarihini konu edinirken II. Dünya savaşıdan sonra sosyalist realist⁴⁹ romanlar yazmıştır. *el-Kâhiratu’l-Cedîde*, *Hânu’l-Halîlî* ve *Zukâku’l-Midak* adlı eserleri toplumcu realist romanlarına örnek teşkil etmektedir. Mahfûz’un kaleme aldığı *Beyne’l-Kasrayn*, *Kasru’s-Şevk* ve Sükkeriyye üçlemesi Nobel Edebiyat Ödülünü almasında etkili olmuştur. 1952 devrimiyle Mahfûz, sembolizme⁵⁰ ve sürrealizme⁵¹ yönelerek ve farklı teknikler kullanarak yeni bir roman anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. *Evlâdu Hârratinâ* adlı sembolik romanı 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü kazanmıştır. Böylece Arap romanı zirveye ulaşmış ve dünyaca tanınmıştır.⁵²

⁴⁶ Er, “Roman”, s. 164-166.; Bayram, *Muhammed Abdulhalim Abdullah’ın Romancılığı*, s. 22.

⁴⁷ Asıl adı ‘Âişe Abdurrahman’dır. Bkz. Şükrân Fazlıoğlu, “Âişe Abdurrahman”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2.Baskı, Ankara 2020, c. Ek-1, s. 57-59.

⁴⁸ Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 90-91.

⁴⁹ Sosyalist Realizm akımı, edebiyat ile ideoloji arasında bir denge kurma çabası olarak ortaya çıkmıştır ve Sovyet edebiyatının esas yöntemi olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşımın dayandığı esas temel, Marksist ideoloji ve onun felsefesidir. İlk örnekleri, Çernişevski’nin (ö. 1889) eserlerinde kendini göstermektedir. Çernişevski, edebiyatın siyasal ve eğitici bir işleve sahip olduğunu savunmaktadır. Romantizme ve eleştirel realizme tepki olarak ortaya çıkan bu akımın eserlerinde sadelik, açıklık ve söz sanatlarından uzak bir dil hâkimdir. Bkz. Abdulkader Dawod, *Modern Suriye Romanı (1937-1967) Ortaya çıkışı, Öncüleri ve Etkilendiği Edebî Akımlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 45-46. ;Leyla Tagızzade, “Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3/4 (2006), s. 8-9.

⁵⁰ Sembolizm, 19. yüzyılın ikinci yarısında insanların duygu ve düşüncelerine önem vermeyen Parnasizme karşı çıkan akımdır. Sembolistler eserlerinde somut varlıklarla insanların iç dünyalarını aktarmaya çalışmışlar ve semboller aracılığıyla verilmek istenen mesajı aktarmışlardır. Bkz. Calp, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları I*, s. 115-116.

⁵¹ Sürrealizm, temelleri iki dünya savaşı arasında Fransa’da atılan ve André Breton’un (ö. 1966) 1924 yılında yayımladığı ilk bildirgeyle resmî bir tanım kazanan sanat ve edebiyat akımıdır. Sanatçının yaratıcılığını ve hayal gücünü özgürleştirme anlayışını temel alır. Akım, “gerçeküstücülük” olarak adlandırılan üstün bir gerçekliğe ve rüyaların mutlak gücüne olan inanç üzerine kuruludur. Sanatçılar, bilinçaltını yansıtmayı hedeflediğinden, her gerçeküstücü sanatçının tarzı doğal olarak birbirinden farklıdır. Bu nedenle, gerçeküstücülüğün kendine özgü, tek bir tarzı olduğunu söylemek zordur. bkz. Yeliz Biber Vangölü, “Geçmişten Günümüze Gerçeküstücülük”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20/3 (2016), s. 872-877.

⁵² Mustafa Mukadder İnce, *Radvâ ‘Âşûr’un Romancılığı*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2023, s. 42-52.

Sosyalist realizm akımı etkisiyle yazan Necîb Mahfûz dışında Mısır'da Abdurrahman eş-Şerkâvî (ö. 1987), Latîfe ez-Zeyyât (ö. 1996) ve Yusuf İdrîs (ö. 1991), Suriye'de Hannâ Mînâ (ö. 2018), Edîb Nahvî (ö. 1998), Fâris Zerzûr (ö. 2003), Abdüsselâm el-'Uceylî (ö. 2006), Cezayir'de Tâhir Vattâr (ö. 2010), Irak'ta Gâib Tu'me Fermân (ö. 1990) ve Filistin'de Gassân Kenefânî (ö. 1972) gibi yazarlar tarafından da bu akım benimsenip romanlarına yansımıştır.⁵³

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru Cemâl el-Ğîtânî (ö. 2015) *el-Tecelliyât* adlı üç ciltlik romanıyla Arap edebiyatında büyük bir yankı uyandırmıştır. Marksist olmasına rağmen eserlerinde tasavvufî tecrübeyi işlemiştir. Arap edebiyatını güçlendirmek için yazılan eserlerde Arap kültürünün ve klasik eserlerin izlerinin bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu dönemde roman türünde başarılı olan yazarların aykırı görüşlere sahip, solcu yazarlar olduğu görülmektedir. Bu yazarlardan biri de San'allâh İbrâhîm'dir (d. 1937). İbrahim eserlerinde toplumsal sorunlar, insan hakları ve adalet kavramı üzerinde durarak edebiyat-siyaset ilişkisini eserlerinde yansıtmaktadır.⁵⁴

Modern Arap edebiyatında önemli kadın yazarlardan bazıları arasında, Lübnanlı Leylâ Be'albekkî'nin (ö. 2023) *Ene Ahya*, Mısırlı Nevâl es-Sa'dâvî'nin (ö. 2021) *Muzekkerâtu Tabîbetin*, Suriyeli Ğâde es-Semmân'ın (d. 1942) ise *Kavâbisu Beyrut* adlı eserleri örnek verilebilir. Bu yazarlar eserlerinde genellikle sosyal ve siyasî konuları işlemişlerdir.⁵⁵

1980'li yıllardan sonra Arap romancılığında bir patlama yaşanmakta ve Arap yazarların birçoğu roman yazımını tercih etmektedir. Böylece Arap romanı kendini geliştirmeye ve özgün eserler vermeye başlamıştır. Yazarlar eserlerinde Arap toplumunun siyasal, sosyal vb. durumlarını ele almaya devam etmektedirler. Ancak roman türünün başta Mısır, Suriye ve Lübnan'dan sonra diğer Arap ülkelerinde de gelişmeye devam ettiği görülmektedir.⁵⁶

Modern Suriye Romanı

Modern Suriye romanını detaylı bir şekilde ele almadan önce, "Suriye" kelimesinin etimolojik anlamı ve bölgenin siyasî durumuna dair bilgi verilmesi çalışmaya katkı sağlayacaktır.

Suriye kelimesinin etimolojik olarak nereden çıktığı ve nasıl oluştuğu üzerine incelemeler sonucunda Ömer İshakoğlu'nun araştırmalarından birine göre; M.Ö. 9. yüzyılda Asûrluların bölgeye yerleşmeleri neticesinde "Asûrluların ülkesi" manasında "Assurya" kelimesi kullanılmış ve zamanla değişime uğrayan kelime "Surya" şeklinde dilden dile

⁵³ Er, "Roman", s. 164-166.

⁵⁴ Adnan Arslan, "Türk Akademisi Açısından Arap Edebiyatı Alanında Keşfedilmeyi Bekleyen Bakir Ada: Modern Arap Romanı (I)", *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 3/2 (2019), s. 112-115.

⁵⁵ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 13.

⁵⁶ Er, "Roman", s. 164-166.; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 64.

yayılmıştır.⁵⁷ Bölgesel olarak ise Suriye, Mezopotamya ve Akdeniz arasında önemli bir bölgede bulunduğu için tarih boyunca İbrani, Asur, Babil, Pers, Yunan, Roma ve Bizans gibi farklı uygarlıkların yönetimi altında yaşamıştır. 1516 yılında Mercidabık savaşıyla Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz bölgeleri “Bilâdu’ş-Şâm” olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı zamanında bu bölgelerde yapılan ipek ve tütün ticareti ayrıca liman işletmeciliği sayesinde ticarî açıdan bölge kalkınmıştır. Ancak 19. yüzyılda Batı’ya olan etkileşimlerin yaşanmasıyla bölgede Arap milliyetçiliği düşüncesi yayılmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı’nın (1914-1918) patlak vermesiyle de bölgede iç karışıklıkların arttığı görülmektedir.⁵⁸ Bu hareketliliğin üzerine 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Anlaşmasıyla Osmanlı’nın parçalanması başlamıştır. Bu anlaşmayla Filistin, Suriye’den ayrılacak Lübnan ve Suriye de Fransız mandasına verilecektir. Ancak savaş sona erdikten sonra İngilizlerinde desteğiyle 1918-1920 yılları arasında Kral Faysal liderliğinde Suriyeli Araplar kısa süreliğine de olsa bağımsız bir şekilde yaşamışlardır.⁵⁹ Fakat 1920 yılında San Remo Konferansında bu yönetim tanınmayarak Suriye, Fransız Mandasına verilmiştir. Böylece Fransa Suriye’de hakimiyeti sağlamak için o dönemde General Henri Gouraud (ö. 1946) komutasında bir orduyla Şam’a girmiş ve Kral Faysal’ı tahtan indirip bölgede 26 yıl boyunca hakimiyet sağlamıştır.⁶⁰

1943’te anayasanın yeniden düzenlenmesi ve yerel seçimlerin yapılması kararlaştırıldıktan sonra Şükrü el-Kuvvetî (ö. 1967) devlet başkanı olarak seçilmiştir. Ancak Fransa bölgeyi terk etmek istemediğinden askerî bir harekât başlatmıştır. Bunun üzerine halk ayaklanmaya başlayınca Fransa’ya karşı İngiltere hükümetinin baskısının artması neticesinde ateşkes ilan edilmiş ve 1946 yılında Fransa Suriye topraklarından çekilmiştir.⁶¹ Ancak bağımsızlığın ardından Suriye’de peş peşe darbeler ve ayaklanmalar meydana gelmiştir. Aleviler, Sünnîlerin hâkim olduğu yönetime isyanlarda bulunmuşlardır. Esad’ın yönetimi ele geçirmesine kadar Suriye’de bilinen on tane başarılı darbe ve sayısız başarısız askerî darbeler yaşanmıştır. Bu süreçte yönetim sürekli el değiştirmiştir. 1954 yılında yapılan seçimlerle Ba‘as Partisi Suriye’de etkin olmaya başlamıştır. 1958-1961 yılları arasında “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adıyla yeni bir yönetim kurulmuştur. Ancak 1961 yılında Sünnîlerin yaptığı bir askerî darbeyle bu yönetim sona ermiştir. 1961-1963 yılları arasındaki “Ayrılıkçı dönem” de

⁵⁷ Ömer İshakoğlu, *Suriye Tarihi: Osmanlı Dönemi Suriye’sinde Edebî ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 31-33.

⁵⁸ Ş. Tufan Buzpınar, “Suriye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2009, c. 37, s. 550-555.; Zafer Yıldırım, “Suriye Siyasi Tarihi”, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çomak vd., Beta Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 12.

⁵⁹ Mustafa L. Bilge, “Faysal I”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C. 17, s. 41-43.

⁶⁰ Ali Demirel, “Ortadoğu’da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946)”, *Bellet/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, 1/1 (2019), s. 74-75.

⁶¹ Demirel, “Ortadoğu’da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946)”, s. 87; Yıldırım, “Suriye Siyasi Tarihi”, s. 26.

Sünnîlerin iktidarı ele geçirme hırsı nedeniyle orduda düzenli biçimde stratejik kadro yenileme faaliyetleri yapılmıştır. 1963 yılında başlayan Ba‘as Partisinin iktidarı tek başına ele geçirmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bu yönetimde fazla iktidarda duramamış ve kanlı bir askerî darbeye Emîn el-Hâfız’ın (ö. 2009) iktidarına son verilmiştir.⁶²

1970 yılında Suriye’de Hafız Esad dönemi başlamış, 30 yıl süren yönetiminin ardından 2000 yılında kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir.⁶³ Yerine oğlu Beşar Esad cumhurbaşkanı olmuştur.⁶⁴ Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bu siyasî olaylar, Suriyeli yazarların eserlerine damga vurmuş; eserlerinde toplumun sosyal yapısı, kimlik sorunları, toplumdaki sınıfsal çatışmalar ve politik baskılar sıklıkla işlenmiştir.

Bu sosyo-politik gelişmelere paralel olarak, Suriye’de tercüme faaliyetleri de edebî sahada belirleyici bir rol oynamıştır. 21. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan bu faaliyetler çerçevesinde özellikle Balzac (ö. 1850), Stendhal (ö. 1842), Flaubert (ö. 1880), Hugo (ö. 1885), Dumas’ın (ö. 1870) eserleri Arapçaya tercüme edilmiştir.⁶⁵ Suriye’de ilk tercüme faaliyetlerine girişenlerden birisi Halepli Corcî Cebrâil Balît’tir (ö.?). 1871 yılında Fransızcadan tercüme ettiği eser *Racûl Zû İmra’eteyn*’dir. Hannâ Anhûrî (ö. 1890) ise aynı dönemde yetişen bir mütercimdir. *Angelina* ve *el-Üsratu’l-Meftûne* adlı tercüme eserleri bulunmaktadır. Mihâîl ed-Dellâl (ö. 1894), Muhammed Kürd Ali (ö. 1952) ve Abdülkâdir el-Mağribî (ö. 1956) gibi isimler de Suriye’de tanınmış önemli yazar ve mütercimlerden bazılarıdır. Bu tercüme hareketleri neticesinde Batıyla tanışan aydınlar kendi telif ettikleri eserlerinde bu etkiyi hissettirmişlerdir.⁶⁶ Yapılan tercüme faaliyetleri diğer edebî türlerde olduğu gibi romanda da bir gelişme sağlamıştır. Batı edebiyatından yapılan roman tercümeleri yazarların zihin dünyasını etkileyerek başta taklit şeklinde başlayan bu türün Suriye edebiyatında özgün ürünlerinin yazılmasına zemin hazırlamıştır.

Suriye edebiyatında ilk olarak İkinci Dünya savaşından sonra şiir ve ardından hikâye türü oluşmuştur. Bu türde ilk Ali Hulkî (ö. 1984), Muhammed en-Neccâr (ö. 2023), Ali et-Tahtâvî (ö. 1999), Vidâd es-Sekâkînî (ö. 2001) ve Abdusselâm el-‘Uceylî (ö. 2006) gibi isimler yer almaktadır.⁶⁷ Bu alanda Halepli yazarların katkısı çok büyüktür.⁶⁸ Çünkü Halep,

⁶² Salih Akdemir, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası*, (ts.), s. 216-220.

⁶³ Mesut Şöhret, “Suriye’nin Siyasal Yapısı”, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çomak vd., Beta yayıncılık, İstanbul 2016, s. 39.

⁶⁴ Şöhret, “Suriye’nin Siyasal Yapısı”, s. 70-72.

⁶⁵ Özdemir, *XIX. Yüzyıl’da Lübnan’da Arap Dili Grameri Çalışmaları*, s. 86-87.

⁶⁶ İshakoğlu, *Modern Suriye Edebiyatı (1800-1918)*, s. 82-84.

⁶⁷ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 20-21.

⁶⁸ Derya Adalar Subaşı, “Ana Hatlarıyla 20. Yüzyıl Suriye Romanının Gelişim Süreci”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi*, 8/2 (2023), s. 117.

Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kesişim noktasında kurulan bir yerdir. Stratejik coğrafi konumu sayesinde kervanların uğrak yeri haline gelmiş ve bu durum, ticaretin artmasına ve medeniyetin ilerlemesine farklı kültürel ve edebî gelişmelerin yaşanmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Halep, karanlık dönemlerde bile bilim ve edebiyat alanında önemli insanlar yetiştirmeyi başarmış bir coğrafyadır.⁶⁹ Suriye edebiyatında şair, hikâyeci ve romancıların çoğunlukla bağlandıkları edebî ekol romantizm olmuştur. Suriyeli romancılar, kaleme aldıkları eserlerinde toplumsal problemleri önceleyerek toplumlarının haksızlığa karşı koymalarını incelemişlerdir. Böylece toplumu yeniden inşa etme gayesini ortaya koymuşlardır. Suriyeli romancılar, Mısırlı yazarların edebî yöntemlerini benimseyip, onların atmış olduğu adımları hem konu hem de düşünce bakımından takip etmeye çalışmışlardır. Böylece Suriye edebiyatı Avrupa ve Mısır'ın etkisiyle gelişmeye başlamıştır.⁷⁰

Suriye'de romanın ilk dönem yazarları arasında Antuan es-Sekkâl (ö. 1885), Mihâîl ed-Dellâl, Süleyman İbrahim es-Savle (ö. 1899) ve Cermânûs Ma'kad (ö. 1912) gibi isimleri zikredebiliriz. Ancak bu yazarların eserleri günümüze ulaşamamıştır.⁷¹ Suriye'de Fransis el-Marrâş (ö. 1874), Mihâîl es-Sakkâl (ö. 1938), Nu'mân el-Kasâtîlî (ö. 1920), Şükrî el- 'Aselî (ö. 1916) ve Ma'rûf el-Arnaût (ö. 1948) gibi isimler edebî faaliyetlerde bulunmuşlardır. Modern Arap edebiyatının ilk roman denemelerinden sayılan Fransîs el-Marrâş'ın *Ğâbetu'l-Hakk* adlı eserini 1865 yılında Halep'te yayımlamıştır. Toplam sekiz bölümden oluşan bu eserinde Marrâş, rüya dünyasını kullanarak sosyal mesajlar barındıran bir roman oluşturmuştur. Romanın kahramanı bir filozoftur. Olayların yaşandığı mekân ise *Ğâbetu'l-Hakk*'dir. Roman edebî sorunlarla ilgilenmekten daha çok toplumsal kaygılarla ilgilenmektedir. Dördüncü bölümünde yazar, filozofun anlatımıyla siyasetten bahseder ve bir ülkenin nasıl kurulması gerektiğini, nasıl bir kanun konulması gerektiğini, sosyal ve ekonomik ilişkileri detaylıca açıklamıştır. Beşinci bölümde ise modernleşme konusu üzerinde durarak ayrıntılı bir şekilde açıklamalar yapmıştır. Marrâş, 21. yy.'ın romantik akımına mensup yazarlarından biridir ve Cubrân Halil Cubrân'ın ondan etkilendiği düşünülmektedir.⁷² Marrâş'a benzer diğer bir isim ise Şükrî el-'Aselî'dir. 'Aselî de yazdığı eserlerde öğüt veren bir öğretmen üslubuna sahiptir. Eserleri bir roman olmasa da erken dönem modern Mısır edebiyatının önemli isimlerinden Rifâa er-Râfî' et-Tahtâvî ve Ali Mubârek'in yazdığı eserlerle benzeşmektedir. 'Aselî'nin *Fecâ'u'l-bâ'isîn* ve *Netâ'icu'l-ihmâl* adlı eserleri eski toplumdan modern burjuvazi topluma

⁶⁹ Tâlib Yâzîcî, "Halep", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, c. 15, s. 239-244.; Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 1173.

⁷⁰ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 23-24.

⁷¹ İshakoğlu, *Modern Suriye Edebiyatı (1800-1918)*, s. 147-148.

⁷² İshakoğlu, *Modern Suriye Edebiyatı (1800-1918)*, s. 148-150.

geçiş aşamasında öncü olabilecek eserlerdendir. *Fecâ'u'l-bâ'isîn* eserinde yazar, eserin başkahramanı Sa'd'ın mutsuzluk içinde yaşamış ve sefalet içinde büyümüş olan hikâyesini anlatmaktadır.⁷³

Marrâş'ın eserlerine benzer çalışmalarda bulunan Nu'mân el-Kasâtîlî hakkında da söz etmek gerekmektedir. Suriye'nin ilk roman yazarlarından olan el-Kasâtîlî, 1880-1882 yıllarında yazdığı romanlarını *el-Cinân* dergisinde yayımlamıştır. Yazarın roman türünün daha gelişmediği zamanda peş peşe kaleme aldığı üç romanı, büyük ilgi görmüş ve kendisinden sonraki yazarları da etkilemeyi başarmıştır. İlk olarak *el-Fetâtu'l-Emîne ve Ummuhâ* adlı romanında Emine ve Sâbit isimli iki aşığın sevgisinin toplum ve Emine'nin annesi tarafından istenilmemesini anlatmaktadır. Çünkü Sâbit'in belirli bir işi yoktur. Bunun üzerine Emine'nin annesi, Sâbit ile evlenmemesi için Emine'yi hapseder. Bunu duyan Sâbit bu işi çözmek için avukat arkadaşı Halil'den yardım ister. Halil'de Sâbit'in durumunu çözmek için Emine'nin annesiyle tanışır ve onu ikna ederek iki aşığın kavuşmasını sağlar. el-Kasâtîlî bu romanında toplumda bulunan örf ve âdetleri, kadın haklarını ve aşıkları ayıran toplumsal şartları eleştirmektedir. İkinci romanı *Mürşid ve Fitne*'de de konu yine aşktır. Romanda olayların geçtiği yer bir badiyedir. Zengin bir Arap şeyhinin oğlu Mürşid ile bir çoban kızı olan Fitne'nin aşkı anlatılmaktadır. İki aşık arasında statü farkı olduğu için evlenmeleri istenmez ancak iki aşık bu engelleri aşarak sonunda evlenirler. Bu romanında Kasâtîlî, bedevî yaşantısıyla ilgili bilgilere yer vermektedir. Okuyucu, yazar sayesinde genel hatlarıyla göçebe yaşamı, kanunlarını, tedavilerini, kan davalarıyla ilgili konularda bilgi edinmektedir. Yazarın sonuncu romanı *Enîs ve Enîse*'dir. İki aşığın hikâyesini elen alan bu eserde karakterler Fransız devriminden etkilenerek özgürlük ve demokrasi oluşturma peşindedirler. Kasâtîlî'nin eserlerinde ister şehir olsun ister çölde olsun mevcut sorunların Batı'da olduğu gibi yapılacak devrimlerle çözüleceğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu eserlerinde yazar edebî kaygılardan daha çok toplumu eğitici romanlar ortaya koyduğu görülmektedir.⁷⁴

Romantik öğeler taşıyan ilk dönem romanlarının akabinde Suriye'de tarihî romanlar döneminin başladığı müşahede edilmektedir. Nitekim Ma'rûf el-Arnaût, Fransızcadan yaptığı tercümelerden sonra kendi edebî kimliğini tarihî romanlar yazarak oluşturmaya başarmıştır. Arnaût, Suriye edebiyatında tarihî romanı gerçek kimliğine ulaştırmada etkili bir yazar olmuştur. Böylece Mısır'daki Corcî Zeydân gibi Suriye edebiyatında da Arnaût, benzer bir edebî konuma sahip olup Zeydân gibi pek çok tarihî roman kaleme almıştır. 1929 yılında yayımladığı ilk tarihî romanı *Seyyidu Kureyş* adlı eseriyle Hz. Muhammed'in hayatını

⁷³ Subaşı, *Ana Hatlarıyla 20. Yüzyıl Suriye Romanının Gelişim Süreci*, s. 119.

⁷⁴ İshakoğlu, *Modern Suriye Edebiyatı (1800-1918)*, s. 160-163.

anlatmıştır. Bu romanı sayesinde Arnaût Şam Arap Bilimleri Akademisi üyeliğini kazanmıştır. İkinci romanını 1936 yılında *Ömer*, 1941 yılında da Endülüs fatihini konu alan *Tarık b. Ziyâd* ve son olarak 1942 yılında ise Hz. Muhammed'in kızını konu alan *Fâtıma* romanlarını yazmıştır. Arnaût, romanlarının sonunda bibliyografik ekler sayesinde bilimsel bir araştırma yaptığını da okuyucuya göstermektedir. Yazar, tarihî romanlarını sürükleyici bir şekilde kurgulamış ve salt bir tarihî bilgi vermekle yetinmeyerek okuyucuların hayal gücünü harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca tarihî romanlarıyla döneminin ve kendisinden sonrakilerin geçmişlerini unutmayıp onları örnek almalarını ve geçmişlerinden ders çıkarmalarını sağlamıştır.⁷⁵

Suriye edebiyatında, ilk olarak makâme türüne benzer eserler ve tarihî romanların yazılması, modern Suriye romanının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. 1937 yılında *Nehm* romanıyla Şekîb el-Câbirî (ö. 1996), Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* adlı eseriyle bağlantı kurulmuş ve bazı araştırmacılar tarafından Suriye'de roman türünün en başarılı örneği olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde her ne kadar Batı'dan çeviriler yapılmış olsa da romanın gelişmesi için yeterli olmamıştır. Ancak *Nehm* romanı romantizm akımının bir başlangıcı olarak görülmüştür. Câbirî'nin bu romanı Batı etkisiyle yazılmış ve Suriye'de ilk edebî roman olarak kabul edilmiştir. Roman ilk olarak Goethe'nin (ö. 1832) "Ölümsüz dişilik bizi kendine çeker." sözüyle başlamaktadır. Kahramanlar ise Alman isimlerle kurgulanmıştır. Romanın başkahramanı Kûzârûf Batı'da yetişmiş ve orada eğitim almış bir kişidir. Roman Batı'da geçmekte ve Kûzârûf'un çok sayıda kızla yaşadığı ilişkiler anlatılmıştır.⁷⁶ Yazar bu eserinde romanda edebî bir yönelimin temellerini atmıştır. Batılı tarzda yazdığı bu yönelimleri, Batı'dan aldığı öğretim metotlarıyla kendisinden sonrakilere bir ufuk açmış ve örnek olmuştur.⁷⁷ Diğer bir eseri *Kader Yelhû* eserini 1939 yılında yayımlamıştır. Romanın kahramanı 'Ala' *Nehm* romanındaki Kûzârûf'la benzerlikler taşımaktadır. 'Ala' Berlin'de yaşayan bir tıp öğrencisidir. Eliza ile tanışır, fakat ona derin bir aşk beslemez. Oysa Eliza onu sevmektedir. Bir süre sonra, çalışmak üzere ülkesine döner. Aradan on yıl geçer ve bir dansözle tanışır fakat başta onu tanıyamaz. Meğer bu kadın Eliza'dır. Sonunda Eliza, kimliğini ve yaşadıklarını ona tüm açıklığıyla anlatır. Ondan bir çocuğu olduğunu ve İslamî usullere göre yetiştirdiğinden bahseder. Bütün gerçekleri açıkladıktan sonra da hayata veda eder. Câbirî bu eserinde kendi âdet ve geleneklerinin unutulması ve başka hayatlara duyulan ilgiye resmen sitem eder. *Nehm* romanına göre de yazar daha sanatsal bir üsluba sahiptir. Üçüncü romanı *Kavs Kuzah* ise önceki

⁷⁵ Landau, *Modern Arap Edebiyatı Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 70-71. ; Mürüvvet Türken Çakır, "Suriye Tarihi Romanının Öncü İsmi: 'Ma'rûf Ahmed el-Arnaût", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 63 (2019), s. 529-537.

⁷⁶ Subaşı, "Ana Hatlarıyla 20. Yüzyıl Suriye Romanının Gelişim Süreci", s. 120-121.

⁷⁷ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 30.

romanındaki Eliza'nın ağzından anlatılarak işlenmiştir. Hatîb Muhammed Kâmil'e göre Câbirî Suriye romanının Balzac'ı olarak görülmektedir. Câbirî'nin romanlarında romantik temaları işlemesi okuduğu eserlerin çoğunun romantizm akımı üzerine yazan ve etkilenen kişilerden olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.⁷⁸ Ayrıca Şekîb el-Câbirî'nin başlattığı romantizm akımı Fu'âd eş-Şâyib (ö. 1970), Hayreddîn el-Eyyûbî, Vidâd es-Sekâkinî'nin romanlarında da görülmektedir.

Şekîb el-Câbirî'nin 1960 yılında yayımladığı *Vedâ'an ya Efâmyâ* adlı son romanında önceki romanlarında savunduğu düşünceleri değişmemiş ve takip ettiği romantizm akımını devam ettirmiştir. Romanın kahramanları "Necûd" ailesinden uzaklaşıp ürkütücü bir kaleye sığınan genç bir kızdır. "Sa'îd" ise ziraat mühendisidir. Necûd ile tanışıp ona yardım eder ve bu süre içerisinde Necûd ona bağlanır. Sa'îd onunla evlenmek ister ancak bunu kabul etmeyen Necûd onunla kalmak istemez ve oradan kaçır. Romanda karakterler şehirden uzaklaştırılıp doğayla iç içe yaşama fırsatını elde etmiştir. Bu eserinde Câbirî, toplumun bildiği isimleri kullanmış, burjuva ve aristokrat çevrelerin bağlantılı olduğu sömürge içerisinde meydana gelen olaylara dikkat çekmiştir.⁷⁹

Şekîb el-Câbirî'nin oluşturduğu bu yeni edebî roman üslubunun diğer romanlara karşı üstün olmasının nedeninin romantizm akımının etkisi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Suriye romanında romantizmden realizme⁸⁰ geçiş süreci ise bir anda yaşanmamıştır. 1950 ve 1960'lı yıllarda yaşanan siyasal gelişmeler ve 1946 yılındaki bağımsızlıktan sonra Suriye Arap millî birliğinin oluşmasından dolayı toplumsal sorunlar meydana gelmiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda Suriye'de meydana gelen bu değişimler roman türünü de gerçekçi bir akıma doğru itmiştir. Suriye'de meydana gelen toplumsal, siyasî ve ekonomik gelişmelerin topluma ulaşması romanlar sayesinde kolaylaşmıştır. Bu dönemde ayrıca Rus edebiyatından yapılan çevirilerin artması edebiyatta Batı'nın etkisini daha da arttırmıştır. Bu gelişmeler sayesinde yazarlar realizm akımına yönelmeye başlamışlardır. 1954 yılında Hannâ Mînâ'nın *el-Mesâbihu'z-Zarkâ*, Edîb en-Nahvî'nin (ö. 1998) *Metâ ye'ûdu'l-Matar*, 1961 yılında Hânî er-Râhib'in (ö. 1939) *Bâsime Beyne'd-dumû*, Abdusselâm el-'Uceylî'nin *Selâsilu'l Ma'di*, Nizâr Mu'eyyid el-

⁷⁸ Subaşı, "Ana Hatlarıyla 20. Yüzyıl Suriye Romanının Gelişim Süreci", s. 121-123.

⁷⁹ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 29-30.

⁸⁰ Realizm, 19. yüzyılın ikinci yarısında romantizme karşı ortaya çıkmıştır. Realistler eserlerinde hayal ve duygulardan daha çok toplum ve insanın yaşadığı gerçekleri eserlerinde anlatmaktadırlar. Eserlerinde olayı aktarırken betimleme en önemli anlatım biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece anlatılan ortam ayrıntılı bir biçimde okuyucuya aktarılmaktadır. Realistler kahramanlarını toplumdaki sıradan bir insanın özelliklerinden alarak kurgulayıp basit bir konuyu bile eserlerinde anlatmaktadırlar. Bkz. Calp, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları I*, s. 111-112.

‘Azm’ın (ö. 1989), *Gurebâ’ fî Avtâninâ*, Velîd Medfâ’î’nin (ö. 2008), *Cufûn testahikku’s-Suver*, Bedî’ Hakkı’nın (ö. 2000), *Ahlâmu’r-Rebî’i’l-Mecrûh* adlı romanları yayımlanır.⁸¹

Bu yazarların dışında realizm akımı üzerine yazan başka yazarlar da bulunmaktadır. Bu dönemde yazarlar yaşanan toplumsal sorunları, toplum tarafında görülen olayları birebir yansıtmaya çalışmaktadırlar. Romanlarında kurguladıkları kahramanları toplumsal meselelerle iç içe bir şekilde betimlemeye çalışmışlardır. Çağdaş Suriye edebiyatında bu yönde eserler kaleme alan Vidâd es-Sekâkinî, Fâdıl es-Sibâ’î (ö. 2020) ve Hasîb el-Kıyâlî (ö. 1993) gibi isimleri zikretmemiz doğru olacaktır.

Vidâd es-Sekâkinî, Suriye edebiyatında önemli kadın yazarlardan biridir. Sekâkinî, romanlarında kadın meselesi ve kadının toplumdaki yerini dile getirmek ve dikkat çekmek için realist romanı *el-Hubbu’l-Mahrem* ve *İnsâfu’l-Mer’e* adlı eserlerinde bu görüşlerini işlemiştir.⁸² *el-Hubbu’l-Mahrem* eserinde de görüldüğü üzere yazar belgesel realizm⁸³ etkisiyle eserlerinde toplumsal konuları ele almaktadır. 1952 yılında yayımladığı bu eseriyle Sekâkinî, süt kardeşliği olgusunu iki âşğın arasına konan bir engel olarak ele almakta ve işçi sınıfının sosyal yaşantılarını okuyucularına anlatmaya çalışmaktadır.⁸⁴

Fâdıl es-Sibâ’î, 1929 yılında Halep’in küçük bir mahallesinde doğmuştur. Hukuk eğitimi aldıktan sonra Sosyal Hizmetler Bakanlığında memur olarak çalışmaya başlamıştır. Suriyeli kısa öykü ve romancı olan Sibâ’î, edebî faaliyetlerine şiir ve kısa öyküler yazarak başlamıştır. Ardından roman türünde otuza yakın roman kaleme almıştır. Bu yazıları sayesinde 1950’li yıllarda önemli Arap öykücülerinden biri olmayı başarmıştır. Eserlerini realist bir şekilde toplumun durumunu anlatan, zarif ve derin bir üslupla eserlerini oluşturmuştur.⁸⁵ Sibâ’î’nin 1963 yılında yayımladığı *Summe Ezhera’l-Hüzn* romanı toplumsal olayları okuyucuya gerçekçi bir bakış açısıyla işlemektedir. Romanda Halepli bir ailenin zorlu yaşantısı anlatılmaktadır. Yazar bu ailenin dört kızını romanda ayrıntılı bir şekilde aktarmaktadır. Kurguda Nûre ailesine yardımcı olabilmek için terzilik yapan genç bir kızdır. Nûre bir süre sonra subay birine âşık olur ve nişanlanırlar. Ancak nişanlısı cephede savaşırken şehit düşer. Bunu duyan Nûre hastalanır ve vefat eder. Ailenin diğer kızı Hâle ise avukattır. Avukatlık

⁸¹ Subaşı, “Ana Hatlarıyla 20. Yüzyıl Suriye Romanının Gelişim Süreci”, s. 124-125.

⁸² Câ’izatu Katârâ li’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye “Vidâd es-Sekâkinî”; <https://kataranovels.com/novelist/وداد-سكاكيني/> (11 Ocak 2025).

⁸³ Belgesel realizm, olgulara odaklanır ve derin psikolojik yönleri fazla önem vermez. Okuyucuyu, olayları sanki kendi yaşıyor ve anlatılan karakter veya durumlarla doğrudan bir bağ kuruyormuş gibi bir hisse sürükler. Belgesel realistler, genellikle siyasî ve sosyal konuları işlemişler, psikolojik unsurlara ise ikincil derecede önem vermişlerdir. Bkz. Dawod, *Modern Suriye Romanı (1937-1967) Ortaya Çıkışı, Öncüleri ve Etkilendiği Edebî Akımlar*, s. 41.

⁸⁴ Mesut Dalbudak, *et-Tiyârâtu’l-Hadîse fî’r-Rivâyeti’s-Suriye*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019, s. 51.

⁸⁵ “Fâdıl es-Sibâ’î”, *Vikipedi*, https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title=فاضل_السباعي&oldid=59453974; (11 Ocak 2025).

mesleğinin yanında romanlar da yazmaktadır. Diğer kardeşleri arasında öğretmen olan Selîme ve doktor olan Âliye’de bulunmaktadır. Bu romanında yazar aslında kendi hayatını Hâle üzerinden anlatmaktadır. Hâle’nin mesleğinde yaşadığı zorlukları ve toplumsal meseleleri açık ve anlaşılır bir dilde anlatarak okuyucuya kendi hayatında yaşadıklarını net bir şekilde açıklamaktadır. Fâdıl’ın bu romanları dışında 1963 yılında *Süreyya*, 1964 yılında *ez-Zema’ ve ‘l-Yenbu*, son olarak realizm akımından etkilenerek toplumsal hayatı ele alan ve iki farklı statüde olan iki aşğın sonu ayrılıkla biten aşkını anlatan 1968 yılında yayımladığı *Riyâhu ‘l-Kânûn* eserleri de bulunmaktadır.⁸⁶

Çağdaş Suriyeli romancılar görüldüğü üzere eserlerinde toplumsal sorunları okuyucuya eleştirel bir anlatımla sunmaktadırlar. Bu durumda eleştirel gerçekçilik⁸⁷ romanda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tarzda yazan yazarlar romanlarındaki kahramanlarını işçi, çiftçi, memur, askerler gibi daha çok orta sınıf ve yoksul insanlardan seçerek onların toplumdaki olumlu ve olumsuz yönlerini okuyucuya göstermeyi hedeflemişlerdir. Bu yazarlardan ‘Abdusselâm el-‘Uceylî, Velîd Medfâ’ (ö. 2008), Hânî er-Râhib (ö. 2000), Sıdkî İsmail (ö. 1972) gibi isimleri sayabiliriz.⁸⁸

‘Abdusselâm el-‘Uceylî, 1959 yılında yayımladığı ilk romanı olan *Bâsime Beyne ‘d-Dumû’* adlı eserini Suriye edebiyatının olgunlaşmaya ve meyvelerini yeni vermeye başladığı bir dönemde yazmıştır. Bu romanda yazar aslında kendi otobiyografisini ortaya koymaktadır. Romanın başkahramanı Süleyman Atallah’ın Şam’da Hukuk okuması ardından doğduğu yere geri dönüp orada siyasete adım atması ve bir kaza geçirmesi olayı kendi hayatında yer alan olaylar silsilesini yansıtmaktadır. Ayrıca ‘Uceylî, bu eserinde toplumun sosyal, siyasal ve millî problemlerin aydın kesim üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Yazarın kendi ifadesiyle bu eser yaşadığı dönemin “hayatı anlama biçimi” olarak yansımaktadır. Romanda karakterler Batı tarzlı bir hayatı yaşamakla birlikte düşünce dünyalarında doğu âdet ve geleneklerine bağlıdırlar. ‘Uceylî, o dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşanan gelişmelerden etkilenmiş ve eserde Bâsime’nin okuduğu *Büyük Devrimler* adlı eserde geçen Mustafa Kemal’in (ö. 1938) sevdiği kadını Bâsime adlı karakteriyle özdeşleştirmeye çalışmıştır. Yazar bu eserinde Dostoyevski’nin

⁸⁶ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 32-34. ‘

⁸⁷ Eleştirel gerçekçilik, 19. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekçiliğin bir alt dalı şeklinde ortaya çıkan bir edebî akımdır. Eleştirel gerçekçiler eserlerinde toplum ve bireyin yaşadığı ekonomik ve toplumsal sıkıntıları ele almaktadırlar. Konularını daha çok bireyin ve toplumun problemlerinden alan yazarlar konuyu işlerken eleştirel bir bakış açısını kullanmaktadır. Eleştirici gerçekçiler eserlerinde toplumda ortaya çıkan problemlere odaklanarak ve toplumda değişmesi gerekenler üzerinde durarak okuyucuya da bunu düşündürmeyi amaçlamaktadırlar. Bkz. Duygu Türk, “Eleştirel Gerçekçilik Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 67/3 (2012), s. 189-217.

⁸⁸ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 34-35.

(ö. 1881) *Suç ve Ceza* adlı romanından etkilenecek yazdığı ve Raskolnikov ile Süleyman karakterleri arasında benzerlikler olduğu da romanda tespit edilmiştir.⁸⁹

1965 yılında *Ğurabâ' fî Evtâninâ* adlı romanıyla bilinen, eleştirel realist Velîd Medfâ, bu eserinde toplumdaki her bireyin farklı düşünce, değer ve davranışlar taşıdığını göstermektedir. Romanda bu anlaşmazlıklar baba ve evlatları arasında yaşanmakta ve bunun üzerine roman kurgulanmaktadır.⁹⁰ Aynı dönem içerisinde Suriye romancılığının gelişmesinde büyük etkisi olan Hâni er-Râhib, romanda kendine özgü bir üslup ve teknik oluşturarak eserlerini yazmıştır. Eserlerinde toplumun her tabakasından kişilerin anlayabileceği bir dil sunmaktadır. Ayrıca eserlerinde bir eleştiri olgusu da yer almaktadır. *el-Vebâ* adlı eserinde demokrasinin, özgürlüğün ve eleştirinin bitmek üzere olduğu bir toplumda aydınların toplumdaki konumu ve pek çok soruya cevap aramaktadır. *el-Mahzûmûn* adlı eseriyle de 1960 yılında katıldığı bir yarışmada birinci olmuştur. Bu eserinde de er-Râhib Arap toplumunun problemlerini ele almakta ve okuyucularına bunları aktarmaktadır. Ayrıca okurlarına toplumdaki kadına bakış açısıyla ilgili düşünceleri değiştirmek üzere yazdığı *Hadrâ' ke'l-Mustenka'ât* ve *Hadrâ' ke'l-Hukûl* adlı eserleri de bulunmaktadır.⁹¹

Sıdkî İsmail, 1964 yılında yayımladığı *el-'Usâ* adlı romanıyla Suriye toplumunda bulunan toplumsal ve siyasal problemlere değinmektedir. Eserini kurgularken kronolojik bir sıra takip etmiş ve gerçek tarihî olayları referans alarak yazmıştır. Eserinde romantizm akımının etkisi az da olsa bulunmasına karşın varoluşçu⁹² akımın etkisi daha da belirgin olmuştur. İsmail, romanda Muhammed Umran'ın üç kuşak devam eden yaşamlarına dair kesitleri sunmaktadır.⁹³

Yazarı Mutâ' Safedî' (ö. 2016) olan *Cilu'l-Kader* ve *Sâirun Muhtarif* adlı eserler, varoluşçu akımın Suriye'deki en belirgin örnekleri arasında yer alır. *Cilu'l-Kader* eserinde Safedî, kendi benliğini arayan bir grup Suriyeli gencin kendi çıkarlarını terk ederek ülkenin özgürlüğü için mücadele etme serüvenini ele almaktadır. Bu grup Edip Çiçekli'ye (ö. 1964) suikast girişiminde bulunmak için operasyon düzenlemektedirler. Ancak onlardan önce davranan başka bir grup operasyonu yapar fakat başarısız olur. Bu olayla ümitsizliğe düşen

⁸⁹ Dursun Hazer, "Abdusselâm el-'Uceylî'nin Edebî Kişiliği ve Bâsime Beyne'd-Dumû' Adlı Eseri", *Dinî Araştırmalar*, 7/19 (ts.), s. 311-316.

⁹⁰ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 36.

⁹¹ Salih Zor- Adnan Arslan, "Modern Arap Romanı Araştırmalarına Dair Bir Öneri Çalışması", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2021), s. 170-172.

⁹² Varoluşçuluk, aslında ilk olarak 20. yüzyılda felsefede Sartre'nin (ö. 1980) ortaya attığı bir düşüncedir. Ancak zamanla bu düşünce sistemi edebiyata da yansımış ve yazarlar eserlerinde bireyin varoluş gayesini, özgürlük ve sorumluluklarını ele almışlardır. Kullandıkları dil sade ve yalındır. Ayrıca karakterler toplumdan dışlanmış ve yalnız kişilerdir. Bkz. Yunus Şahin, "Varoluşçuluğun Türk Edebiyatında Algılanışı ve Tutunamayanlar", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4/1 (2020), s. 78-91.; Abdülkadir Çüçen, "Varoluşçuluk", *Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları* ; <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/varolusculuk> (12 Ocak 2025).

⁹³ Subaşı, "Ana Hatlarıyla 20. Yüzyıl Suriye Romanının Gelişim Süreci", s. 127-128.

grup dağılır. Ancak romanın kahramanı Nebîl karamsarlıktan çıkar ve Cezayir Devrimine katılır. Roman, karamsarlıktan kurtulmuş bir Nebîl karakteriyle son bulur. Diğer romanı *Sâirun Muhterif* ise 1958 yılında yaşanan Lübnan Halk Devrimini anlatmaktadır. Romanın kahramanı Kerim; Filistin, Cezayir ve Suriye'deki devrimlere katılarak “profesyonel devrimci” olarak kurguda yer almıştır. Devrimlerden bunalan Kerim Beyrut'a gider. Ancak Kerim, Lübnan devrimi patlak verince, milliyetçi düşünceler doğrultusunda yeniden devrime katılır. Romanda ay tutulmasıyla devrimin başarısızlığını simgeleyen yazar, aslında güneşin ışığının varlığı ümidiyle eserini bitirir. Safedî'nin eserlerinde Sartre'in (ö. 1980) etkileri açıkça görülmektedir. Böylece yazar eserlerinde devrim ve suikast olaylarıyla okuyucularına bu sorunların nasıl çözümleneceğini göstermektedir.⁹⁴

Suriyeli sosyalist realizm akımına mensup romancıları arasında Edîb en-Nahvî (ö. 1988), Fâris Zerzûr (ö. 2003) ve Hannâ Mînâ gibi isimleri sayabiliriz. İlk sosyalist gerçekçi romanlar Hannâ Mînâ'nın önderliğinde Suriye romanında ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılara göre kırktan fazla roman yazdığı için “Suriye romanının babası” olarak kabul edilmektedir.⁹⁵ Mînâ, eserlerinde Necip Mahfûz'dan sonra sosyalist realizme sıkı sıkıya bağlı kalan yazarlardan biri kabul edilmektedir. 1954 yılında yayımladığı *el-Mesâbihu 'z-Zarkâ* eserinde İkinci Dünya Savaşı döneminde 1939 yılı Eylül'ünde Lazkiye'de yaşayan insanları anlatmaktadır. Romanın Kahramanı Fâris on altı yaşında genç bir delikanlıdır. Babasıyla birlikte inşaat işinde çalışmışlardır. Ancak savaşın ardından da hayatları daha da zorlaşmıştır. Fâris bu kötü durumda hapse atılmış ülkesinden uzaklaşmak zorunda kalmış ve Beyrut'a giderek orada ölmüştür. Mînâ, bu eserinde savaşın toplumsal ve siyasî etkisini göstermektedir. Romanda yozlaşmış feodallerin yoksul insanlara karşı yiyeceklerini ve geçim kaynaklarını çalmalarını da tasvir etmektedir. Bunlar halkın un erzaklarını çalan Muhtar Cârîs, insanların tütününü düşük fiyata satmak zorunda kaldıkları tütün fabrikatörü Râşid, ekmek ve unları kendi tekeline alan Hasan el-Ferrân gibi tiplerini kullanarak halkın savaş zamanı yaşadığı zorlukları anlatmıştır.⁹⁶ Ayrıca Hannâ'nın bu romanı dışında *Bakâyâ Suver* ve *el-Mustenka* adlı çocukluk yıllarını anlattığı biyografik romanları, *eş-Şirâ'* ve *l-Âsife*, *es-Selc Ye'tî Mine'n-Nâfize* ve *eş-Şems fî Yevmin Ğâ'im* adlı romanları da bulunmaktadır.⁹⁷

1958 yılında Edîb en-Nahvî'nin yayımladığı *Metâ Ye'ûdu'l-Matar* eseri, çiftçilik ve derebeylik sistemini ele alan ilk Suriye romanıdır. en-Nahvî, 1961 yılında yayımladığı *Cûmbî* romanında Suriye toplumunun Mısır ile aralarında oluşan birlik ve beraberliğin sürmesini

⁹⁴ Dawod, *Modern Suriye Romanı (1937-1967) Ortaya çıkışı, Öncüleri ve Etkilendiği Edebî Akımlar*, s. 54-55.

⁹⁵ Dawod, *Modern Suriye Romanı (1937-1967) Ortaya çıkışı, Öncüleri ve Etkilendiği Edebî Akımlar*, s. 56.

⁹⁶ Dalbudak, *et-Tiyârâtu 'l-Hadîse fî'r-Rivâyeti's-Suriye*, s. 56-59.

⁹⁷ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 43.

istediği mücadeleyi anlatmaktadır. en-Nahvî, 1969 yılında yayımladığı '*Ursun Filistîniyye* eseri Filistinlilere kurtuluş yolunu somutlaştıran bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu romanda yazar, Filistinli göçmen bir aileyi anlatmaktadır. Edib, Fahd el-Besâvî adlı karakterine mitolojik bir hal vererek ölümlerle konuşan bir kişilik oluşturmuştur. Bu kahramanın düğününde şehit edilmesi üzerine Filistin halkı içinde yeni bir dönem başlamıştır.⁹⁸

Arap edebiyat dünyasındaki sosyalist realizm roman yazarlarından en yaratıcı fikirlere sahip olanlarından biri de Fâris Zerzûr'dur. Romanlarında Suriye toplumunda hor görülen işçi ve çiftçilerin hayatlarını ve sorunlarını işlemektedir. 1970 yılında yayımladığı ilk romanı *Len Teskuta'l-Medîne* 1920 yılıyla 1176 yılında yapılmış olan Meylesun Savaşına kadarki tarihî olayları anlatmaktadır. Yazar, eserde "Lawrens (ö. 1935), Henri Gouraud (ö. 1946) ve Emîr Faysal (ö. 1933)" gibi gerçek tarihî şahsiyetlere yer vermektedir. *el-Lâictimâ'ıyyûne* eserinde de insanların ruhsal ve bedensel durumlarını maddî ve manevî açıdan yorumlamıştır. Zerzûr'un sosyalist realizme en çok yaklaşan romanı *el-Hufât ve Huffet Huneyn* romanıdır. Bu romanda çalışmak için Havrân'dan Kamışlı'ya kadar göç eden çiftçilerin çalışacakları yerdeki patronlarının biçerdöver makinesi almasıyla çalışamamaları ve tekrar geldikleri yere hayal kırıklığı ve başarısızlıkla dönmelerini anlatmaktadır. Yazar bu eserinde insanların ve özellikle çiftçilerin yaşadıkları hayat sıkıntılarını, geçimlerini sağlamak için boyun eğmek zorunda kaldıkları zorlukları okuyucularına ayrıntılı bir şekilde aktarmaya çalıştığı görülmektedir. Faris'in *Husnu Cebel*, *el-Eşkiyâ* ve *'s-Sâde*, *el-Muznibûn*, *Ânun lehâ en Yansâ* ve *Kullu mâ Yahterik Yelheb* gibi romanları da bulunmaktadır. Zerzûr'un pek çok kitabı farklı dillere çevrilmiş ve bazı Batı ülkelerindeki üniversitelerde okutulmuştur.⁹⁹

Sembolizm akımının önemli yazarlarından olan George Sâlim (ö. 1977), Suriyeli hikâye ve roman yazarı olarak tanınmaktadır. 1962 yılında yayımladığı tek romanı *fî'l-Menf* adlı romanı sembolizm akımının Suriye edebiyatındaki en önemli örneği olarak kabul edilmektedir. Böylece George, Suriye romanında sembolik akımın kurucusu ve ilk romancısı olmuştur. Sâlim'in bu eserinde bazı araştırmacılar Franz Kafka'nın (ö. 1924) *Muhâkeme* romanından etkilendiği görüşündedir. Çünkü her iki eserde de ana kahraman bir savcıdır ve olaylara karşı yaklaşımları ve mücadelecî tavırları benzeşmektedir. Ancak Sâlim, romanında ana kahramanın hatta olayların geçtiği zaman ve mekân unsurlarında bir belirsizlik oluşturmuştur. Yazar sadece romanın unsurlarını düşüncesinin birer sembolleri olarak görmektedir. George, döneminin

⁹⁸ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 39-40.

⁹⁹ Dawod, *Modern Suriye Romanı (1937-1967) Ortaya çıkışı, Öncüleri ve Etkilendiği Edebî Akımlar*, s. 88-94.

Halep bölgesinde düşünce ve kültür öncülerinden biri olmuştur.¹⁰⁰ Son olarak Arap edebiyatında tanınan önemli kadın yazarlardan Ğâde es-Semmân (d. 1942), 1975 yılında *Beyrût 75* ve 1976 yılında yayımladığı *Kevâbîsu Beyrut* adlı iki romanı bulunmaktadır. Ayrıca *Kevâbîsu Beyrut* romanı pek çok dünya diline çevrilmiştir. Eserlerinde çoğunlukla karakterlerini kadınlardan seçmektedir. Her iki romanında da Lübnan iç savaşının toplum üzerindeki baskısını anlatmaktadır.¹⁰¹

Bahsedilen yazarların eserlerinde, Suriye ve Arap toplumunun sorunlarına derinlemesine değindikleri açıkça görülmektedir. Bu eserlerde Filistin meselesinin de ele alındığı dikkat çekmektedir. Filistin’de bir İsrail devleti kurulma girişiminden bu yana, bu mesele Arap toplumu için önemli bir konu haline gelmiştir. Yazarlar, yalnızca toplumsal yaşamlarında değil, edebiyat aracılığıyla da bu mevzuya olan duyarlılıklarını yansıtmışlardır. Bu düşüncelerini ve tepkilerini edebiyat dünyasına duyurmayı başarmışlardır. Suriye edebiyatında ise Filistin meselesi Arap milliyetçiliğini öne çıkaran, sömürgeciliğe ve İsrail işgallerine karşı direnişi vurgulamaktadır. Böylece toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar eserlerinde Filistin halkının hem kendi topraklarında hem de sürgünde yaşadığı acıları ve zorlukları anlatmıştır. Filistin direnişine destek veren yazarlar arasında, Abdullah el-‘Uceylî, Gassân Kenefânî (ö. 1972), ‘Îmîl Habîbî (ö. 1996), Reşâd Ebû Şâver (ö. 2024), İlyâs Hûrî (ö. 2024), İbrahim Nasrallah (d. 1954) ve Haydar Haydar (ö. 2023) gibi isimler, bu konuda akla gelen önemli yazarlardır.¹⁰² Sözü edilen yazarlar içerisinde özellikle Haydar Haydar dikkat çekmektedir. Nitekim bu çalışmada, Haydar’ın Filistin meselesi üzerine kaleme aldığı *Haklu Ercuvân* adlı romanı ele alınmaktadır.

¹⁰⁰ Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, s. 46-47. ;Dawod, *Modern Suriye Romanı (1937-1967) Ortaya çıkışı, Öncüleri ve Etkilendiği Edebî Akımlar*, s. 98-110.

¹⁰¹ Betül Akaydın, “Suriye Savaşında Bir Kadın Edebiyatçı: İbtisâm Şâkûş, Hayatı, Eserleri ve ‘Beynel Hıyâm (Çadırlar Arasında)’ Adlı Eseri Üzerine”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 92 (2019), s. 506.

¹⁰² Mevlüt Kula, *Modern Suriye Hikâyesinde Konu (1946-1967)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 53-63.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYDAR HAYDAR'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Suriyeli romancı ve siyasî aktivist Haydar Haydar, 1936 yılında Suriye'nin Tartus iline bağlı Hüseyin el-Bahr¹⁰³ köyünde doğmuştur.¹⁰⁴ Bir röportajında, doğduğu köyden; şehirden uzak ve okur yazarlık oranı düşük bir çevre olarak bahsetmektedir. Ancak köy halkının çocukların okuması için bağışta bulunduğunu da belirtmiştir. Böylece her düzeyden öğrencinin bulunduğu tek odalı bir ilkokul yapılması sağlanarak eğitimine burada başladığını söylemektedir.¹⁰⁵ Ardından Halep Öğretmen Okulu'nu bitirmiştir. 1954 yılında dergilerde yazı yazmaya başlamış ve 1968 yılında da Arap Yazarlar Birliği'nin kurucu üyelerinden birisi olmuştur. 1970 yılında ise Cezayir'in Annaba şehrinde Arapça öğretmenliği yapmıştır. Cezayir'de bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Şam'a dönmüştür. Ardından Beyrut'a taşınarak yayıncılık sektörüne adım atmıştır. 1975 yılında başlayıp 1990 yılına kadar süren Lübnan İç Savaşı'nın başlangıcında Filistin direniş hareketine katılmıştır. Haydar'ın bu direnişe katılma düşüncesi ise Birleşik Filistin medyası ve Filistin Yazarlar Birliği aracılığıyla olmuştur. 1980 yılında Kıbrıs'ta *Mevkîf'ul- 'Arab* dergisinde editör olarak çalışmıştır. İki yıl Kıbrıs'ta kaldıktan sonra Beyrut'a dönen Haydar, 1982 yılında İsrail işgali sonrası Beyrut'ta Filistin direnişi çekildikten sonra Kıbrıs'a tekrar dönüş yaparak *Savtu'l-Bilâd* adlı dergisinde çalışmıştır. 1984 yılında ise *Velîmetun li 'Aşâbi'l-Bahr* romanı yayımlandıktan sonra Suriye'ye dönerek edebiyat çalışmalarına burada devam etmiştir.¹⁰⁶

Haydar, ölümüne kadar edebiyatla bağını hiç koparmamıştır. 5 Mayıs 2023 tarihinde ise oğlunun "*Leopar bizi terk edip krallığına gitti*"¹⁰⁷ ifadesiyle paylaştığı ölüm haberiyle 87 yaşında vefat etmiştir.¹⁰⁸

¹⁰³ Hüseyin el-Bahr, Lazkiye Dağlarının yamaçlarında yer almaktadır. Tartus ilinin el-Suda ilçesine bağlı bir köydür. Bkz. "Hüseyin el-Bahr", *İkteşif Sûriyye* ; <https://www.discover-syria.com/bank/171> (22 Mayıs 2025).

¹⁰⁴ Abraham Online, "The Roar of the Leopard fades: Syrian Author Haidar Haidar passes away", *Ahram Online*; <https://english.ahram.org.eg/NewsContent/18/63/500143/Books/News/The-roar-of-the-leopard-fades-Syrian-Author-Haidar.aspx> (05 Mayıs 2023).

¹⁰⁵ Muhammed Hâc Salih, "Hivâr Me'a Haydar Haydar", *Anfâs*; <https://anfasse.org/-دراسات-أدبية/26-دراسات> (22 Mayıs 2025).

¹⁰⁶ "Haydar Haydar Yerhalu Târiken Velîmetehu li-'Aşâbi'l-Bahr Eseran Hâliden", *el- 'Arab*; <https://alarab.co.uk/أثر-إخالد-حيدر-حيدر-يرحل-تاركا-وليتمته-لأعشاق-البحر> (22 Mayıs 2025).

¹⁰⁷ Haydar Haydar'ın "leopard" olarak anılması, bu ismi taşıyan eserinden kaynaklanmaktadır.

¹⁰⁸ "Haydar Haydar", *Ma 'refa*; https://www.marefa.org/حيدر_حيدر (22 Mayıs 2025).

1.2. Edebî Kişiliği

Haydar Haydar, edebî anlayışını küçük yaşta edindiği travmalar ve okuduğu eserler üzerinden şekillendirmeye başlamıştır. Haydar'ın sevdiği kızın ailesi, nedeni bilinmeyen bir sebeple kızlarını reddedince, bu olaydan etkilenen genç kız reddedilmeyi kaldıramayarak intihar etmiştir. Bu olay üzerine Haydar, duygusal bir travma geçirmiştir. Bu olay onun duygusal dünyasında derin izler bırakmıştır. Haydar'ın okuduğu ilk kitap ise Nietzsche'nin (ö. 1900) *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eseridir. Eserlerinde Haydar, Mahmûd Teymûr, Yusûf İdrîs ve Necîb Mahfuz gibi önemli ve yenilikçi yazarları takip etmiştir. Haydar, Suriye'de 1950'li yıllarda yaşanan kaos ve düzensizlikten etkilenerek psikolojik ve toplumsal yönleri ağırlıklı olan eserler yazmıştır. Ayrıca Haydar, sadece içinde yaşadığı Suriye toplumunun problemleri üzerine değil Filistin toplumunun yaşadığı baskı ve zulüm üzerinde de durmuştur. Haydar'ın konularını seçerken serbest davranması döneminin muhafazakâr bazı yöneticilerini de rahatsız etmiştir.¹⁰⁹

Haydar, eserlerinde genellikle karamsar bir ortam oluşturmaktadır. Yazar, hayal gücünü kullanırken gerçeklikten kaçmak yerine onu eserlerine dahil etmeyi seçmektedir. Bu seçimde, yaşadığı ortamdaki çalkantılı dönemden kaynaklanmaktadır. Haydar, eserlerinde Arapların bu dönemlerde yaşadıkları yıkım ve hayal kırıklıklarına değinerek gerçekliği aktarmaktadır. Ayrıca yazar, bütün otoritelere baş kaldırarak iktidarı, ideolojileri ve dinî otoriteleri eleştirmektedir. Yazarın bu eleştirmence tavrı sayesinde okuyucular da mevcut düzeni araştırmış ve sorgulamışlardır. Eserlerinde çok fazla dinî ve kültürel şahsiyetlere atıfta bulunmaktadır. Haydar'ın eserlerinde kullandığı tarihî karakterler vasıtasıyla da okuyucu tarihî bir bakış açısı geliştirmiş, geçmiş ve gelecek ile bağlantı kurmuştur.¹¹⁰

Haydar bir röportajında 1960'lı yılların Suriyeli yazarlar için altın bir çağ olduğunu söylemiştir. Zira ona göre söz konusu dönemde edebî dergiler ve kültürel platformlar en ileri aşamada bulunmuştur. Günümüzde Arap edebiyatındaki eserlerin ideolojik söylemlerle dolu olduğunu belirtmiştir. Ancak Haydar Haydar, eserlerinde toplumsal içerikli konular kullanmasının yanında aşk, ölüm gibi temaları kullanarak bireyin iç dünyasını yansıtmaya çalışmıştır.¹¹¹

Yazar, Suriye romanındaki değişimleri başarıyla eserlerinde yansıtmıştır. Bu değişimleri Joyce (ö. 1941), Proust (ö. 1922), Faulkner (ö. 1962) ve Virginia Woolf'u (ö. 1941)

¹⁰⁹ “Rahîl Haydar Haydar... hel kâne kârihen li-l-medîne ve mueyyiden sâmiten li-l-Esed?”, *el-Müdüin* (05 Ekim 2024).

¹¹⁰ “I Am the Fire Starter: an Interview with Haidar Haidar”, *The Common*; <https://www.thecommononline.org/i-am-the-fire-starter-an-interview-with-haidar-haidar/> (12 Haziran 2025).

¹¹¹ İbrahim Samuel, “Haydar Haydar ve İbrahim Samuel”, *el-Arabî*; <https://alarabi.nccal.gov.kw/Home/Article/2832> (12 Haziran 2025).

taklit ederek yapmıştır. Bu yaptıklarıyla Arap romanında büyük bir etki bırakan Haydar, Arap romanının gelişigüzel bir şekilde değil *Bin Bir Gece Masalları*, *Makâmat*, *Kelile* ve *Dimne* gibi hikâyelerle derin bir mirasa sahip olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca yazarları, Varoluşsal bir yabancı yani kişinin yaşamında ve toplumunda kendini bir yabancı gibi hissetmesi olarak niteleyerek baskı, zulüm ve savaşın olmadığı bir dünya oluşturmada önemli rollerinin olduğunu ifade etmiştir.¹¹²

1.3. Eserleri

Haydar Haydar daha çok romancı kimliğiyle temayüz etmektedir. Ancak romanlarının yanı sıra aşağıda ifade edileceği üzere farklı türlerde de eserleri bulunmaktadır. Söz konusu eserleri şunlardır:

1.3.1. Romanları

et-Temevvucât/التموجات “Dalgalar”

İlk olarak 1982 yılında el-Mu’assasatu’-‘Arabiyya li’-d-Dirâsât ve’n-Neşr tarafından Beyrut’ta, ikinci baskısı ise 1986 yılında Dâru’l-Hivâr tarafından Suriye’de basılmıştır. Romanda iki hikâye yer almaktadır. Bunlar: Haklu Ercuvân ve et-Temevvucât adlı iki hikâyedir. Toplamda yüz seksen sekiz sayfadan oluşmaktadır.¹¹³ Burada yer alan Haklu Ercuvân incelemeye tabi tuttuğumuz romanın hikâye şeklidir. Yazar daha sonra bu eseri bağımsız bir romana dönüştürmüştür.

ez-Zemenu’l-Mûhiş/الزمن الموحش “Dehşet Zamanı”

İlk olarak 1973 yılında yayımlanmıştır. Dördüncü baskısı ise 1994 yılında Dâru’l-Emvâc tarafından Beyrut’ta basılmıştır. Toplam üç yüz on sayfa ve beş bölümden oluşmaktadır. Kitabın girişinde “Merâsîmu Defn” adlı bir şiir bulunmaktadır. Yazar, bu şiiriyle geçmiş ile bugün arasındaki kopuşu okuyucuya yansıtmaktadır. Şiir, Zamanın toplumsal ve bireysel olarak değişimini ele almaktadır.¹¹⁴ Ayrıca Haydar Haydar bir röportajında Arap savaşlarının *Dehşet Zamanı* kitabında diğer eserlerine göre daha fazla yer verdiğinden de bahsetmektedir.¹¹⁵

el-Fehd/الفهد “Leopar”

İlk olarak 1968 yılında Şam’da yayımlanan eserin üçüncü baskısı 2003 yılında Verdun li’t-tibâ’ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî’ tarafından basılmıştır. Toplamda on dört kısa bölümden ve yüz dört sayfadan oluşmaktadır. Yazar esere insanın uyanışına bir çağrı yapan, kişinin içsel

¹¹²Indepent Arabiyye, “el-Ruvâîyyu es-Sûrî Haydar Haydar yerhalu fi menfâhû ed-dâhilî”, *Independent Arabiyye*; <https://www.independentarabia.com/node/448446/> حيدر-حيدر-يرحل-في (06 Mayıs 2023).

¹¹³ Haydar Haydar, *et-Temevvucât*, 2. Baskı, Dâru’l-Hivâr, Suriye 1986.

¹¹⁴ Haydar Haydar, “*el-Zamanü’l-Mûhiş*”, Dâru’l-Emvâc, Beyrut 1993, s. 5.

¹¹⁵ “I Am the Fire Starter: an Interview with Haidar Haidar”, *The Common*.

yolculuğu, ölüm ve unutulma korkusunu içeren bir neşîd/marş ile başlamaktadır.¹¹⁶ Haydar'ın bu romanı ünlü yönetmen Nabil el-Maleh tarafından filme çevrilmiş ve uluslararası festivallerde birçok ödül kazanmıştır.¹¹⁷

Velîmetun li ‘Aşâbi’l-Bahr/ وليمة لأعشاب البحر “Deniz Yosunlarına Bir Ziyafet”

Haydar Haydar'ın en çok ses getiren eseridir. İlk olarak 1983 yılında yayımlanan eser, 1998 yılında ise altıncı baskısı Suriye’de Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘ tarafından yayımlanmıştır. Toplam üç yüz yetmiş altı sayfadır.¹¹⁸ Yazar esere, Herman Melville’nin¹¹⁹ kısa bir şiiriyle başlamaktadır. el-Harîf, eş-Şitâ, er-Rabî‘, el-Ahvâr, el-Hub, Neşîdu’l-Mevt, Zuhûru’l-Levyâsân ve es-Sayf şeklinde sekiz bölüme ayrılmaktadır. Romanda Iraklı Komünist Mehdi Cevâd’ın ülkesinden kaçarak Cezayir’e yerleşmesi ve orada Cezayirli bir kadın olan Asya el-Hudr’a âşık olmasını anlatır. Ancak Cevâd’ın öldürüldüğü mü ya da intihar mı ettiği kısmı belirsizlik içerisinde. Romanda özellikle 1958-1963 yılları arasında Irak’ta yaşanan baskılar, infazlar ve çatışmalar anlatılmaktadır. Haydar, bu eserinde siyaset ile sanatı birleştirerek topluma mesaj vermeye çalışmaktadır.¹²⁰ Eser hakkında bazı eleştirmenler dilinin zayıf ve boğucu olduğunu söylerken Gaber Asfour (ö. 2021), romanın belli yerlerinin cimbızlanarak alındığı ve o cümleler üzerine yargılanarak esere haksızlık edildiğini vurgulamıştır.¹²¹

Kurgu da Tanrı’nın başarısız bir sanatçı olduğu yönündeki ifadeler nedeniyle büyük tepkilerle karşılaşan bu eser, 2000 yılında Mısır Kültür Bakanlığı tarafından yeniden basılması üzerine sayıları iki bine yaklaşan öğrenci tarafından protesto edilmiştir. Birçok öğrencinin de tutuklandığı bu protestolar nedeniyle esere bir süreliğine yayımlanma yasağı konulmuştur.¹²² Bu yasak Suriye’de on iki yıl sürmüş ve Haydar Haydar’ın 1975 ile 1985 arasında Suriye’ye girmesi yasaklanmıştır.¹²³ Bunların üzerine kitap yakılmış ve Haydar Haydar sapkınlıkla suçlanmıştır. Bu olaylar üzerine roman herhangi bir ödüle aday gösterilememiştir. Haydar’ın

¹¹⁶ Haydar Haydar, “*el-Fehd*”, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2003, s. 5-7.

¹¹⁷ Elie Chalala, “Haidar Haidar, 1936-2023: Author Who Shunned Spotlight and For Whom Writing Was Truly Its Own Reward”, *el-Jadid*; <https://aljadid.com/node/2412> (23 Nisan 2025).

¹¹⁸ Haydar Haydar, *Velîmetun li ‘Aşâbi’l-Bahr*, 6. Baskı, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Suriye 1998.

¹¹⁹ Herman Melville, Amerikalı romancı, öykücü ve şairdir. Amerikan edebiyatında bir klasik olan “Moby Dick” eserinin de yazarıdır. Bkz. “Herman Melville kimdir”, *Biyografi*; <https://www.biyografi.net.tr/herman-melville-kimdir/> (23 Nisan 2025).

¹²⁰ Mahmud Sa’id, “Haidar Haidar’s ‘Banquet for Seaweed’ Attempts Balancing Act”, *el-jadid*; <https://web.archive.org/web/20080724085023/http://www.aljadid.com/reviews/HaidarHaidarBanquetforSeaweedbyMahmoudSaeed.html> (23 Nisan 2025).

¹²¹ Muhammed Abdurrahman, “Velîmetun li ‘Aşâbi’l-bahr.. Kıssatu Rivâyetin Sudiret ve Kâdet Tuscenu Haydar Haydar”, *el-Yevmu’s-Sâbi*; <https://www.youm7.com/story/2023/5/5/-وليمة لأعشاب البحر-قصّة رواية صدرت وكادت-6170468-تسجن-حيدر-حيدر> (23 Nisan 2025).

¹²² “Cairo book protesters released”, *BBC News*; http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/746766.stm (22 Mayıs 2025).

¹²³ Hişâm el-Bustânî, “Haydar Haydar: Ene Müş‘ilu’l-harâ‘ik fi’l-ğabâti’l-Herime ve’l-menhûre ve’l-mütêdâ‘iye”, *7iber*; <https://www.7iber.com/culture/haidar-haidar-interview/> (24 Nisan 2025).

da istediği aslında ödül kazanmak değil güçlü ve kalıcı bir eser bırakmaktır.¹²⁴ Mahmud Sa'îd (d. 1948), bu eserin Arap edebiyatında önemli bir yerde olduğunu ve yazarın cesurca anlatışını ve yasaklanmış konuları ele alış biçimini övmektedir.¹²⁵ Sabri Hâfız ise romanın edebî değerinin önemli olduğunu, romanın tam olarak anlaşılmamasından dolayı tepkilere neden olduğunu söylemektedir. Roman edebî bir eser olmasının yanında Araplardaki kültürel ve siyasî hareketlilikleri de yansıtmada önemli bir metin olduğunu vurgulamıştır.¹²⁶

Merâyâ en-Nâr/مرايا النار (فصل الختام) “Ateş Aynaları (Son Bölüm)”

İlk olarak 1992 yılında yayımlanmıştır. Üçüncü baskısı 2000 yılında Şam'da Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' tarafından basılmıştır. Eserde Zemenu'l-Hikâye, Zemenu'l-Verd, Zemenu'l-Âr, Zemenu'l-Hurûb ve Zemenu'l-Ğîra adlarında yüz yirmi beş sayfayı içeren beş bölüm bulunmaktadır.¹²⁷

Şumûs el-Ğacer/شموس الغجر “Çingene Güneşleri”

Roman ilk olarak 1997 yılında basılmış, ikinci baskısı ise 1998 yılında yapılmıştır. Elimizde olan baskısı ise 2000 yılında Suriye'de Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' tarafından basılmıştır. Toplamda yüz yetmiş altı sayfadan oluşmaktadır. Romanda kimlik bunalımına girmiş olan Râviye ile Mâcid'in yaşadıkları aşk ekseninde Râviye'nin düşünceleri üzerine gün geçtikçe yaşadığı dönüşümler anlatılmaktadır.¹²⁸

Hicretu's-Sinûnû/هجرة السنونو “Kırlangıç Göçü”

Yazar bu romanını ilk olarak 2008 yılında Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' tarafından Şam'da yayımlamıştır. Yazar eserinde *en yüce olana ve Yaban Güvercinine* şeklinde ithafta bulunarak kitabına başlamaktadır. Ayrıca Lawrence Durrell'in (ö. 1990)¹²⁹ “*Hayat kısa fakat sanatın ömrü uzundur.*” sözüyle atıf yaparak yazılmış olan sanatsal ve kültürel eserlerin geleceğe bir miras olacağını vurgulamaktadır. Eser, üç yüz otuz beş sayfadan oluşmakta ve seksen iki tane bölümle olay işlenmektedir.¹³⁰

¹²⁴ “I Am the Fire Starter: an Interview with Haidar Haidar”, *The Common*.

¹²⁵ Mahmud Sa'îd, “Haidar Haidar's ‘Banquet for Seaweed’ Attempts Balancing Act”.

¹²⁶ Sabri Hâfız, “The Novel, Politics and Islam”, *New Left Review*, 5 (2000), s. 117-141.

¹²⁷ Haydar Haydar, *Merâyâ en-Nâr*, 3. Baskı, Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Şam 2000.

¹²⁸ Haydar Haydar, *Şumûs el-Ğacer*, Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Suriye 2000.

¹²⁹ Lawrence Durrell, 1912 yılında Hindistan'da doğan romancı, şair, çevirmen, seyahat ve oyun yazarıdır. Bkz. Biyografi, “Uluslararası Lawrence Durrell Topluluğu”, *Lawrence Durrell Society*; https://lawrencedurrell.org/wp_durrell/resources/biography/ (23 Nisan 2025).

¹³⁰ Haydar Haydar, *Hicretu's-Sinûnû*, 1. Baskı, Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Şam 2008.

Merâsî'l-Eyyâm: Selâs Hikâyât 'ani'l-Mevt/مراثي الأيام ثلاث حكايات عن الموت/“Günlerin Ağıtları: Ölüm Üzerine Üç Hikâye”

İlk olarak 2001 yılında Dâru'l-Emvâc tarafından Beyrut'ta yayımlanmıştır. Roman, Merâsî'l-Eyyâm, İğtiyâl fî el-Ğasak, ve el-Mecerrât şeklinde isimlendirilmiş üç hikâyenin birleşiminden oluşmaktadır. Toplamda yüz doksan bir sayfadır.¹³¹

1.3.2. Hikâyeleri

Hikâyâtü'l-Nevrasi'l-Muhâcir/حكايات النورس المهاجر/“Göç Eden Martının Hikâyeleri”

Haydar Haydar'ın kısa hikâyelerini içeren bu eser ilk olarak 1968 yılında basılmıştır. Üçüncü baskısı 1998 yılında Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' tarafında Şam'da basılmıştır. Yazar bu eserinde martı sembolünü kullanarak aslında insanların vatanlarından uzak kalması, aidiyet duygusu ve yalnızlık temalarını işlemiştir. Ayrıca bu eserde Haydar'ın Lübnan'da *el-Âdâb* dergisinde yazdığı ilk öyküleri yer almaktadır.¹³² Eserde ŞeceretU'l-Kerz, Nehru'l-Halîbî, eş-Şemsu Teşruku mine'l-Ğarb, es-Sad'u ve'l-Hicre, Hâzâ'l-Beledü'l-Emîn, en-Nehru Yektenisu Sağîran, eş-Şâhid ve'l-Cum'a'l-Hazîne, eş-Şemsu's-Sâtî'a ve Kabûs fî Nehârin Kâ'izin adlarında toplamda dokuz tane kısa hikâye ve yüz kırk beş sayfadan oluşmaktadır.¹³³

Vamd/الومض/“Flaş”

Yazarın hikâyelerinin bulunduğu diğer bir eseri ise Vamd adlı eseridir. Yazar, bu eserini 1970 yılında yayımlamıştır. Eserde toplamda dokuz hikâye bulunmakta ve yüz elli dört sayfadan oluşmaktadır. Hikâyeleri şöyle adlandırılmıştır; Sayd ve Hikâyâ el-Beşer, Sayfu Muhtarak, Vamd, Hamîmûd, Haletu Talk, el- 'Akara, Tukûs li'l- 'Âr, el-Katîl, ve Suhûr.¹³⁴

İğvâ'/إغواء/“Ayartma”

İlk baskısı 2005 yılında Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' tarafından Şam'da yayımlanmıştır. Eserde toplamda altı ana başlık yer almaktadır. Bunlar; Yevmu Bekâ el-Bahr, Nidâu'd-Dem, et-Tedahhur, el-Bûmetu'z-Zehebiyye ve Hikâyêtu'n-Nisâ'dır. Bu son hikâyenin altında ayrı olarak toplamda dört tane alt başlık yer almaktadır. Bunlar; İğvâ, Nedes, Mîlâna ve İbtehâl şeklinde isimlendirilmiştir. Temevvucât adlı hikâyenin altında da Meşhed Remzî hâs

¹³¹ Haydar Haydar, *Merâsî'l-Eyyâm: Selâs Hikâyât 'ani'l-Mevt*, 1. Baskı, Dâru'l-Emvâc, Beyrut 2001.

¹³² “Haydar Haydar”, *Câ'izatu Katârâ li'r-Rivâyeti'l- 'Arabiyye*, <https://kataranovels.com/novelist/حيدر-حيدر> (12 Haziran 2025). ‘

¹³³ Haydar Haydar, *Hikâyâtü'l-Nevrasi'l-Muhâcir*, Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Şam 1998.

¹³⁴ Haydar Haydar, *Vamd*, 3. Baskı, Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Şam 1998.

min Sînâ el-1973,¹³⁵ el-Medîne, el-İnsihâb, el-‘Arâ, el-Mesâfât, Esdâ, el-Cu‘, ‘İtirâz , eş-Şebeke ve el-Leyletu’s-Sâniyye Ba‘de’l-Elf şeklinde de alt başlıklar halinde yazar hikâyelerine yer vermiştir.¹³⁶

el-Feyedân/الفيضان “Sel”

Haydar’ın 1975 yılında ilk olarak yayımladığı bir hikâye kitabıdır. Dördüncü baskısı ise 2006 yılında Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘ tarafından Şam’da basılmıştır. Yazar bu eserinde en-Neml ve’l-Gât¹³⁷, er-Rihân, ez-Zeveğân, Uğanniye Hazîne li Racul Kâne Hayyan, Men Ellezî Yezkuru el-Ğâbe, Samtu’n-Nâr, el-İğtiyâl, el-Feyedân , el-Cû‘ el-Lusûs, el-Katele, el-Berâbira ve Vişâh Verdî li Racul Vahîd adlarında toplamda yüz altmış yedi sayfada on tane kısa hikâye yer almaktadır.¹³⁸

el-Vu‘ûl/الوعول “Dağ Keçileri”

İlk olarak 1976 yılında yayımlanmıştır. Üçüncü baskısı ise 2003 yılında Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘ tarafından Şam’da basılmıştır. Toplamda yüz altmış üç sayfadan oluşmaktadır. Eserde el-Vu‘ûl, et-Tuyûru’l-Garîbe’l-Kâdime Me‘a’l-Fecr, el-Mîrâs, Hâletu Hisâr, Min Hunâ te‘buru’l-Harb, Raksatu’l-Berârî el-Vahşîyye ve Vaktun li’l-Cemr şeklinde isimlendirilmiş olan yedi tane kısa hikâye yer almaktadır.¹³⁹

1.3.3. Diğer Çalışmaları

Evrâku’l-Menfâ/أوراق المنفى “Sürgün Belgeleri”

İlk olarak 1993 yılında Dâru’l-Emvâc tarafından Beyrut’ta yayımlanmıştır. Toplamda üç yüz altmış sayfadan oluşmaktadır. Eserde Haydar’ın, doksan üç tane kültür, sanat ve edebiyat alanında yazdığı yazıları bulunmaktadır.¹⁴⁰

Kabûşî/كبوشي “Capucci”

İlk olarak 1978 yılında Dâru’l-İbn Rüşd tarafından Beyrut’ta yayımlanmıştır. Toplam yüz doksan sayfadan oluşmaktadır. Eserde Başpiskopos Hilarion Capucci’nin (ö. 2017) biyografisi yer almaktadır. Resimler ve belgelerle de anlattıklarını destekleyen Haydar, Capucci’nin hayatını, dava sürecini ve mücadelesini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır.¹⁴¹

¹³⁵ 1973 yılında Arap-İsrail savaşlarından bir olan “Yom Kippur” savaşı gerçekleşmiştir. Bkz. Mehmet Erkan Killoğlu, “1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı ve Ortadoğu”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3/2 (2022), s. 129-151.

¹³⁶ Haydar Haydar, *İğvâ’*, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2005.

¹³⁷ Gat bitkisi, genellikle Yemen’de yetiştirilen ve çiğnendikten sonra kısa zamanda keyif verip daha sonra fiziksel, zihinsel ve toplumsal olumsuzluklara yol açabilen bir bitki türüdür. Bkz. Nasir Tajure Wabel, “Psychopharmacological Aspects of Catha Edulis (Khat) and Consequences of Long Term Use: A Review”, *Journal of Mood Disorders*, 1/4 (2011), s. 187-188.

¹³⁸ Haydar Haydar, *el-Feyedân*, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2006.

¹³⁹ Haydar Haydar, *el-Vu‘ûl*, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2000.

¹⁴⁰ Haydar Haydar, *Evrâku’l-Menfâ*, Dâru’l-Emvâc, Beyrut 1993.

¹⁴¹ Haydar Haydar, *Kabûşî*, Dâru’l-İbn Rüşd, Beyrut 1978.

Yukarıda yazarın romanları, hikâyeleri ve diğer çalışmaları tanıtılarak, Haydar'ın edebî üretimi ve düşünsel yönelimi hakkında genel bir çerçeve sunulmuştur. Bu bölümden sonra artık çalışmanın merkezini teşkil eden Haklu Ercuvân romanına geçilecektir. Haklu Ercuvân, olay örgüsü, zaman, mekân, anlatım teknikleri ve metinlerarasılık gibi yapısal ve içeriksel unsurlar doğrultusunda ayrıntılı olarak incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

HAKLU ERCUVÂN ROMANININ İNCELENMESİ

2.1. Romanın Tanıtımı

Haklu Ercuvân¹⁴² romanının, ilk basımı 1980 yılında yapılmıştır. 2000 yılında ise Şam'da bulunan Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' tarafından beşinci baskısı yapılmıştır. Yazarın yayım sayısı itibariyle altıncı romanıdır. Roman Arapça olarak kaleme alınmış, İngilizce veya Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Haklu Ercuvân, ilk olarak 1982 yılında Haydar Haydar'ın *et-Temevvucât* eserinde yerini alırken 2000 yılında müstakil bir roman şeklinde yayımlanmıştır.

Eserin adı Türkçe “Erguvan bahçesi” şeklinde tercüme edilmektedir. Haydar Haydar'ın eserine Erguvan kelimesini seçmesi rastlantısal olmadığı düşünülmektedir. Çünkü Erguvan baharın habercisi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle de doğa nasıl ki yeniden hayat buluyorsa insanlar için yeniden doğuşun ve umudun simgesi olmuştur. Bu bitkinin kökenleri İsrail, Filistin, Ürdün ve Suriye topraklarından gelmektedir. Ayrıca Osmanlı, Roma-Bizans ve Yunan döneminde de önemli bir bitki olmuştur. Hristiyanlıkta Yahuda'nın Hz. İsa'yı ele verdikten sonra kendini bu ağaca astığı rivayet edilmektedir. Bu nedenle ihanetin ve pişmanlığın simgesi olmuştur. Osmanlı'da ise gücün, asaletin ve zarafetin simgesidir. Çünkü padişah ve hanedanının giysilerinde erguvan çiçeğinin benzersiz rengi kullanılmaktadır.¹⁴³ Yazar, Erguvan çiçeğini Filistin halkıyla özdeşleştirmektedir. Filistin'in yeniden doğuşu, gücüne kavuşması ve halkın umudunun filizlenmesi bağlamında yazarın esere bu adı verdiği düşüncesi ağır basmaktadır.

Romanda olaylar Filistin'de geçmektedir. Filistin halkının çalkantılı dönemlerinden biri olan Arap-İsrail savaşı yılları içerisinde Filistin'deki bir ailenin hikâyesini anlatan Haklu Ercuvân, Haydar Haydar'ın Filistin halkının sosyal ve siyasî durumunu açıklamaya çalışmaktadır. Filistin'de Arap-İsrail savaşı yıllarında Alman ve İngiliz ordularının bölgedeki etkisi de ele alınmaktadır. Eserde başkahraman Nâfiz'in çocukluğu, gençliği ve orta yaşlılığı şeklinde sıralayabileceğimiz bir kurgusu bulunmaktadır. Bu kurguyu sırasıyla ilk bölümde Nâfiz'in çocukluğu, ikinci bölümde gençliği, üçüncü bölümde orta yaşlılığında askerliği bırakıp doktor olarak halka yardım etmesi ve diğer bölümlerde bu yaşlarda Filistin halkını topraklarını

¹⁴² Haydar Haydar, *Haklu Ercuvân*, 3. Baskı, Verdun li't-tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Şam 2000. (Çalışmamızda romanın bu baskısı esas alınmıştır.)

¹⁴³ Orman Genel Müdürlüğü, “Erguvan”, *Orman Genel Müdürlüğü Resmî Web Sitesi*; <https://www.ogm.gov.tr/tr/yararli-bilgiler/haftanin-agaci/erguvan> (29 Mayıs 2025).

almak için halkı örgütlemesi şeklinde tasnif edebilir. Haklu Ercuvân romanında; zulüm, mücadele, savaş ve Filistin halkının zor şartlarda yaşadıkları psikolojik sorunlardan bahsedilmektedir. Haydar Haydar bu romanında Filistin meselesini tarihî gerçeklik içerisinde Filistinli bir ailenin üzerinden kurgulamaktadır. Roman toplamda beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm *Zemânu'z-Zâkira* olarak isimlendirilmiştir. Bu bölümde on bir tane alt başlık bulunmaktadır. *Zamanu'r-Ra'd ve'l-İzhâr* adlı ikinci bölümde ise beş tane alt başlık yer almaktadır. *Zamanu's-Sadme ve'l-Mevt* adlı üçüncü bölümde iki alt başlık, *el-Yevmiyyât* adlı dördüncü bölümde de yirmi bir alt başlık bulunmaktadır. Son bölüm ise *Zamanu'l-Hulm ve'l-Hıyanet* adıyla romanda yer almaktadır. Haklu Ercuvân, toplam yüz kırk bir sayfadır. Bu nedenle Haklu Ercuvân orta hacimli romanlar kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu bölümler arasında olay akışını bozan bir anlatım bulunmamaktadır. Bölümler birbirleriyle bağlantılı bir şekilde ilerlemektedir.

Bu romanda Haydar Haydar, 1935-1970'li yıllar arasında Filistin halkının yaşadığı zulmü anlatmaktadır. Kaldı ki romanda da kahramanların ortak özelliği zulüm altında bir hayat sürdürmeleridir. Bu nedenle romanın kurgusu zulüm üzerine inşa edilmiştir. Romanda Filistinli Nâfiz'in ailesinin ve kendisinin maruz kaldığı zulüm ve ruhsal bunalımlar anlatılmaktadır. Başkahraman Nâfiz'in dayısı Muhammed, Albay rütbeli cesur bir askerdir. Bu nedenle Nâfiz'in annesi tarafından takdir edilmektedir. Nâfiz'in annesi kardeşinin bu cesaretli yapısının oğlu Nâfiz'de de zuhur etmesini istemektedir. Kurguda ise Nâfiz'in Albay dayısının izinden giderek davranışlarındaki cesaretli tutumu dikkat çekmektedir. Romanda sadece Filistin halkı özelinde değil Yahudilerin ve İsraililerin Filistin meselesine karşı tutumu da yer almaktadır. Bu nedenle Tevrat'tan da konunun önemine dair birtakım metinler sunulmaktadır.

Zaman zaman halk diyalektiğine yer verilen romanın dilinin sade ve anlaşılır olduğu dikkat çekmektedir. Tahkiyede fasih Arapça ağır basmaktadır. Söz konusu dil de sadeliğiyle temayüz etmektedir. Yukarıda romanın bölümleri, dili ve içeriği hakkında yapılan değerlendirmelerle kitabın tanıtımı yapılmıştır. Şimdi ise romanın yapısal temellerinden biri olan olay örgüsünü inceleyeceğiz.

2.2. Olay Örgüsü

Anlatmaya dayalı türlerin temel unsurlarından biri olan olay örgüsü, romanın da temel taşlarındandır. Olay örgüsü olmadan bir roman oluşturmak mümkün değildir. Zira hikâye ve roman gibi türlerin anlatımının temel unsuru olaydır. Romanda konu, mekân, zaman, anlatıcı ve şahıs kadrosu olay örgüsü etrafından bir anlam ifade etmektedir.¹⁴⁴

¹⁴⁴ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş-2*, Grafiker Yayınları, Ankara 2004, s. 59.

Roman sanatı aslında bir anlatıcı aracılığıyla okuyucuya sunulan bir hikâyedir. Hikâye ise vaka kelimesiyle ilişkilendirilmektedir. Zira hikâye olup biten şeylerin belli bir düzen içerisinde oluşmasını ifade ederken vaka, olup biten şeylerin aslında kendisini ifade etmektedir.¹⁴⁵ Bu tanımlamalar üzerine olay örgüsü, sıralı bir şekilde yazar tarafından oluşturulmuş olan vakaların mantıklı bir düzen içerisinde sunulması şeklinde oluşmaktadır. Böylece okuyucu bu olaylar içerisinde sürüklenerek metne odaklanmaktadır. Bu nedenle olay örgüsü yalnızca peş peşe yaşanan olayları sıralaması değil aynı zamanda yaşanan vakalar arasında neden-sonuç ilişkisi kurulması ve metnin bütünleştirilmesi unsurunu ifade etmektedir.¹⁴⁶ Olay örgüsünü oluşturmak yazarın yeteneğinin de bir göstergesidir. Yazar olayları okuyucuya sunarken mantıksal bir çerçeve içerisinde vakaları düzgün bir sıra halinde kurgularsa okuyucunun romandan etkilenmesi ve odağının sürekli eserde olması daha da kolaylaşacaktır.

Haklu Ercuvân, içerik bakımından incelendiğinde olayların 1935 yılının sonlarında başlayıp 1970’li yılları kapsayan bir zaman içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Tarihî vakalara eserinde yer veren yazar, bazı olaylar hakkında açıklama yaparken bazı vakalar hakkında ise yalnızca isim verip geçmiştir. Haydar, tarihsel olayları kendi anlam dünyasında yoğurarak olay örgüsünün içerisine yerleştirmiştir. Romanda olay örgüsü yazarın oluşturmuş olduğu bölümler ayrı ayrı ele alınarak şu şekilde verilmektedir:

1. Bölüm (*Zemânu’z-Zâkira -Hatırlama zamanı*)

Romanın giriş bölümünde yazar, Prolepsis¹⁴⁷ yöntemini kullanmaktadır. Anlatının merkezinde yer alan başkahraman Nâfız’ın yaşadığı talihsizlikleri tek bir cümle de özetleyerek okuyucuyu dramatik bir atmosfere davet etmektedir. Bu kısa ama yoğun giriş, aynı zamanda anlatının temel izleğini ve ruh halini de belirlemektedir. Anlatıcı, anlatının zaman ve mekân çerçevesini de net bir biçimde ortaya koymaktadır. Olayların 1935 yılının sonlarında geçtiği ifade edilmekte¹⁴⁸ ve bu esnada Nâfız henüz on üç yaşında olduğu aktarılmaktadır. Anlatının, başkahraman Nâfız’ın ağzından dile getirdiği toplumsal yakınmalar, ilerleyen bölümlerde bireysel sıkıntıların ötesine geçerek Filistin halkının maruz kaldığı zulmün ve doğurduğu toplumsal umutsuzluğun bir tezahürü olarak şekillenmektedir.

Nâfız, Hayfa’nın ‘Aynabûs köyünde yaşayan dokuz kişilik bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi küçük bir çiftlikte hayatını sürdürmektedir. Bu bölümde,

¹⁴⁵ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 66; Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yayınları, Ankara 1984, s. 87.

¹⁴⁶ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s. 189; E.M. Forster, *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür, 3. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul 2001, s. 126.

¹⁴⁷ Söz konusu anlatım tekniği ile ilgili teferruatlı bilgiye çalışmanın 83-84. sayfalarında yer verilmektedir.

¹⁴⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9.

Nâfîz'in anlatımıyla ailesinin yaz aylarını Nablus'ta geçirdikleri, fakat şu an köylerinden ayrılmadıkları belirtilmektedir. Babası Hayfa 'da ki İngilizlere ait bir demiryolunda çalışmakta olup, siyasetten uzak duran ve dindar bir aile babasıdır. Onun bu tavrı, yalnızca ailesinin geçimini sağlamaya odaklanmış bir yaşam anlayışının göstergesidir. Baba figürü, oğlunu “Küçük Tamirci” olarak nitelendirir; çünkü Nâfîz, çocukluk merakıyla eline geçen her nesneyi söküp yeniden birleştirme alışkanlığına sahiptir. Bu özellik, onun analitik düşünen bir karaktere sahip olduğunu imâ etmektedir.¹⁴⁹

Nâfîz'in annesi Meryem ise kardeşi Albay Muhammed'in, Alman General Rommel'in (ö. 1944)¹⁵⁰ordusundaki kahramanlıklarını uyumadan önce sık sık hatırlayan bir figürdür. Ona göre Nâfîz, bu kahraman figürün soyundan gelmekte ve onun özelliklerini taşımaktadır. Ancak içinde bulunulan dönem Filistin'in yoğun baskı ve şiddet altına alındığı bir dönemdir. Bu bağlamda, anne ve baba arasında siyasî görüş farklılıkları göze çarpar. Baba siyasetten uzak durmayı tercih ederken, anne Almanları ve el-Müftî'yi desteklemekte; İngilizleri ve Yahudileri barbarlıkla suçlamaktadır. Bu durum, ailenin içinde ideolojik bir çatışmaya dönüşür: Anne, eşinin siyasî pasifliğini korkaklık olarak değerlendirir ve ulusal mücadeleye katılmanın bir zorunluluk olduğuna inanır.¹⁵¹

Anlatının devamında, Vadi Nisnas'ta dayı figürünün yaralandığı haberi ailenin psikolojik dengesini derinden sarsar. Dayı göğsünden, anne ise onu kurtarmaya çalışırken bacağından yaralanmıştır. Dayı karakteri, Filistin direnişi adına kendi örgütünü kurma gayreti içindedir. Bu bağlamda, yabancı gazetecilerin ilgisini çeker ve kendisine bu örgütlenmenin başarılı olup olmayacağı sorulur. O, Filistin'in ne Yahudilere ne de İngilizlere ait olacağını ifade ederek, gelecekteki nesillerin bu direniş ateşine olan inancını dile getirir. Ölümün direnişin bir parçası olduğunu belirten bu kahraman figür, sonunda hayata veda eder. Ölmeden önce söylediği sözlerden biri, Arapların çok çocuk doğurmasının nedeninin çok ölmeleri olduğudur; bu ifade hem bireysel hem de kolektif travmanın bir özeti niteliğindedir.¹⁵²

Albay Muhammed'in ölümü, özellikle anne Meryem üzerinde yıkıcı bir etki bırakır. Günlerce gece geç saatlere kadar üzgün bir biçimde ağıt benzeri şarkılar söyleyen anneye, aile üyeleri iki hafta boyunca anlayışla yaklaşır ve onu teskin etmeye çalışır. Annenin psikolojisinin kısmen düzelmesiyle birlikte, Nâfîz'e yeniden dayısının kahramanlık hikâyelerini anlatmaya başlaması, annesinin gözünde Nâfîz'in bu direniş mirasının doğal varisi olarak kabul edildiğini gösterir.¹⁵³

¹⁴⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9-10.

¹⁵⁰ Alman bir komutandır. İleride kendisiyle ilgili daha teferruatlı bilgilere yer verilmektedir.

¹⁵¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10-12.

¹⁵² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13-15.

¹⁵³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 16.

Nâfiz'in dayısının kırkinci günü yaklaşırken annesi mezarlığa gitmek için hazırlanılması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Nâfiz ve kuzeni Kermil eteklerinden fesleğen toplar ve pazardan tütsü alırlar. Anne Meryem, ağır acısına rağmen güç bulur, hayata tutunmaya çalışır; ama içindeki kırgınlık ve hüznün hâlâ derindir.¹⁵⁴ Şafak vakti mezarlığa doğru yola çıkarlar. Anne Meryem mezar ziyaretleriyle ilgili eski bir efsaneyi anlatır: Fesleğen ve mersin kokuları şehidin ruhunu tazelediğini, ruhun mezarda meleklerin huzurunda dolaştığını, bazen de rüzgarla taşındığını söyler. Şehitlerin cennette diri olduğunu ve diğer ölülerden üstün olduklarını vurgular.¹⁵⁵ Anne Meryem, geçmişlerindeki şehitlerin ruhlarının yolculuğundan söz eder; yaşam ve ölümü eşdeğer görür. Nâfiz, mezarlıkta dayısının ruhunun baykuş formunda mezarın üzerinde uçtuğunu ve intikam için öttüğünü anlatır. Mezarı fesleğen dallarıyla çevirirler, tütsü yakarlar. Bu sırada Meryem, Nâfiz'e mezarı öptürüp Albay Muhammed'in yolunda ilerleyeceğine dair yemin ettirir. Meryem'in kırk gün süren acısı mezarlıkta derin yankılar bırakır. Nâfiz'in kardeşleri ve komşuları gelirken Meryem, histeri içinde saçlarını yolarak elbiselerini yırtar; kadınlar onu sakinleştirir. Sonra gücünü toplayıp manevî bir huzurla ayağa kalkar.¹⁵⁶

Bir süre sonra Nâfiz ve ailesinin yaşadığı mahallede saldırılar başlar. Nâfiz ise içinde bulunduğu savaş ve çatışma ortamında korku ve belirsizlik yaşar. Filistin'de Arap ve Yahudi mahalleleri arasındaki şiddet artar; Yahudi Irgun örgütü¹⁵⁷ bombalı saldırılarla sivillere zarar verir. Aile, saldırılar sırasında evde barikat kurarak korunmaya çalışır. İngilizlerin bölgeden çekilmesi ve toprakları Yahudilere devretmesi gündemdedir. Direnişçi gruplar silah eksikliğiyle mücadele ederken, Nâfiz'in babası İngilizlerin silahlarını Yahudilere teslim edecek bir trenin geleceğini öğrenir. Meryem bu durumu protesto ederek babasının işten ayrılmasını talep eder.¹⁵⁸

Filistin toprakları, İngiliz mandası destekli Yahudi silahlı güçleri tarafından sürekli baskı ve işgal tehdidi altındadır. Romana göre yaklaşık yarım yüzyıldır hazırlanan Yahudi gruplar, silahlanarak bölgeyi ele geçirmeye çalışır. Bu sırada Araplar bölünmüş, silahsız ve savunmasızdırlar. Araplar buna karşı direniş gösterirler; ülkede grevler, protestolar ve askerî saldırılar düzenlerler. Komşu Arap ülkelerinden gelen savaşçılar da direnişe katılarak halkın moralini yükseltirler. İngiliz mandası ise ayaklanmaları kontrol etmek için siyasî oyunlar oynar

¹⁵⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 17.

¹⁵⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s.17-18.

¹⁵⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s.18-22.

¹⁵⁷ Irgun örgütü, 1931 yılında Haganah terör örgütünden ayrılarak temellerini atmıştır. Örgütün lideri Jabotinsky'dir (ö. 1940). Bkz. Mete Sağlam, "İngiliz Manda Yönetimi Altındaki Filistin'de Yahudilerin Uyguladığı Baskı ve Şiddet (1920-1948)", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/3 (2023), s. 1670-1672.

¹⁵⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 23-26.

ve liderlerle müzakere eder. Bölünme planları iptal edilse de kaos devam eder. Araplar siyasî bağımsızlık ve Balfour Deklarasyonu'nun¹⁵⁹ iptalini ister. 1939'da Beyaz Kitap¹⁶⁰ ile Yahudi göçü sınırlansa da İngilizler kısa sürede bu politikayı bırakarak göçü artırır. Siyonist liderler, Filistin'in tamamının Yahudi devleti olacağını ilan eder. Bu olaylar üzerine İngiliz istihbarat subayı Charles Wingate (ö. 1944), Yahudi komandolarını eğitir. İngilizler, silah taşıyan Araplara karşı sert davranır; onları takip edip tutuklar ve öldürür.¹⁶¹

Filistin'de yaşanan bu saldırılar üzerine Nâfiz'in ailesi içerisinde göç kararından dolayı şiddetli bir tartışma yaşanır. Nâfiz'in Babası, İngiliz ve Yahudi saldırılarından kaçmak için ailesini Hayfa'dan çıkararak 'Aynabûs'a, deniz yoluyla Lübnan'a göç etmeye ikna etmeye çalışır. Annesi Meryem ise Haganah'ın¹⁶² göçmen gemilerini batırdığı söylentileri nedeniyle karşı çıkar ve evlerini terk etmeyi reddeder. Aralarındaki görüş ayrılığı büyür, tartışma fiziksel şiddete dönüşür. Baba, kalmanın ölüm anlamına geleceğini söylerken anne onur ve şeref için kalmasını savunur. Tartışma sırasında baba, Nâfiz'in annesine sert davranır; kardeşleri araya girse de bunu engelleyemezler. Sonunda komşular olaya müdahale eder, anne ağlarken bulunur, baba ise Allah'dan af diler.¹⁶³

Nâfiz'in ailesi kendi içerisinde göç konusunda tartışırken Hayfa'da artık bölünme planı kesinleşir. Nisan sonu itibarıyla Araplar zorla sürülmeye başlanır. Haganah, Kermil Dağı'ndan havan topu desteğiyle saldırıları organize eder ve silahların teslim edilmesi için ateşkes ister. Ateşkes reddedilince, yaklaşık on beş bin Yahudi askeriyle şiddetli çatışmalar yaşanır. İngiliz komutan Stockwell (ö. 1986), ateşkes sağlamaya çalışsa da İngilizlerin Yahudilerle gizli iş birliği yaptığı ileri sürülür. Arap mahalleleri bombardıman altında kalırken, Arap devrimciler yetersiz silahlarla direnmeye çalışır. Yahudiler şehirde stratejik noktalara saldırır, çok sayıda sivil hayatını kaybeder. Araplar hem savaşır hem de sivilleri tahliye etmeye çalışır, ancak Yahudi milisler kutsal mekânlara saldırarak Maruni Kilisesi'nde katliam yapar. Direniş kırılınca İsrail güçleri şehirde kontrolü ele geçirir. Hastaneler ve sığınaklar bile saldırılardan

¹⁵⁹ Balfour Deklarasyonu, 2 Kasım 1917 tarihinde İngilizler tarafından ilan edilmiştir. Bu deklarasyonda Yahudiler için Filistin topraklarından ulusal yurt vaadinde bulunmaktadır. Bkz. Necmi Uyanık, "Balfour Deklarasyonu'nun İlanı, Tepki ve Destekler", *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi-KİTOD*, 1/2 (2023), s. 220.

¹⁶⁰ Beyaz Kitap (White Paper), İngiltere tarafından 1939 yılında yayınlanmıştır. Bu belgeyle Filistinlilere on yıl içerisinde bir devlet kurma ve beş yıl içerisinde bölgeye Yahudi göçünü durdurma konusunda anlaşma yapılmıştır. Bkz. Ahmet Emin Dağ, "İnönü Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1939-1950)", *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 6/1 (2023), s. 51.

¹⁶¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 27-28.

¹⁶² Haganah, Siyonist terör oluşumlarının en büyüğüdür. 1920 yılında kurulmuş olan bu örgüt, İngiliz mandasına ve Filistinli sivillere karşı silahlı saldırılar gerçekleştirmiştir. 1948 yılında ise İsrail devletinin kurulması üzerine İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) çekirdeğini oluşturmuştur. Bkz. Sağlam, "İngiliz Manda Yönetimi Altındaki Filistin'de Yahudilerin Uyguladığı Baskı ve Şiddet (1920-1948)", s. 1668-1670.

¹⁶³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 29-34.

kurtulamaz, yaralı Araplar katledilir. Böylece Filistin topraklarında kanla yeni bir devletin temelleri atılır.¹⁶⁴

Hayfa'ya yönelik ani saldırıların başlamasıyla aile, göç kararı alır. Top sesleri ve kargaşa içinde mahallede panik yaşanırken, mücahitler halkı limana yönlendirirler. Aile, savaşçıların yardımıyla eşyalarını toplar. Yahudi saldırısı ve İngiliz iş birliği nedeniyle şehrin kuşatıldığı öğrenilir. Direnişçiler sayıca yetersizdir; sivil halk panikle limana ve kara yoluna yönelir. Limanda büyük bir kalabalık vardır, binlerce kişi teknelere binmeye çalışır. Aile, deniz ve kara yoluyla ikiye ayrılır; Nâfiz'in babası, Meryem ve çocuklar denizden, Nâfiz ise amcalarıyla karadan Sûr'a gitmek üzere yola çıkar. Vedalaşmaları sırasında Nâfiz, annesini teselli eder ve buluşmak üzere ayrılırlar.¹⁶⁵

Hayfa'ya yönelik saldırı sonrasında Yahudi çeteleri, özellikle Stern¹⁶⁶ ve Haganah grupları, sivillere yönelik sistematik ve vahşi saldırılar başlatır. Dinî söylemlerle meşrulaştırılan bu şiddet, Filistin halkında derin bir korku ve travma yaratır. Katliamlardan kaçan halk, Ürdün, Suriye ve Lübnan'a yönelir. Göç sırasında açlık, susuzluk ve yorgunlukla mücadele edilirken, dinî söylemler, halkın dayanma gücünü arttırmaya çalışır. Topluluk içinde işbirlikçi Arap liderlere, İngilizlere ve Yahudilere öfke dile getirilir; direnişçilerin anısı yaşatılır. Ancak liderlikteki çıkar çatışmaları ve ihanetler büyük bir hayal kırıklığı oluşturur.¹⁶⁷

Göç yolları otobüs ve kamyonlarla dolup taşarken halk, Yahudi saldırılarının dehşeti ve Arap liderlerin ihanet söylentileri arasında korku içinde kaçmaktadır. Güneş tutulması gibi doğa olayları kıyamet alameti sayılır; bazı yaşlılar metafizik yorumlara sığınırken, Sâlih Amca ise mantıksal düşünceyi savunur. Göç sırasında fiziksel yorgunluk ve duygusal travma, özellikle Nâfiz'de derin izler bırakır. Nakûra'da verilen molada halk, Hayfa'dan gelen haberlerle tedirgin olurken, kimi tevekkül ve dinî dayanışmayla teselli bulur, kimi ise umutsuzluk içindedir.¹⁶⁸

Yolculuk sonunda biter ve göçmenler Sûr limanından inmeye başlar. Sûrlular göçmenlere evlerini açar ve yardım seferberliği başlatılır. Yahudi saldırıları, İngilizlerin kayıtsızlığı ve limandaki katliam haberleri büyük bir paniğe ve çaresizliğe yol açar. Nâfiz, ailesini kaybedebilme düşüncesinin ortaya çıkmasıyla ağır bir psikolojik kriz yaşar; annesinin ölümünü hayal ederek ölüm arzusu duyar. Ancak bu düşünceleri üzerine amcası Sâlih'in sert tepki göstermesi Nâfiz'i kendine getirir. Amcası artık üzülmemesi gerektiğini eğer annesi ve

¹⁶⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 35-38.

¹⁶⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 39-41.

¹⁶⁶ Stern, Avraham Stern (ö. 1942) tarafından 1940 yılında Irgun terör örgütünden ayrılarak kurulmuş bir terör örgütüdür. Bkz. Sağlam, "İngiliz Manda Yönetimi Altındaki Filistin'de Yahudilerin Uyguladığı Baskı ve Şiddet (1920-1948)", s. 1672.

¹⁶⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 42-45.

¹⁶⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 46-51.

babası ölmüş ise kendisini sadece bir amca olarak değil bir anne ve baba olarak da görebileceğini söyleyerek Nâfız'ı sakinleştirmeye çalışır.¹⁶⁹

2. Bölüm (*Zamanu'r-Ra'd ve'l-İzhâr-Gök Gürültüsü ve Çiçek Zamanı*)

Romanın bu bölümünde, başkahraman Nâfız'ın yirmi yıllık serüveni Hayfa'dan başlayarak Lübnan, Ürdün, Mısır, Kuveyt, Suriye'ye ve nihayetinde yeniden Aynabûs köyüne dönmesiyle sona ermektedir. Anlatının bu kesitinde Hayfa'dan Sûr'a kamyonlarla zorunlu göç ettirilen insanların yaşadığı acılar, ihanetle ve toprak satmakla suçlanan Filistin halkının maruz kaldığı baskılar detaylı bir şekilde aktarılmaktadır.¹⁷⁰

Nâfız, bu süreç içerisinde Irak'ta psikoloji okur, ardından Kuveyt'e göç eder ve Ürdün'de gönüllü olarak orduya katılır. Ürdün'de askerî eğitim sürecinde patlayıcı yapımı öğrenir, ancak bir istihbarat memuruna ateş ettiği gerekçesiyle iki yıl hapis cezası alır. Ceza sürecinin ardından Nâfız Aynabûs'a döner ve burada Vedî'a isimli bir kadınla evlenir. Ailesinden birçok kişiyi savaş sonucu kaybeden Nâfız, evinin bahçesine temsili olarak dayısı Albay Muhammed, anne ve babası ile küçük yaşta öldürülen sekiz kardeşi için toplam on iki mezar yaptırır.¹⁷¹

Nâfız yaşadığı kayıplar sonucunda derin bir ruhsal çöküntüye sürüklenir, özellikle ailesinin neden öldüğünü sürekli sorgular hale gelir. Üniversite yıllarında bu sorgulamaları yoğunlaştır. Nâfız, Ürdün ordusunda geçirdiği süre boyunca koşma, yakın dövüş, suikast ve el bombası eğitimi alarak uzmanlaşır. Ancak burada Arapların Filistinlilere karşı beslediği nefreti fark eder. Özellikle 1948 Arap-İsrail savaşında Arap devletlerinin Filistinlilere ihanet ettiği görüşü, onun zihninde derin bir yer edinir.¹⁷²

Nâfız, bu noktada Tevrat'a referansla “*Göze göz, dişe diş; zalimlerin yurdu viranedir.*”¹⁷³ cümlesini kullanarak, yaşananları tarihsel bir bağlama oturtur ve düşmanlarının eylemlerinin asırlar öncesinden bu yana devam ettiğini vurgular. Yûşa Kitabı'ndan alıntılıdığı bir pasajda, Hâsûr'un tamamen yok edilmesinin anlatıldığı âyetle yaşananların bir intikam ve tarihsel döngü içinde cereyan ettiğini ifade eder.¹⁷⁴

Nâfız'e Alaaddin adının verilmesi gerektiğini söyleyen annesinin, bu ismi seçmesinin nedeni de Alaaddin'in sevgilisine ulaşmak için verdiği mücadeleyle Nâfız'ın hayatındaki paralelliğe dayandırılır. Zira Alaaddin sevdiği kız için nasıl ki zorlu yollardan geçtiyse Nâfız'da

¹⁶⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 52-56.

¹⁷⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 59-61.

¹⁷¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 62.

¹⁷² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 63.

¹⁷³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 63.

¹⁷⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 63-65.

ülkesi uğruna zorlu yollardan geçtiği ifade edilir. Nâfız'ın yaşamında da tıpkı Alaaddin'in hikâyesindeki gibi halkının bir kısmı düşmana hizmet ederken bir kısmı direniş gösterir.¹⁷⁵

Bir gün, terhis olmayı bekleyen Nâfız, askerlikte yaşadığı bir olayı anlatmaya başlar. Ürdünlü bir teğmen, Nâfız'ın terhis olmayı çok istediğini söyleyerek küçümseyici bir tavır takınır. Nâfız bu sözlere sinirlenir ve teğmene, neden bir Filistinlinin terhis mutluluğunun bir Ürdünlününkinden farklı olması gerektiğini sorar. Teğmen ise bir Ürdünlünün başkana hizmet etmekten her zaman mutluluk duyduğunu ifade eder. Nâfız, sinirlenmemek için kendini zor tutar. Bu sırada bir Filistinli subay, Nâfız'ın düşünceli olduğunu fark eder ve ona Hayfa'yı mı düşündüğünü sorar. Ancak araya giren bir güvenlik subayı, Hayfa'ya bir daha dönemeyeceğini, oranın artık Yahudilerin olduğunu söyler. Nâfız neden böyle söylediğini sorunca, güvenlik subayı, orayı terk edenlerin nedenini sorgulamamasını, halkın sattığı topraklarda artık Yahudilerin daha fazla hak sahibi olduğunu belirtir. Nâfız ise bu toprakları satanların zengin Ürdünlü, Suriyeli ve Lübnanlı kimseler olduğunu söyler. Ardından *“Erkekler gibi savunamadığınız kayıp bir krallık için ağlayan kadınlar gibisiniz”*¹⁷⁶ diyerek sert bir ifade kullanır.¹⁷⁷

Bu sözler ortamı gerer; Nâfız, eli silahında, kendini zor tutar. Ancak çıkan arbedede bir silah patlar. Nâfız'e silahlı kuvvetlere ateş etmek ve başkana hakaret etmek suçları yöneltilir ve beş yıl hapis cezasına çarptırılır. Hapishane süreci boyunca dayak, hakaret ve aşağılanmaya maruz kalan Nâfız, 1967 Arap-İsrail savaşının sona erdiği on iki Haziran günü hâlâ askeri hapishanededir. Galon, Ürdün ve Mısır cephelerinden gelen olumsuz haberler üzerine askerî suçlular isyan etmeye başlar. Nâfız de bu süreçte savaşmak isteğini dile getirir.¹⁷⁸ Hapishaneden kaçan Nâfız, Batı Şeria ve Gazze'nin düştüğü bir ortamda iki yıl sonra 'Aynabûs'a döner. Eşi Vedî'a ile yeniden bir araya gelir. Nâfız, sembolik mezarların arasında oturup ailesiyle adeta konuşur. Bu davranışı, yaşadığı psikolojik travmanın ne denli derin olduğunu gösterir. Özellikle annesinin mezarından çıkarılıp tecavüze uğramasına dair gördüğü rüyalar onun ruhsal durumunu daha da bozar.¹⁷⁹

İkinci haftada da mezarların başında vakit geçiren Nâfız, yaylalarda dolaşarak çocukluk anılarına döner. Filistin'in onun için anlamını şu cümlelerle tanımlar:

Bu bakir ülke gözümü dolduruyor. Kalp kanımda deva olan yankılarını duyuyorum. Burada doğdum. Ve buranın yolları, kuşları kovalarken ayaklarımı yedi. Kavurucu güneşten cildim sebze ve meyvelerin suyuyla yandı ve kahverengiye döndü. Atardamarlarım beslendi ve ağaçlarının, evlerinin gölgesinde

¹⁷⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 66-67.

¹⁷⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 69.

¹⁷⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 67-69.

¹⁷⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 69-73.

¹⁷⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 75-78.

çobanların ve şarkıcıların bereketli, aydınlık, sıcak ve güzel yeşil ülkesi yüzyıllar boyunca kaybolmuş olan annenin şarkılarını duydu. Babaların ve dedelerin ülkesi. Şimdi ağaçları, evleri, tepeleri, güneşi ve şarkıları kılıçtan geçirildikten sonra bir yabancı olarak geri dönüyorum.¹⁸⁰

Vedî‘a, Nâfız’le konuşmak istese de onun içine kapanmış, konuşamaz halde olduğunu görür. Arap dünyasının içine düştüğü zilleti fosilleşen bir medeniyet olarak yorumlar. Bu dönemde Vedî‘a’nın desteği onun tek dayanağı olur. Vedî‘a, Nâfız’e Filistin’in ona ihtiyacı olduğunu, dayısının izinden gitmesi gerektiğini hatırlatır. Nâfız, bu sözlerin ardından iyileşeceğine dair eşine söz verir. Ancak ülkesinin durumu karşısında çaresizlik içindedir.¹⁸¹

Bir sabah Vedî‘a, gençlerin direnişe geçtiğini belirtir. “Ya sen?” demesine fırsat kalmadan Nâfız, eşine tokat atar. Ardından yaptığına pişman olur, geçmişte annesi ve babası arasında yaşananları hatırlar. Vedî‘a’ya sarılarak birlikte ağlarlar. Bu olay, Nâfız’ın ruhsal dönüşümünde bir kırılma noktası olur. Mezarlıkta geçirdiği son gecede ailesinin mezarlarını öperek vedalaşır ve yeniden evine döner.¹⁸²

3. Bölüm (*Zamanu’s-Sadme ve ’l-Mevt -Çarpışma ve Ölüm Zamanı*)

Bu bölümde ‘Aynabûs’un tarihî gelişimi anlatılarak başlanır. Anlatıda ‘Aynabûs, MÖ 10. yüzyılda kurulan, MÖ 8. yüzyılda Asurlu II. Sargon tarafından yıkılan bir Kenan kentidir. Bu bilgilendirmenin ardından başkahraman Nâfız’ın iki aylık inzivasından sonra dışarı çıkmasıyla olaylar başlar. Bu bölümde, Nâfız, doktor olan dedesini örnek alarak tabip olmaya karar verir. Hapishanede ve inziva döneminde okuduğu tıp kitaplarının etkisiyle Bağdat Üniversitesi’nde hâlihazırda yürüttüğü psikoloji araştırmalarını genişletmeyi düşünür ve bu amaçla gerekli araç ve gereçleri temin eder. Nâfız, artık silahla değil, bilgiyle mücadele etmeyi seçer. İnsanlara şifa dağıtmak ister. Köylere gider, hastaları tedavi eder ve yaşadıkları zulüm üzerine konuşmalar yapar.¹⁸³

Nâfız, 1932’den bu yana neden Arapların kaybettiğini sorgular. Ona göre Araplar daha güçlü ve cesurdur fakat sömürgecilerin Yahudilere verdiği destek göz ardı edilemez. Ayrıca Arap toplumlarında psikolojik ve sosyal sorunların daha baskın olduğunu savunur. Yahudilerin dinini maddeci olarak değerlendiren Nâfız, din ile vatanı birleştirdiklerini, dinin rahipler tarafından şekillendirildiğini, bunun bir vahiy olmadığını öne sürer.¹⁸⁴

Bu bölümde başkahraman, köyün imamı Şeyh Ahmed el-Katnâni’den söz eder. Dindar bir ailede yetişmiş, iyi bir din eğitimi almış bir âlimdir. Ancak köye saldıran 130 kişilik Yahudi

¹⁸⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s.78-79.

¹⁸¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 79-81.

¹⁸² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 81-82.

¹⁸³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 85-87.

¹⁸⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 88-89.

grubu karşısında köylerini savunur. İmam, Filistin'in imanla savunulacağını vurgular. Tevbe Suresi 51. âyet ve Hz. Muhammed'in niyet hadisi¹⁸⁵ özellikle dikkat çeker.¹⁸⁶

Nâfız imama saygı duyar, ancak Müslümanların akıl ve bilim karşısında yenildiğini ifade eder. İmam, Müftî'yi överken çoban Berhûm, Müftî ve Kral Abdullah yüzünden Filistin'in kaybedildiğini savunur. İmam, Berhûm'u azarlayarak bir çobanın böyle bir konuda söz hakkı olmadığını belirtir. Okul öğretmeni Sa'dûn Feyyâd ise çobanı savunur ve Filistin'in siyasî hırslar, Almanlarla yapılan ittifaklar nedeniyle bu hale geldiğini ifade eder. Ancak İmam tekrar Tevbe Suresi 51. âyeti okuyarak doğru yoldan sapmaların sonuçlarını hatırlatır ve iyiliği emredip kötülükten sakınmanın kurtuluş getireceğini vurgular.¹⁸⁷

Nâfız, Yahudilerin iddialarına değinir. Eğer Kitâbu'l-Mukaddes'e inanılıyorsa Yahudilerin Kudüs, el-Halil, Eriha, Sina, Golan, Tiran Boğazı ve Ürdün topraklarına sahip olmalarının gerekliliğinden söz eder. Ancak bu fikirlerin barbar kabilelere ait düşünceler olduğunu ifade eder. Kendini tamamen tıbbâ adadığını belirtse de savaştan hâlâ çekinmediğini dile getirir.¹⁸⁸ Tıbbâ yönelmiş bir adam olarak görünmesine rağmen laboratuvarının yanında bir mühimmat deposu kurar. Sa'dûn'un evinde kendiyile aynı fikirde olanlarla toplantılar düzenler. Bu toplantılarda Filistin kimliğini kaybetmeden nasıl mücadele edilebileceği konuşulur. Toplantıya işçi Bâsil Tayravî, Muhyiddîn ve Ca'fer Cibrîl katılır. Muhyiddîn, İsrail'in Filistinlilere yönelik tutumunu Nazilere benzetir. Ca'fer, tüm Yahudilerin aynı kefeye konulmaması gerektiğini, kutsal toprak inancına sahip masum Yahudilerin de olduğunu belirtir.¹⁸⁹

Nâfız, Filistin halkının 1948, 1956 ve 1967 savaşlarından ders almadıkça yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu savunur. Okul müdürü Bessâm Ebu 'Îta, Filistin halkının mücadelecî ruhunu kimsenin yok edemeyeceğini, son Filistinli kalana dek bu mücadelenin süreceğini vurgular. Toplantıda silahlanmanın örgütlü olması gerektiği, Filistin için can vermekten kaçınılmayacağı ve bu ölümün kutsal bir anlam taşıdığı görüşü ön plana çıkar.¹⁹⁰

4. Bölüm (*el-Yevmiyyât-Günlükler*)

Bu bölümde ise Nâfız'ın, köyün çevresindeki yirmi kilometrelik alanı detaylıca taraması; mağaraları, ormanları ve eğitim üslerini belirlemesiyle başlar. Nâfız, normal hayatında yanında her zaman tıbbî çantasını taşır ve Chevrolet arabasıyla köylere giderek halkın

¹⁸⁵ Ameller ancak niyetlere göredir. Herkes için ancak niyet ettiği vardır. Kimin hicreti Allah'a ve Resûlü'ne ise, onun hicreti Allah'a ve Resûlü'nedir. Kimin hicreti elde edeceği bir dünya menfaati veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o uğradığı şeydir.; Bkz. Buhari, *Sahih-i Buhari*, Kitâbü'l-İman, Hadis No: 1.

¹⁸⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 89-90.

¹⁸⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 91-93.

¹⁸⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 94.

¹⁸⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 95-97.

¹⁹⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 97-98.

sağlık durumunu kontrol eder. Bu ziyaretler esnasında düşmanın son durumunu öğrenmek amacıyla Nablus'a da uğrar. Bir gün başkahraman Nâfiz, Sa'dûn Hoca ile görüşür. Bu görüşme sonrasında psikolojik olarak kendini daha iyi hissetmeye başlar ancak yaşadığı tedirginlik geçmez. Çünkü yirmi yıl boyunca maruz kalınan zulüm, onu da derinden yıpratır. Yorgun düşünceler arasında, Albay Muhammed'e verdiği sözün arkasında durmaya ve direnmeye devam etmesi gerektiğini kendine telkin eder.¹⁹¹

Bir gün, İsrail askerî valisi Nâfiz'i yanına çağırır. Nâfiz, gelen İsrail askerlerine karşı öfkelerini bastırmakta zorlanır. Görüşmede Albay Şamuel ona Muhtar olmayı teklif eder. Güvenlerini kazandığını ve bu göreve layık olduğunu söyler. Nâfiz ise bu görevi istemediğini, asosyal biri olduğunu ve insanlarla anlaşmakta zorlandığını belirtir. Ancak içten içe karşısındaki kişiyi öldürme isteğiyle yanıp tutuşur. Vali, eğer fikrini değiştirirse iletişime geçmesini ister ve görüşme sona erer.¹⁹²

Zamanla Nâfiz ve arkadaşları eğitim alanlarını, atış poligonlarını ve mühimmat depolarını hazır hale getirir. Nâfiz, uzmanı olduğu alanlarda eğitim verir. Molalarda, valiyle yaptığı görüşmeyi anlatır ve içindeki öfkeyi arkadaşlarıyla paylaşır. Bazen şakaya vurarak bu duygularını dile getirir. Arkadaşlarından Ca'fer Cibrîl, kırsalda çalışmaktansa şehirlerde örgütlenmeleri gerektiğini dile getirir. Nâfiz ise düşmanın nerede olduğuna bağlı olarak hareket edeceklerini belirtir. Yaşanan bir olayla ortam gerginleşir. Muhtar'ın Amman'a kaçtığı haberi yayılır. Şeyh el-Katnânî ise bunun üzerine halkı camilerde İsrail'e karşı direnişe çağırmaya devam eder. İsrailli askerler, Filistinli fedailerini açığa çıkarmak amacıyla Batı Şeria'nın her yanında devriyeler ve casuslar yerleştirir. Askerler tarafından sabotajcılara yardım edenlerin hapse atılacağı, hatta idam edileceği duyurulur. Bu nedenle tutuklamalar, suikastlar ve patlamalar şehirlerde ve köylerde sürmektedir.¹⁹³

Bu gelişmelerin ardından İsrail askerleri, Nâfiz ve arkadaşlarının mühimmat deposuna baskın yaparlar. Bunun üzerine onlar, Ca'fer Cibrîl'i ihanetle suçlarlar. Çünkü deponun yerini yalnızca Nâfiz ve Ca'fer bilmektedir. Ca'fer başta heyecanla direnişe katılmışken, zamanla ailesi ve geleceği için yaşamak istediğini dile getirir. Arkadaşlarından Bessâm Ebu 'Îta bu sözlere öfkelenir, Ca'fer'i boğmaya kalkışır, fakat diğerleri araya girerek onu durdurur. Ca'fer, ihbarda bulunmaması konusunda uyarılır ve serbest bırakılır. Ancak kısa süre sonra bir baskın daha yaşanınca, Bessâm onu evinde bıçaklayarak öldürür. Ca'fer'in ölümünden sonra Nâfiz çelişkili duygular yaşar. Grup toplantılarını ertelerler ve bir hafta boyunca çölde yaşamaya karar verirler. Bu süre içinde ne baskın ne de arama olur. Nâfiz, Ca'fer'in sadece mühimmat

¹⁹¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 101-102.

¹⁹² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 102-104.

¹⁹³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 104-105.

deposunun yerini söyleyip arkadaşlarını korumuş olabileceğini ya da düşmanın hareketsiz kalarak bir tuzak kurmuş olabileceğini düşünür. Bir süre sonra Nâfiz, çoban Berhûm ile görüşür. Berhûm, Şeyh el-Katnânî ile görüştüğünü ve Muhtar'ın gidişinden sonra halkı toparlama görevini Nâfiz'in üstlenmesi gerektiğini söyler.¹⁹⁴

Nâfiz, direniş faaliyetleriyle günlük tıbbî işlerini birlikte yürütür. Bu zor yaşam biçimi, onun idealine olan bağlılığını gösterse de iç dünyasında huzur isteyen bir çığlık yükselir. Halkın artık yemek yemek, aşağılanmamak, huzur içinde yaşamak istemesi onu derinden etkiler.¹⁹⁵ Birgün Tevrat'tan bir âyet okur:

Tanrınız Rab, mülk edinmek üzere gideceğiniz ülkeye sizi götürdüğünde, önünüzden birçok ulusu - Hititler'i, Girgaşlılar'ı, Amorlular'ı, Kenanlılar'ı, Perizliler'i, Hivliler'i, Yevuslular'ı, sizden daha büyük ve daha güçlü yedi ulusu- kovacak. Tanrınız Rab bu ulusları elinize teslim ettiğinde, onları bozguna uğrattığınızda, tümünü yok etmelisiniz. Bu uluslarla antlaşma yapmayacaksınız, onlara acımayacaksınız. Onlara bunu yapacaksın. Sunaklarını yıkacaksın, dikili taşlarını parçalayacaksın, ağaçlarını keseceksiniz, çocuklarını yakacaksınız, kadınlarını esir alacaksınız ve putlarını ateşe atacaksınız.¹⁹⁶

Nâfiz, bu âyetin düşmanlarının zihniyetini yansıttığını ve üç bin yıl öncesinin bu yok edici emrine hâlâ sadık kaldıklarını düşünür. Ancak Nâfiz, halkının artık kurban gibi görülmesine öfkelenir.¹⁹⁷

Tûbâs bölgesinden dönerken Nâfiz, bir çiftçiyle karşılaşır. Çiftçi, Ürdün askerlerinden kalan el bombalarını sakladığını söyler. Başkahraman bu bombaları alır. Akşam saatlerinde Vadi Mağtus'ta İsrail kamyonlarını görür ve plansız bir şekilde el bombalarını onlara atar. Operasyon başarıyla sonuçlanır ve mucizevî şekilde kurtulur. Bu olay, Nâfiz'e düşmana karşı korkusuz olabileceğini ve kendine güvenmesi gerektiğini gösterir.¹⁹⁸

Daha sonra Cemmâ'in yakınlarındaki bir mağarada direnişçi arkadaşlarıyla buluşur. Olanları anlatır. Ancak arkadaşları bu plansız saldırıyı eleştirir, gizliliği riske attığını söyler. Ardından silah temini, komutanla iletişim, eğitim merkezinin taşınması ve gizliliğe dikkat edilmesi gibi beş maddelik bir karar alırlar. Bir hafta sonra İsrail askerleri Nâfiz'i Nablus'taki askerî valiliğe götürür. İhanet ettiği ve arabasında silah taşıdığı iddiasıyla sorgulanır. Vali, tekrar muhtarlık teklifinde bulunur ve iş birliği yaparsa temize çıkacağını söyler. Nâfiz ise barış ve huzur dolu bir hayat istediğini, ailesine bağlı bir doktor olduğunu ifade eder. Ancak içten içe valiye ateş etmek ister. Vali onun sözlerine inanmaz, arabasına el koyar ve gözetim altına alır. Nâfiz bu görüşmeden sadece bir pişmanlıkla ayrılır. Çünkü Vali hâlâ hayattadır.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 105-107.

¹⁹⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 107-109.

¹⁹⁶ Tevrat, Tesniye 7:1-5.; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 109.

¹⁹⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 109.

¹⁹⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 109-111.

¹⁹⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 111-114.

Bir süre sonra Nâfiz yeniden direniş grubuyla buluşur. Karargâhta yaşananları anlatır. Ca'fer'in sadece mühimmat deposunu ifşa ettiğini, düşmanın artık şüphelendiğini dile getirir. Tayravî, neden ikinci kez çağrıldığını sorgular. Düşmana rol yapmaları ve bir süre dağlara çekilmeleri gerektiğini savunur. Sa'dûn Feyyâz da çözüm arayışındadır. Ebû 'Îtâ ise komutanla bağlantı kurulması gerektiğini belirtir. Nâfiz, Amman'la iletişim kurmak gerektiği sonucuna varır. Nâfiz, bu durum içerisinde halkın acılardan kurtulması için uyanması gerektiğini savunur. Çünkü Filistin halkı, adalet değil güç temelli bir düzenin mağdurudur. Ülkesinin bir mezarlığa dönüştürülmek istendiğine inanır. Bu sırada, teyzesinin oğlu Serhân sekiz yıl hapse mahkûm edilir. Serhân, Nâfiz'in arabasını kaybetmesinden bu yana ailesine maddi destek olmaktadır. Eşi Vedî'a ile aralarında bu konuda bir tartışma yaşanır. Üstelik kızları Nahle bir aydır hastadır. İlaç alabilecek durumda değildirler. Günbatımında evden çıkan Nâfiz, komşusunun kızı tarafından durdurulur: Nahle'nin durumu ağırlaşmıştır ve imkânsızlıklardan dolayı Nahle, babasının kollarında hayata veda eder.²⁰⁰

Cenazeye Şeyh el-Katnânî de katılır ve Nâfiz'le görüşmek istediğini söyler. O gece Nâfiz, yalnızlık ve çaresizlik içinde cephanelerin saklandığı mağaraya gider ve orada sabahlar. Sabah olduğunda yanında tabancası ve saatli bombasıyla köye iner. Saat on buçukta Nablus'a ulaşır. Bombalı bir operasyon yapmayı planlar. El bombasını bir sandviçin arasına yerleştirir. Askerî karargâhı gözetler. Şüphe çekmemek için bir kafeye girer, çay içer ve falafel yer. Sanki ölen kızı Nahle'ye mektup yazıyormuş gibi davranarak planın detaylarını kurgular. Vakit geldiğinde bombayı yerleştirir ve halkın arasına karışır. O sırada siren sesleri ve ambulanslar duyulur. Dışarı çıkan Nâfiz, halkın fedailerle Yahudiler arasında çatışmayı konuştuğunu duyar. Halk bu olaya sevinir, çünkü zulme karşı verilen tepki olarak görülür. Nâfiz, eve dönerken, yaşama hakkı olan çocuklar için içten bir mutluluk hisseder.²⁰¹

5. Bölüm (*Zamanu'l-Hulm ve'l-Hıyanet-Hayal ve İhanet Zamanı*)

Bu bölümde Nâfiz, Nablus'taki askerî valilik karargâhını bombaladıktan sonra daha tehlikeli bir hayata adım atar. Artık İsrail onu fark eder, peşine casuslar takar ve ona "Dağ" lakabını verir. Gündüzleri dağlara çekilir, geceleri ise köyü 'Aynabûs'a inerek silahlı operasyonlar düzenler. İsrail, onu "*Nablus Dağlarının yırtıcı kurdu*"²⁰² olarak tanımlar. Bombalı saldırıdan sağ kurtulan vali, Nâfiz kadar kimsenin onu bu kadar aldatamadığından bahsederek şaşkınlığını dile getirir. Dağ, zamanla gücünü pekiştirir. Yeni üyeler bulur, grubunu yeniden organize eder. Eğitim merkezi yine Cemmâ'in olur. Batı Şeria'daki gruplarla iletişim kurar, Ürdün'deki liderden destek alır. Ardından, halkın saygı duyduğu din adamı Şeyh el-

²⁰⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 115-119.

²⁰¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 119-124.

²⁰² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 127.

Katnânî ile görüşür. Şeyh, ona halkın acılarından söz eder ve liderle bağlantı kurabileceği şifreler ve kodlar verir. Bu görüşmede, artık barıştan yana olmadığını, direnişe açık destek vereceğini belirtir. Bu sözler, Dağ'ın direnişi için bir dönüm noktası olur. Şeyh, sözleriyle Dağ'a ilham verir. Dağ, halkı için mücadele etmeye devam etme kararı alır. Liderle bağlantıya geçer, silah ve para desteği alarak direnişine daha güçlü bir şekilde devam eder. Şeyh ise camideki hutbelerinde halkı cihada çağırır, Peygamberimiz ve ashabının direnişini örnek gösterir. Böylece Dağ, artık yalnızca askerî değil, dinî bir destekle de ilerler.²⁰³

Cemmâ'în savaşı, Nâfiz ve grubuna sürpriz olur. Bu savaşın başlangıcında Nâfiz bir hastayı tedavi ettiği dikkat çeker. Bu savaşın ortaya çıkışı gruplardan birinin lideri cephaneye deposuna giderken dinlenen İsrail devriyeleriyle karşılaşmasıyla başlar. Bir anda çatışma ortaya çıkar. İsrail devriyeleri sayıca üstündür. Yoğun hava bombardımanı sonucu çok sayıda şehit verilir. Ancak İsrail hava kuvvetleri yanlışlıkla kendi askerlerini de vurur; bir albay ve kırk asker hayatını kaybeder. Savaşın ortasında, elli beş yaşındaki Hâcî Ebû Fâri' unutulmaz bir hamle yapar. İsrail askerlerine teslim olmuş gibi davranır, bir grup asker yanına gelince birden makineli tüfekle üzerlerine koşar. Bu cesur hamlesi hayatına mal olur; öldürülür ve cesedi roketle parçalanır. Nâfiz ve et-Tayrâvî, on iki şehit vererek mucizevî bir şekilde kurtulur. Nâfiz, olanları kafasında muhakeme eder ve büyük bir suçluluk hissiyle boğuşur. Geceyi Tayrâvî ile bir mağarada geçirir ama gözüne uyku girmez. Tayrâvî uyandığında Nâfiz hâlâ ayaktadır. Biraz yiyecek atıştırır, sigara içerler. Tayrâvî, yaptıklarının büyük bir hata olduğunu düşünür, kendilerini batan bir tekeden kurtulmuş gibi hisseder. Hâcî Ebû Fâri', Nâfiz tarafından kırılmaz bir kayaya benzetilir. Tayrâvî, ölüleri kurtaramadıklarını düşünerek büyük bir pişmanlık yaşar ve sinir krizi geçirir. Nâfiz ona sarılır, sakinleştirmeye çalışır. Nâfiz, bu olaydan sonra ya köle olunacağını ya da ölüneceğini anladığını dile getirir.²⁰⁴

Sonraki gün Nâfiz kendine geldiğinde ne durumda olduğunu, nerede bulunduğunu bilemez. Tokat yediğini ve "itiraf et" seslerinin çevresinde yankılandığını hisseder. Halüsinasyonlar görmeye başlar. Annesini bir melek gibi görür, süt vererek susuzluğunu giderdiğini düşünür. Sonra kendini bir nehrin kıyısında bulur ama nehirden geçemez. Şeyh el-Katnânî'nin onu kurtardığını ve aynı zamanda onu yabancılara teslim ettiğini sanır. Zihni gittikçe bulanıklaşır; uçan aslanlara benzeyen hayaletler görür. Bir bedevîden su ister ama bedevi ona tükürür. Rüyasında Ebû Fâri' belirir, Nâfiz ona sarılır ve ağlar. Gözyaşlarını içer. Su istediğinde ise "içerse ölür" cevabını alır. Nâfiz, bir ilacın etkisi altında olduğunu düşünür. Vücudunu hissedemez, kolunu bile oynatamaz. Son kez ailesini – annesini, babasını,

²⁰³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 127-130.

²⁰⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 131-135.

kardeşlerini – görür. Onların çağırdığını hisseder, sanki ölüme davet eder gibidirler. Bir eve giderler; bu ev Şeyh el-Katnânî'nindir. Evde yaşlı bir kadın ve devasa örümcekler vardır. Oradan kovulurlar, koşarak uzaklaşırlar. Ailesi bir anda yok olur. Nâfiz, kendini deniz kenarında tek başına bulur.²⁰⁵

Roman son olarak bir ek bölümle sona erer. Bu bölümde anlatı şöyledir:

1970 kışında, Şeyh Ahmed Hasan el-Katnânî, Dağ lakaplı Nâfiz 'Allân'ı izlemek ve fedaileri avlamak için yetiştirilmiş bir ajandır. Şeyh, çatışma çıkmadan önce tuzak kurmak amacıyla patlamamış bombalar yerleştirir. İsrail gazeteleri şu şekilde haber yapar: Aynabûs köyünde, terörist Nâfiz 'Allân ve grubu arasında çatışma yaşanır. Çok sayıda terörist öldürülürken, Nâfiz 'Allân'ın kolu kesilir. Nâfiz 'Allân, pusu kurmak, patlayıcı yerleştirmek ve IDF²⁰⁶ ile iş birliği yapan masum Arapları öldürmek suçlamalarıyla hastaneden çıktıktan sonra askerî mahkemeye çağırılacaktır.²⁰⁷ Bir yıl sonra, Şeyh Ahmed Hasan el-Katnânî'nin cesedi evinin kapısına bırakılır. Üzerine iliştirilen notta şu yazar: *"Bundan sonra isyancıları patlamamış İsrail bombalarıyla kandıramayacaksınız. Halkımız mühlet verir ama ihmal etmez."*²⁰⁸

Yazar, vakaları zincirleme bir olay örgüsüyle birbirine bağladığı görülmektedir. Bu anlatım biçimi, Haydar Haydar'ın yazarlığının temel yapı taşlarından biridir. Kurgu içerisindeki bu yapı, yazarın güçlü bir gözlem yeteneğine ve etkileyici bir ifade gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kurgu bütünlüğünü sağlayan bir diğer temel unsur ise, anlatı içerisindeki olayların taşıyıcısı konumunda olan kişi kadrosudur.

2.3. Kişi Kadrosu

Anlatmaya dayalı metinlerin diğer önemli bir unsuru da kişi kadrosudur. Roman türü de mutlaka kişiler vasıtasıyla şekillenmektedir. Çünkü olayları okuyucuya aktaran unsurlar kurgunun içerisinde yazarın hayal gücüyle oluşturmuş olduğu kişi kadrosudur. Olay içerisinde bu kişiler başkahramanlar ve yardımcı karakterler şeklinde de farklı konumlara sahiptir. Kişi kadrosu, kurgusal eserlerde olayların ortaya çıkışını sağlayan ve insanî özelliklere sahip olan varlıklara denilmektedir. Türkçede karakter ya da şahıs olarak değerlendirilen kişi kadrosu Fransızca "Actant" yani "eylemci" şeklinde de kullanılmaktadır.²⁰⁹

²⁰⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 136-139.

²⁰⁶ IDF, İngilizce İsrail Savunma Kuvvetleri'nin kısaltmasıdır.

²⁰⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 140.

²⁰⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 141.

²⁰⁹ Şerif Aktaş, *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili -Teori ve Uygulama-*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013, s. 43.

Romanın temel öğeleri olay, anlatım teknikleri, kişi kadrosu, zaman ve mekândır. Yazar, olayı kurgular ve kişiler vasıtasıyla onu yaşatmaktadır. Aynı zamanda anlatım teknikleriyle de onlara çeşitli roller biçmektedir. Olay içerisindeki kişiler birbirleriyle bağlantılıdır. Karakterler romanda fiziksel özellikleri ve davranışlarıyla var olduğu gibi psikolojik ve ruhsal açıdan da eserde anlatılmaktadır.

Haklu Ercuvân romanı şahıs kadrosu bakımından zengindir. Söz konusu romanda gerçek tarihî kişilere ve kurgusal karakterlere çokça yer verilmektedir. Romanda bazı karakterler ve olayların işleyişi hakkında ise açıkça bilgiler yer almamaktadır. Eserde Nâfiz'in Vedî'a ile olan evliliğinin bir başlangıcı net bulunmamaktadır. Ayrıca Vedî'a'nın hamilelik sürecine değinilmediği için tahkiyeyi okurken Nahle karakteri ilk başta anlaşılmamaktadır.

2.3.1. Romanda Geçen Kurgusal Kişiler

Romanda yer alan kurgusal karakterler şunlardır;

Nâfiz 'Allân

Haklu Ercuvân romanının başkahramanıdır. Yazar, onu çocukluğundan yetişkinliğine kadar kurgu da yer vermektedir. Olay örgüsü, Nâfiz 'Allân'ın dünyasında şekillenmektedir. Çünkü romanın anlatıcısı Nâfiz karakteridir. Roman da "Dağ" lakabıyla da isimlendirildiği görülmektedir. 'Allân ailesinin dört erkek ve beş kız çocuğundan üçüncüsüdür. Nâfiz kendisini ailede görülmeyen ve fark edilmeyen bir kişilik olarak şöyle aktarmaktadır: *"Neredeyse ayırt edilemez ve istisnasızdım. Sık bir bostandaki bir ağaca veya denizdeki bir dalgaya benzerdim."*²¹⁰ Nâfiz, el becerisi yüksek bir çocuktur. Kendisine alınan oyuncakları tamir etme gibi bir huyu bulunmaktadır. Bu nedenle babası ona "Küçük tamirci" demektedir.²¹¹

Annesi Meryem de baba karakterinin aktardığı üzere romanda Nâfiz ile ilgili bilgiler vermektedir: *"içi bir bahar kadar saftır ve kılıcın keskinliği gibi diktir, yalan söylemez ve çalmaz."*²¹² Onun bu ifadelerle yer vermesi, Albay olan ve Filistin direnişinde şehit düşen kardeşi Muhammed'e benzetmektedir. Albay Muhammed gibi cesur, yalan söylemeyen ve çalmayan biri olarak tanımlamaktadır. Nâfiz, annesinin telkinleriyle vatanperver bir kişiliğe bürünmüştür. Nâfiz, ailesini İsrail'in köylerini işgal etmesi üzerine zorunlu olarak göç ederken kaybetmiştir. Annesi ile ayrılırken söyledikleri onun bu baskı ve zulüm altında büyümek zorunda olduğunu bize göstermektedir; *"Anneme korkmaması ve paniğe kapılmaması için içini ferahlattım. Çünkü artık çocuk değildim ve yarın Sûr'da buluşacaktık. Ben de amcamlarla"*

²¹⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

²¹¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

²¹² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

hızlıca Akka arabalarının durağına yöneldim."²¹³ Nâfiz, amcasıyla birlikte Sûr şehrine gitmiştir. Üniversite yıllarına kadar amcasıyla birlikte burada yaşamıştır. Ancak Sûr'a vardıklarında ailesine bir daha ulaşamamaktadır. Bu nedenle ailesinin öldüğünü düşünmesi romanda aktarılmaktadır.²¹⁴

Nâfiz, Irak Bağdat Üniversitesi Eğitim ve Psikoloji bölümünü bitirmiştir. Yaşı geldiğinde ise Millî Muhafız Ordusunda askerî hizmet yapmış ve subay olmuştur. Nâfiz'in terhis olacağı zaman komutanıyla yaptığı tartışma aslında onun ne kadar cesaretli ve gözü kara bir kişilik olduğunu göstermektedir. Komutanıyla yaptığı bir tartışma neticesinde sinirlerine hâkim olamayıp ateş etmesi nedeniyle beş yıl hapis cezası almıştır.²¹⁵ Nâfiz, Filistin'de yaşanan karışıklıklardan dolayı hapisneden çıkarılır. Ardından evine döndüğünde ülkesinin içinde bulunduğu durum ve ailesini kaybetmesinin verdiği acı içerisinde iki ay psikolojik sorunlar yaşar. Romanda açıkça ne zaman evlendiği hakkında net bir zamanlama yer almasa da Vedî'a isimli köylü bir kızla evlendiği aktarılmaktadır. Evine döndüğünde ölen ailesi için temsili olarak yaptırdığı mezarların arasında iki hafta geçirerek kendini avutmaya çalışmıştır.²¹⁶

Nâfiz'in çabuk sinirlenen, çabuk parlayan ve vatanperverliğine söz ettirmeyen biri olduğu Vedî'a ile olan tartışmasında anlaşılmaktadır. Vedî'a, ülkedeki son gelişmelerden Nâfiz'e bahsederken gençlerin gönüllü olarak direnişe katıldıklarını Nâfiz'e anlatmaktadır. Ancak Nâfiz'in bu noktada bir şey yapmadığını ifade eden sorusuyla eşi Nâfiz sinirlenmektedir. Öfkesine hâkim olamayan Nâfiz, eşine şiddet uygulamaktadır. Ancak Nâfiz, ona vurduktan sonra pişmanlık duyup eşine sarıldığı ve annesiyle babasının tartışmalarını hatırladığı da eserde ifade edilmiştir.

Vedî'a- "Köydeki insanlar fedailer hakkında konuşmaya başladı."

Nâfiz- Lokma elimde kaldı. Bu ne anlama gelir?

Vedî'a- Gençler harekete geçti sen...

Nâfiz- Cümlesini bitiremedi çünkü ona defalarca tokat atıyordum. Yeniden yeniden yeniden ona sertçe vurdu sonra yüzüne yemek fırlattım. Öfkeyle Vedî'a bana bağırdı.

Vedî'a- Ben senin düşmanın değilim sana hakaret edenler ben değilim.²¹⁷

Nâfiz, eşinin desteğiyle normal hayatına geri dönerek önceden doktor olan dedesinin laboratuvarını kullanmaya başlamıştır. Böylece etrafındaki hastalara şifa olmaya çalışmaktadır. Nâfiz aslında gönüllü doktorluk yaparken Filistin halkı için silah bırakamamıştır. Gizlice

²¹³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 41.

²¹⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 53-56.

²¹⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 68-69.

²¹⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 75-78.

²¹⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 81-82.

laboratuvarının bir köşesinde mühimmat toplamaya devam etmiştir. Yaşadığı yerde kendi gibi düşündüğü kişilerden oluşan bir grupla yeniden Filistin'in özgürlüğü için çalışmalar yapmaya başlamıştır.²¹⁸

Nâfiz'in dinî görüşleri hakkında da tahkiye de önemli bilgiler yer almaktadır. Nâfiz'in dine bakışı daha çok aklın ve bilimin öncelendiği bir bakıştır. Romanda köy imamı Şeyh Ahmet el-Katnânî ile olan diyalogu bize Nâfiz'in bu bakış açısını göstermektedir. Şeyh, Tevbe suresi 51. âyeti ve Hz. Peygamberin niyet hadisini okuyarak toplumu tarafsızlığa ve Yahudilerle Arapları birleştirme yoluna gitmiştir. Nâfiz ise bu sözleri üzerine şunları söylemektedir:

Şeyhin, halkın saflığını, cehaletini ve iç güdülerini istismar eden yenilgici ve tarafsız fikirlerini reddettim. Biz akıl ve bilimi önder yaparak cehaletle mücadele etmediğimiz sürece yenilmeye devam edeceğiz.... Biz bu insanlardan ne miras aldık? Vatan yok, Filistin yok, matem tutan yok, namaz var, oruç var, Allah'ın kitabını okumak var, dua var, keder, ölüm, evlilik akdi, şahsî anlaşmazlıklar ve hayatın iniş çıkışları karşısında âyetler okumak var.²¹⁹

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Nâfiz, Müslümanların ilme ve bilime verdiği önemden uzaklaşarak sadece dinî ibadetlerden saydıkları için eleştirilmektedir.

Nâfiz, romanda sorgulayan ve araştıran bir kişilik olarak da aktarılmaktadır. O, yaşadıkları bu zulmün nedenini araştırmaktadır. İsrail'in onlara uyguladıkları baskı ve zulmün nedenini anlamlandırmak için Tevrat'tan metinler okumaktadır.

Kudüs rahiplerinin ve onların askerî liderinin yalan ve kibrin çimentosundan işledikleri tarih ve ilahî hakikat sütunlarına tutunuyorlardı. Eğer Kitâb-ı Mukaddes'e sahipler ve kendilerini Kitâb-ı Mukaddes'in halkı olarak görüyorsalar o zaman Kitâb-ı Mukaddes'in topraklarına, hakimlerin ve patriklerin topraklarına da sahip olmalılar. -Kudüs, el-Halil ve Eriha topraklarına- Ve dünya şunu anlamalıdır ki, Sina, Golan Tepeleri, Tiran Boğazı ve Ürdün'ün batısındaki dağlar Yahudi tarihinin kalbinde yer almaktadır.²²⁰

Nâfiz, Tevrat'tan bir metni okuduktan sonra içsel sorgulamalara girmiştir: *"Bu onların üç bin yıl önce koyduğu kanundur ve bugüne kadar da kanun olarak kalmıştır. Bayramlarda ne zamana kadar kurbanlık koyun olarak kalacağız? Biz Aşura Şiileri gibi bu katledilen Hüseyin'in yasını daha ne kadar tutacağız?"*²²¹ Nâfiz'e göre kanunlar güçlülerin altında kalmış ve ezilmiştir. Nâfiz, güçlü ne diyorsa sistemin öyle yönetildiği bir ortamın var olduğundan bahsetmektedir.²²² Romanda Nâfiz, ayrıca bebeğini kaybetmiş bir babadır. Yaşadıkları sıkıntılardan ötürü parasızdır ve evladını hastaneye götürememiştir. Yavrusunu elinde

²¹⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 85-93.

²¹⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 91.

²²⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 94.

²²¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 109.

²²² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 117.

bulunduğu ilaçlarla tedavi etmeye çalışan Nâfiz, çaresizlik içerisinde evladını kucağında kaybetmenin acısını da yaşamıştır. Yaşadığı o zor anları şöyle anlatmaktadır:

Hızlıca eve geldim. Henüz bir yaşını doldurmamış çocuğun nabzını tutuyordum. Nabzı yavaştı ve yüzü solmuştu. Onu kucağıma aldım, gözlerinin yaşarmasından ve ara ara hıçkırıklarından ölmek üzere olduğu anlaşıyordu. Bir kuruşum bile yoktu. Komşulardan ve arkadaşlardan para istemeye utanıyordum. Çünkü arabam olduğu için insanlar benim zengin olduğumu düşünüyorlardı. Bebeği kucağımda tutarak gece yarısına kadar uyanık kaldım. Elimdeki bazı ilaçlarla akciğer kanamasını durdurmaya çalıştım. Şafak sökmeden kalbi vurulmuşcasına çarpıyordu. Kollarımda titredi, sonra rengi soldu ve gözlerini kapattı.²²³

Yazar, Nâfiz karakterini savaşın içerisinde çocukluğunu dahi yaşayamadan erken olgunlaşmak zorunda olan bir figür olarak anlatmaktadır. Nâfiz, bütün ailesini kaybetmiş ve derin acılar yaşamıştır. Ancak Nâfiz, İsrail'in zulmü karşısında eğitilmiş ve direnişçi bir karakter olarak dimdik durmaktadır. Yazar bu karakterle savaşın ve zulmün gölgesinde büyüyen Filistinli bir çocuğun yaşantısını ve ruh dünyasını okuyucuya anlatmaya çalışmaktadır.

Meryem

Nâfiz'in annesidir. İsmi "Meryem" şeklinde sadece yirmi birinci sayfada zikredilmektedir. Kurgunun diğer yerlerinde "Anne" şeklinde ifade edilmektedir. O, otoriter bir ev hanımıdır. Meryem, eşine her daim karşı çıkan ve kardeşiyle hep gurur duyan bir kadındır. Babayla yaşadıkları bir diyalogda Meryem'in siyasete karışması ve babaya bundan uzak durmasından dolayı sinirlendiği de anlaşılmaktadır.

Annem, kendini bir erkeğin iç yüzünü anlayan kadının şiddetiyle karşılık verdi: Baba aşağılanmaya batırılmış lokmaya lanet eder. Vallahi Yahudiler Filistin'i alırsa köpeklerin hayatı bizim hayatımızdan daha iyi olacak. Babam cevap veriyor: 'Aynabûs'da evimiz var. Anne şöyle cevap verir: Yahudiler her şeyi alacaklar, senin İngilizlerin de musibetlerin köküdür. Ya Rabbi, Albay Muhammed'i geri getir ki, İngilizlerin babası ve Yahudiler birbirlerine lanet etsinler. Babam isteksizce sessiz kalıyordu. Yatmadan önce namaz için kalkıyor ve sonra yatağına uzanıp bir sigara içiyordu.²²⁴

Eserde Nâfiz, Meryem karakterini şöyle tanıtmaktadır: "*Kadın kişiliği babaminkini gölgede bırakan ve doksan kilodan fazla ağırlığa sahip bir dişi aslandı.*"²²⁵ Zira O, güçlü bir kadın olarak anlatılmaktadır. Aynı zamanda Meryem, evlatlarını vatanlarına bağlı bir şekilde yetiştirmeye çalışan ülkesinin işgali için üzülen, hükümete, Yahudilere ve halkına kızan bir kadındır. Meryem, evlatlarına Almanlara ve el-Müftî'ye olan sevgisinden, İngiliz mandasının ve Yahudilerin de yaptıkları suçlardan her daim bahsetmektedir. Nâfiz'i kardeşine benzettiğinden onunla ilgili hikâyeleri Nâfiz'e anlatarak onun gibi bir kahraman olmasını istemektedir. "*Annem bize, Rommel'in ordusunda savaşan Albay rütbesine kadar yükselen ve*

²²³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 119.

²²⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 12.

²²⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 15.

Mısır, Libya ve Doğu Süveyş'te Almanların İngilizlere karşı kazandığı tüm zaferleri kazanan kardeşi Albay Muhammed'in yaşam öyküsünü anlatırdı."²²⁶

Kardeşi Albay Muhammed'i çok sevdiği onun yaralandığında peşinden koşup bombalı alanlara korkusuzca gitmesinden ve bu uğurda bacağına kaybetmesinden de anlaşılmaktadır. Romanda bu olay şöyle aktarılmaktadır:

Vadinin etrafı sarıldığı ve düşen yaralı adamın ona yaklaşan herkes için bir tuzak haline geldiği için ona geri dönmesi için bağırıldılar. Umursamadı ve dinlemedi. Kermil'in ormanlık yamacından yukarıya doğru yürürken koca gövdesiyle ölümün peşinde koşan bir kaz gibi koşuyordu. Erkek kardeşim Yasin ve ben ağlayarak onu takip ettik. Ona ulaşmadan otuz metre önce bomba parçaları bacağına kesti. Kanlar içinde sürünerek ona sarıldı. Hâlâ hayattaydı ve kanayan göğsü yaralanmıştı.²²⁷

Meryem, kardeşi vefat ettikten sonra gücü azalmış ve bunalıma girmiştir. Ailesi, bu durumda ona yardımcı olmaya çalışmıştır. Ancak Meryem'in içinde yatan düşünce Nâfız'ın kardeşinin varisi olmasıdır. Nâfız'e kardeşi hakkında hikâyeler anlatmaya ve onu bir kahraman gibi yetiştirmeye devam etmiştir.

Nâfız, Meryem'in ne olursa olsun hala güçlü olduğunu şöyle anlatmaktadır; *"Hâlâ sağlamdı ve canlıydı. Zihninde ve vücudunda meydana gelen yaralanmalara rağmen parlayan bir yıldız gibi dimdik duruyor ve gözlerime çok güzel görünüyordu."*²²⁸

Romanda Meryem, oğlu Nâfız'ın de kardeşi gibi bir kahraman olmasını istemekte ve düşmanla savaşması üzerine telkinler vermektedir. Romanda Meryem'in bu isteği şöyle ifade edilmiştir:

Beni kendine çekip göğsüne bastırdı ve ben onun kollarında titrerken hezeyanına devam etti: Boynundaki kanını unutma. Eğer unutursan ne benim soyumdan ne de benim kanımdan olursun. Unutursan göklerin ve yerin gazabı üzerinize olur. Gökler sana lanet edecek ve intikam baykuşuyla gözlerini oyacaktır.²²⁹

Romanda Meryem'in evlatlarını koruması ve teskin etmesi şöyle anlatılmaktadır; *"Kardeşlerimi toplayıp çevresini sarmak için tek ayağı üzerinde sanki yavrularına çaylak saldırmış bir tavuk gibi ileri atıldı."*²³⁰ Romanın diğer bir bölümünde de Meryem, çocuklarını korumak için gösterdiği çaba şöyle ifade edilmektedir:

Annem kız kardeşimin saçını okşayıp onu göğsüne bastırarak cevap verdi: Hayır, hayır. Sevgilim, biz kuyudayken üzerimize bomba düşse hepimiz ölürüz. Ben seninleyim kalbim. Şimdi babanız işten gelecek. Patlamaların olduğu yönün karşısındaki odada -batı köşesinde- yığılmıştık. Annemin büyük düğün sandığıyla, sandalyelerle ve kanepeyle siper alıyorduk. Dışarıdan gelen sesler, gürültü ve hepimizi etkileyen panik ortamında annem bizden evin eşyalarından olan masaları, sandalyeleri ve tahtaları

²²⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

²²⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13.

²²⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 17.

²²⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 20-21.

²³⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 24.

toplamamızı ve barikat gibi kapıların arkasına koymamızı istedi. Sonra aramızdan sürünerek çıktı ve pencereleri ve kapıları iyice kapatmakla meşgul oldu.²³¹

Meryem, artık saldırıların hat safhaya geldiği noktada eşinin artık göç edilmesi gerektiğini söylerken topraklarından uzağa gitmek istememektedir. Söylediği şeylerle aslında kişiliğini ve duruma bakış açısını ortaya koymaktadır;

Meryem'in milliyetçi bir tavırla *"Burası bizim evimiz ve burası ülkemiz, biz onu terk etmeyeceğiz"*²³² diyerek göç etmek istemediği açıkça görülmektedir. O, İnatçı bir tavırla *"Vallahi bu evden çıkmayacağız."*²³³, *"Evi yakarım... Bizi susturdu ve şöyle dedi: Küçüksünüz ve bir şey anlamıyorsunuz"*²³⁴ şeklindeki ifadeleriyle de söylenenleri dinlemediği ve evinden gitmemek için ailesine tehditlerde bulunduğu açıkça görülmektedir. Çünkü Nâfız'ın annesi göç etmeyi kendisi için gelecekte bir kara leke olarak düşünmekte ve tarihte onurlu bir şekilde anılmak istediğini şöyle ifade etmektedir: *"Ev ve topraktan vazgeçenlerin şeref ve onuru satmayı umursamadıklarını söyledi...Eğer bizler de aynı şeyi yaparsak gelecekte bize de lanet okuyacaklar."*²³⁵

Yazar, Meryem karakterini baskı ve zulme karşı baş kaldıran birisi olarak tanıtmaktadır. O, söz konusu zulümden çocuklarını daima uzak tutmaya çalışmıştır. Meryem karakteri güçlü ve cesaretli oluşuyla öne çıkmaktadır. Yazar, Meryem karakteriyle Filistinli bir annenin neler yaşadığını ve nasıl mücadele ettiğini okuyucu anlatmaktadır.

Baba

Baba karakteri eserde Nâfız'ın "Babam" şeklindeki ifadeleriyle geçmektedir. Bu nedenle babanın adı romanda tam olarak açıklanmamıştır. Baba karakteri romanda ailesini kötülüklerden korumaya çalışan Müslüman bir dindar kişilik olarak gösterilmektedir. 'Aynabûs köyünde küçük bir araziye sahiptir. Aile, yazlar günlerini 'Aynâbûs'ta geçirip kışları ailecek Hayfa'ya gitmektedirler. Baba dokuz kişilik ailesinin rızkını temin edebilmek için İngilizlerin yanında demiryolu makinisti olarak çalışmaktadır. Ancak İngilizlerin Siyonistlerle iş birliği yapmasından dolayı işinden istifa etmiştir.

Baba karakteri, siyasetten nefret etmekte ve bu konuda tarafsız davranmaktadır. Bu tarafsızlığını eşine verdiği tepkiden anlaşılmaktadır. *"Bizim siyasetle ne işimiz var kadın? Aile siyasetten daha önemlidir. Huzur içinde yaşamak, ekmeğimizi sessizce yemek istiyoruz."*²³⁶ Ancak Meryem sürekli siyasetten kaçmaması gerektiğini söylemekte ve savaşı için baskı

²³¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 25.

²³² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 30.

²³³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 30.

²³⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 31.

²³⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 31.

²³⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 11.

yapmaktadır. “*Babamın siyasetten, sorunlardan ve talihsizliklerden bağımsız olarak genel barışı, sevgiyi ve günlük yaşamı savunarak kaçamak tavırlar sergilemesinden dolayı annem onu azarlıyor ve vatansever olmamakla suçluyordu.*”²³⁷ Baba daha çok tehlikenin farkına vararak hareket etmiş ve ailesinin güvenliğini sağlayabilmek için göç etmenin en doğru karar olduğunu ifade etmiştir. Eşi Meryem’le yaşadıkları göç tartışmasında babanın sözleri olaylara gerçekçi yaklaşımını ve güven odaklı olduğunu göstermektedir. “*Babam, deniz yolundan Lübnan’a göç etmeyi önerdi.*”²³⁸, “*Yahudiler mahalleyi işgal ederse ailemizden olan Albay Muhammed’i tanıyacaktı ve bu nedenle katliamdan kurtulamayacaktı.*”²³⁹

Baba bütün sorumluluğu üzerine almakta yol haritasını ve evin hazırlanmasını koordine etmektedir;

Deniz yolu, sakat anne ve çocuklar için daha rahat ve güvenli olacağı gibi, değerli eşyaları yanımızda taşıyabilme fırsatı da verecekti.²⁴⁰ Babam ve çocuklar annemin söylediklerine inanmadık... Çantaları hazırlamak, hafif mobilyaları toplamak ve bunları kutulara yerleştirmekle meşguldük.²⁴¹

Baba karakteri, eşinin gölgesinde kalmış bir figür olarak görülmektedir. Ancak yaşadıkları bir tartışmada baba, ilk kez eşine karşı kendini savunmakta ve hainlikle suçlamasına karşı çıkmaktadır. Baba, bugünkü varlıklarını, yoksulluk ve sefalet içerisinde çalışarak geçirdiği bir ömür sonucunda elde ettiklerini vurgulayarak eşinin kendisine yaptığı bu suçlamayı kabul etmemektedir. Baba, İngilizlerle olan ilişkisini ise ailesinin güvenliğini sağlamak için yaptığını belirtmektedir.

Romanda mülayim ve sakin olarak gösterilen karakter, vatanseverliği ve şerefi üzerinden anneden çok ağır sözler işitince sabrını ve öfkesini kontrol edemeyerek eşine yumruklar savurmaya başlar. “*Sana hayatımda vurmadım. Ama beni insanların önünde bile eleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmadım. Beni vatanseverliği ve şerefi olmayan bir adam gibi, çocuklarımı ve ülkemi terk edip yabancılar için iyilik yaptığımı gösterdin. Çocuklarımı bile nefretimin sütüyle emzirdin.*”²⁴²

Romanda baba karakteri, gerçekçi, sorumluluk sahibi ve korumacı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Baba, kaos içerisinde ailesinin hem fiziksel hem de ruhsal yükünü yüklenmektedir. Ancak babanın olaylara gerçekçi yaklaşımı Anne Meryem’in hoşuna gitmemektedir. Bu noktada baba, yalnızca dışarıda değil aile içerisinde de büyük bir mücadele vermektedir. Baba karakteri okuyucuya ailenin sığındığı bir liman olarak gösterilmektedir.

²³⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 16.

²³⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 29.

²³⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 31.

²⁴⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 29.

²⁴¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 30.

²⁴² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 33.

Albay Muhammed

Nâfîz'in dayısıdır. Romanda zikredilen diğer adı ise Abdülfettâh'dır.²⁴³ O, ailede en çok örnek alınması gereken karakter olarak gösterilmektedir. Muhammed, Alman Rommel'in ordusunda Albaylığa kadar yükselir, 'Alameyn, Libya ve Doğu Süveyş'te çeşitli zaferler kazanmıştır.²⁴⁴ Nâfîz, dayısı hakkında dinlediği efsanevî hikâyeler karşısında dayısını "Yenilmez kahraman bir savaşçı"²⁴⁵ olarak hayal etmektedir.

Muhammed, Vadi Nisnas'ta göğsünden yaralandıktan sonra Hayfa Hastanesinde bir süre kalmıştır. Nâfîz, dayısını "ve göğsü delinmiş esmer Albay'ın yanındaki yatağın kenarında oturuyordum."²⁴⁶ şeklinde tarif etmektedir. Önceleri Alman ordusunda görev üstlenen Muhammed, oradan ayrıldıktan sonra bir grup Filistinliyi eğitmektedir. Hastanede son zamanları olduğunu bildiği için kendisiyle görüşmek isteyen gazetecilerle inatla konuşmak istemektedir çünkü bu onun son mesajıdır. Gazetecilerle röportaj yapan Albay Muhammed'in düşüncelerini ve kişiliğini şu sözlerle daha iyi müşahade etmekteyiz:

Çatışmaların Yûşa' b. Nûn zamanından İzzeddin el-Kassâm'a kadar hiç durmadığı yerdî. Sonra içini çekti, kendini bitkin hissetti ve konuşmasını şöyle sürdürdü: Savaşlar Yahudilerle Araplar arasındaki bir çatışmaydı. Şimdi Filistin'i özgürleştiremeyebiliriz ama o sonsuza kadar ne Yahudilerin ne de İngilizlerin olacak.²⁴⁷

Albay Muhammed bu sözleriyle yaptıkları direnişin tarihî bir geçmişi olduğunu ve bunun devam edeceğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu direnişin gerekirse sonsuza kadar süreceğini ifade ederek hasta yatağında olmasına rağmen cesur bir duruşla düşüncelerini ifade etmektedir;

Fedailik ve cihat ateştir. Önemli olan bu ateşin yanmaya devam etmesidir. Yaranın deliğinden nefes alıyordu: Önemli olan attığımız adımları nesillerin takip etmesidir. Biz 17. ve 36. devrimleri takip ettik ve gelecek nesiller de kanın yolunu biliyor çünkü onlar bu yolun üzerinde büyüdü.²⁴⁸

Muhammed bu cümleleriyle gelecek nesillere güvenmekte, yaptıkları direniş ve örgütlenmenin şu an neticesini alamasalar da bu direnişin nesilden nesle devam edeceğini vurgulamaktadır. Romanda "Biz cennete inandığımız için ölümü seven bir milletiz. Müslümanlar nezdinde şehit ebedî cennete gider."²⁴⁹ ifadesi Muhammed'in inançlı ve savunduğu davanın sadece dünyevî değil, uhrevî olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Albay Muhammed, direnişinin sonunda ölümün olmasını bir mükâfat olarak görmekte ve şehitlik kavramıyla da kendine dinî bir motivasyon sağlamaktadır. "Biz Araplar çok doğum yapıyoruz

²⁴³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 40.

²⁴⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

²⁴⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 11.

²⁴⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13.

²⁴⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 14.

²⁴⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 14.

²⁴⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 14.

ve siz bunun şehvetten olduğunu düşünüyorsunuz. Asla. Çok öldüğümüz için çok doğururuz.”

²⁵⁰ Son olarak doğum gibi biyolojik bir olgunun savaşın getirdiği olumsuzluklar üzerinden trajik bir sonucu olduğunu ifade etmektedir.

Nâfız’ın annesinin anlattıkları üzerinden şekillenen bu karakter, Filistinli direnişçilerin düzenlediği savaşlarda kullanılan patlayıcıların yapılmasına vesile olmuştur. Rommel’in ordusunda yaptığı kahramanlıkları halkının direnişinde aktarılmaktadır. Hayfa’daki “Hisbe’l-Hedâr” mevkisinde gösterdiği cesareti bir “Kaplan” a benzetilmektedir.²⁵¹ Albay Muhammed, romanda son anlarında bile vatanını düşünen, vatani için hayatını kaybetmiş olan, lider özelliklere sahip Filistin direnişinin sembolü olarak görülen bir kahramandır.

Yasin

Nâfız’ın erkek kardeşidir ve romanda ismi iki kez geçmektedir. Romanda annelerinin, dayısının peşinden koşarken onların da annelerini takip ettikleri söylenmektedir. “*Erkek kardeşim Yasin ve ben ağlayarak onu takip ettik.*”²⁵² Bombardıman içerisinde ailesinin yanında olamayan babayı Yasin de suçlamakta ve şöyle demektedir. “*Eğer sen de bizimle olsaydın, Yahudiler senden korkar ve bizi katletmezlerdi*”²⁵³

Yasin karakteri romanda kısa bir şekilde yer alsa da babasının yokluğunu yaşadıkları kötü şeylerle ilişkilendirmesi aslında onun babasına olan güven duygusunu okuyucuya göstermektedir. Çünkü Yasin’e göre babaları olsaydı bunların hiçbirisi olmayacaktır. Yasin’in verdiği bu tepki, savaş içerisinde bir çocuğun güvensizlik ve korunma ihtiyacını göstermektedir. Ayrıca Yasin’in romandaki bu kısa sahnesi savaşın yalnızca fiziksel değil ruhsal yıkımlara da yol açtığını bize göstermektedir.

Râşit

Nâfız’ın on yaşındaki erkek kardeşidir. Romanda Râşit’in ismi iki kez geçmektedir. Râşit’in sahnesinde Yahudiler mahallelerine saldırmış, iki yüzden fazla kadın, çocuk ve yaşlıyı öldürmüş ve yaralamıştır. Halk panik içerisinde bir yerlere saklanmakta ve patlamalardan dolayı korku içerisinde geceyi geçirirlerken Nâfız ve kardeşleri de evlerinin içerisinde korkudan bağırmakta ve koşuşturmaktadır. O sırada Râşit: “*Anne. Yahudiler bizi katledecekler. Niçin gidip kuyuda saklanmıyoruz?*”²⁵⁴ şeklinde annesine bağırmaktadır.

Râşit karakteri üzerinden yazar, okuyucuya savaşın çocukların dünyasında korku, güvensizlik ve korunma ihtiyacını derinden etkilediğini göstermektedir. Çünkü Râşit gibi pek

²⁵⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 14.

²⁵¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 16.

²⁵² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13.

²⁵³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 25.

²⁵⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 24.

çok çocuk karşılaştıkları saldırı karşısında kendilerini kurtarmak için akıllarınca bir çözüm bulmaya çalışmakta, sığınacak ve korunabilecekleri bir alan arayarak hayatta kalmaya çabalamaktadırlar. Yazar, savaşın en savunmasız bireyleri olan çocukların ve özellikle Filistinli çocukların savaştan nasıl etkilendiklerini ve nasıl bir psikoloji içerisinde olduklarını göstermektedir.

Sâmia

Nâfiz'in kız kardeşidir. Romanda Sâmia'nın ismi iki kez geçmektedir. Kurguda geçen sahnelerde Sâmia, Râşit ile kuyuya saklanmayı istemekte ve oranın daha güvenli olduğunu annesine anlatmaktadır.²⁵⁵ İsminin geçtiği diğer sahnede de annesi ve babasının kavgaları üzerine söylediği sözler, Sâmia'nın annesi ve babası arasındaki sert tartışmanın sonucunda yaşadığı duygusal çöküntü ve ruhsal kaosu göstermektedir: “*Sâmia bahçeden komşulara sesleniyordu. Kardeşlerimin geri kalanı da feryat içerisinde ağlıyordu.*”²⁵⁶ Sâmia'nın bu davranışları onun kırılgan ve ailevî travmalardan çok etkilenen bir kişilik olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca baskı ve zulüm altında korkularıyla tek başına baş etmeye çalışan yaşadıklarının ağırlığını küçük yaşta taşıyan Filistinli bir kız çocuğudur.

Sâlih

Nâfiz'in amcasıdır. Romanda Nâfiz ve ailesinin göç etmek için limana gittiklerinde karşılaştıkları ve Nâfiz'i yanlarına alarak kara yolundan Akka'ya gitmeleriyle anlatısı başlamaktadır. Nâfiz amcasını “*Amcam, haftanın olaylarıyla on yaş daha da artan elli yaşındaki yaşıyla, gri çizgili sakalıyla, kırıksık alnıyla gergin ve bitkin görünüyordu.*”²⁵⁷ şeklinde tarif etmektedir. Ayrıca Nâfiz, yol boyunca amcasına sığınmış ve onda güven duymuştur. Amcası ise onu korumuş ve gözetmiştir;

Şeyhin çılgınca bağırışlarını duyunca dehşete kapıldım ve titrerken amcama daha da sarıldım. Bana üşüyüp üşümediğimi sordu ben de hayır dedim. Ben bundan korkuyorum. Uzun sarı tesbihini çıkaran şeyhe işaret ettim. Başını bir derviş gibi ileri geri sallayarak tesbihini çıtırdatmaya başladı. Amcam şöyle dedi: Korkma. Bu, zavallı, meczup ve Rufâ'î bir adamdır.²⁵⁸

Sâlih, gerçekçi bir bakış açısına sahip ve gelecek nesillere güvenen aydın bir kişilik olarak aktarılmaktadır. Romanda eğitimin gücüne inandığını “*Diploma alacak, zihnini açacak ve bu yanlışlara güleceksin*”²⁵⁹ şeklinde ifade edilirken “*Yahudiler bizi akıl ve bilgiyle yendiler*”²⁶⁰ sözüyle de aklın ve eğitimin önemini vurgulamaktadır. O, kendi toplumunu “*Biz*

²⁵⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 25.

²⁵⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 33.

²⁵⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 47.

²⁵⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 48.

²⁵⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 49.

²⁶⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 49.

aklı zayıf bir toplumuz. Ve hâlâ taş devrinde yaşıyoruz”²⁶¹ sözüyle eleştirerek realist bir bakış açısıyla toplumunun geri kalmışlığının nedeninin bilgisizlik olduğunu dile getiren ve bunun değişmesi gerektiğine inanan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yolculukta Nâfiz ile amcası arasında geçen bir diyalogda amcanın annesini kaybetme korkusu taşıyan yeğenine rasyonel ve akılcı açıklamalarda bulunması onun duygularıyla değil, mantığıyla hareket ettiğini göstermektedir. “*Denizde annenden başka kimse yok mu? Benim çocuklarım, eşim ve amcan Salim’in çocuklarıyla karısı da var. Hayfa halkının yarısı denizde.*”²⁶² Sâlih, Nâfiz’in ailesini kaybetme korkusu ve kaygısını görmezden gelerek yaptığı bu konuşma duygusal olarak mesafeli ve otoriter olduğunu ortaya koymaktadır.

Yolculuk sonunda limana indiklerinde Nâfiz’in ailesini aramışlardır ancak hiçbir yerde bulamayınca Sâlih, amca olarak şunları söylemektedir: “*eğer annen baban ölürse sevgili Nâfiz, o zaman ben senin baban ve annen olurum. Biz de ailemizi, çocuklarımızı kaybettik, ağlamadık. Memleketin ağacı gözyaşlarıyla kurur; kanla büyür; bu kurumuş ağacın önümüzdeki günlerde sizin kanınıza ihtiyacı var.*”²⁶³ Sâlih, söylediği bu sözleriyle korumacı ve sahiplenici bir yaklaşım içerisindedir. Bu sözleri ayrıca amcanın ağlamak yerine ideolojik olarak direniş ve savaşı tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Vedî‘a

Nâfiz’in eşidir. Nâfiz’in aktardığına göre; saf ve köylü bir kadındır. Sakin ve affedici bir kişiliğe sahiptir. Vedî‘a’ya göre hayat sadece ‘Aynabûs’tan ibarettir.²⁶⁴ Nâfiz askerden döndükten sonra romanın olay örgüsünde yer almaya başlar. Vedî‘a Nâfiz’i çok seven yarı eğitilmiş bir kadındır. İlkokul beşin yarısına kadar bile gidememiş ve okulunu yarım bırakmıştır.²⁶⁵ O, Nâfiz’in annesi Meryem gibi eşine sürekli cesaret aşılamaktadır. Bunalıma girmiş Nâfiz’i hayata geri döndürmeyi başaran güçlü Filistinli kadınlardan biri olarak anlatılmaktadır.

Berhûm es-Sakr

Berhûm romanda çoban kimliğiyle yer almaktadır. Çoban olması hem halktan biri hem de bilge bir karakter taşımasını simgelemektedir. Berhûm’un Şeyh’e yönelttiği şu itirazda onun korkusuz, eleştirel ve cesaretli olduğu okuyucuya gösterilmektedir: “*Vallahi Abdullah ve Müftî olmasaydı Filistin benim namusum uğruna elden çıkmazdı.*”²⁶⁶

²⁶¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 49.

²⁶² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 50.

²⁶³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 56.

²⁶⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 75.

²⁶⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 76.

²⁶⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 92.

Konuşmasına devam eden Berhûm günümüz liderlerinin Hz. Ömer, Ebu Zer el-Ğıfarî gibi sahâbîlerle karşılaştırılmasının uygun olmadığına değinerek toplumundaki liderleri ahlakî yönden eleştirmekte ve toplumdaki ahlakî çöküntüye de dikkat çeken bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁷ Ayrıca ileriki bölümlerde Berhûm, Nâfız'e olayları aktarıcı konumunda da gösterilmektedir: *“Durumu kendisine sordum, normal olduğunu ancak Şeyh Ahmed el-Katnânî'nin beni arayıp köyden neden uzak kaldığınızı sorduğunu söyledi.”*²⁶⁸ Berhûm, romanda yan karakter olarak görülse de aslında toplumun iç sesi, vicdanı ve direnişi temsil eden bir figürdür.

Sa'dûn Feyyâz

Filistin'de bir okul öğretmenidir. Romanda eleştirel düşünebilen, genellemeler yapmadan toplumdaki ayrışmayı fark eden aydın bir kişiliktir. *“Şeyhin konumunu ve zulmünü eleştiriyor, saldırıyı Kral Abdullah'a, Müftî'ye, Almanlarla olan ittifakına, kontrol ve liderlik hırslarına odaklıyor.”*²⁶⁹ cümlesiyle Feyyâz'ın körü körüne bir şeye bağlanmadığını aklını kullanarak liderleri bile eleştirecek cesarete olduğunu görmekteyiz. Liderlerin, liderlik özellikleri olmamasından şikâyet ederek *“bizim trajedimiz, insanları birleştiren ve halk tarafından sevilen liderlerin olmaması trajedisidir.”*²⁷⁰ demektedir. Sa'dûn, halkın güven duyduğu ve evini herkese açan direnişe destek veren biridir. *“Köye yaklaşık bir kilometre uzaklıkta vadilere bakan hoca Sa'dûn'un evinde bir toplantı yaptık.”*²⁷¹ bu cümle Sa'dûn'un birleştirme gücünün olduğunu da göstermektedir. Sa'dûn eğitimci olmasından dolayı askerî gelişmelerle eğitimin ayrımının yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁷² Ayrıca Sa'dûn karakteri olaylara tek taraflı değil objektif olarak bakmayı bilen aydın bir kişiliktir. *“Gerçeği bilen göçmenler var, Siyonist projeye karşı çıkan hareketler var...”*²⁷³ Sa'dûn insanların geçmişte yaptıkları işler üzerinden kişileri analiz edip toplumdaki konumları hakkında öneriler verebilecek stratejik düşünceye sahip bir karakter şeklinde şöyle anlatılmaktadır. *“Dr. Nâfız'ın eski bir subay olarak askerî lider olabileceğini söylediğinde dinleyiciler şaşırdı.”*²⁷⁴

Bâsil et-Tayrâvî

Nablus'ta zeytinyağı fabrikasında çalışan bir işçidir. Romanda hem mücadeleci ve liderlik vasfı taşıyan hem de korkuları, kararsızlıkları ve duygusal çöküşleri ile tanıtılan bir karakterdir. Nâfız ile konuşurken ki *“İlk öneri olumsuz ve ikincisi de ölçüsüz ve doğaçlamadır,*

²⁶⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 92.

²⁶⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 107.

²⁶⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 93.

²⁷⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 93.

²⁷¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 96.

²⁷² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 96.

²⁷³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 97.

²⁷⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 98.

Neden iki kez valiliğe çağrıldınız? Bağdaki ayıyı uyandıran Nâfiz'dir ve o sorumludur."²⁷⁵ ifadeleri Nâfiz'e karşı suçlayıcı ve eleştirici olduğunu bize göstermektedir. Savaş içerisinde yaşadığı trajik olaylar nedeniyle duygusal olarak yıpranmış ve dengesizleşmiş olan Tayrâvî, *"Savaştan nefret ediyorum, senden nefret ediyorum ve ölmek istemiyorum."*²⁷⁶ gibi ifadelerle artık savaştan bıktığını, yaşadığı kayıpların onu ciddi bir şekilde ruhsal olarak etkilendiğini ve tükenmişlik seviyesine geldiğini okuyucuya aktarmaktadır. Savaşta yaşadıkları kayıpların sorumlusunun kendisi olduğunu da düşünerek vicdan azabı çekmektedir. Ancak realist bir tavrı da bulunan Tayrâvî'nin *"Kalaşnikof, uçaklara ve topçulara karşı ne yapabilir? Ağaçları, taşları, toprağı nasıl yaktıklarını görmedin mi? Amerika bütün gücü ve nüfuzuyla onların arkasında, bizim arkamızda kimse yok."*²⁷⁷ ifadeleriyle savaşın gerçek yüzünü gördüğünü bu yüzden umutsuzluğa düştüğünü ifade ederken bir yandan da mücadeleyi bırakmayıp direnişine ve ülkesini zulümden kurtarmaya devam eden bir figür olduğu aktarılmaktadır.

Muhyiddîn Sem'ân

Muhyiddîn, Nâfiz'in direniş grubuna katılan bir öğrencidir. Sessizliği ve derin düşünceleriyle öne çıkan Muhyiddîn, Ca'fer Cibrîl'in sorusuna verdiği yanıtla ne kadar güçlü ve politik bir tavra sahip olduğu görülmektedir. Sem'ân, Nazizm'in tarihini İsrail'in tarihine benzetmesi, tarihî olayları günümüze uyarlayabilen ve karşılaştırma yapabilen bir düşünce dünyasına sahip olduğunu ifade etmektedir. Muhyiddîn, halkının kanında yalnızca İsrail'in değil herkesin suçlu olduğu şeklindeki ifadeleriyle de hem düşmana karşı hem de kendi halkına karşı duyduğu öfkeyi yansıtmaktadır.²⁷⁸ Muhyiddîn Sem'ân, tarihsel bir bilince sahip, politik düşünebilen, yaşanan zulme karşı keskin bir tavır takınabilen net ve öfke dolu bir karakterdir.

Ca'fer Cibrîl

Ca'fer Cibrîl karakteri, romanda realizm ile idealizm arasında sıkışıp kalmış olan başlangıçta büyük hayallerle katıldığı direnişe zamanla uzaklaşmaya başlayan sadece halkını değil kendisinin ve ailesinin güvenliğini önceleyen bir karaktere dönüşümünü bize sunmaktadır. Ca'fer'in İsrail hakkında söylediği *"vaat edilmiş toprakların cenneti hakkındaki propagandaya kanan insanlar vardır."*²⁷⁹ söylemlerinden yola çıkarak onun çok boyutlu ve objektif düşündüğü görülmektedir. Ancak Ca'fer bu düşüncesinden dolayı yargılanmaktadır. Çünkü İsrail'i diğer karakterler gibi keskin bir şekilde eleştirmemekte altında yatan sebepler ve insanların bunlara kanması üzerinde durmaktadır. Ca'fer, direnişe katılmasının bir heyecanla başladığını ancak kendi kişisel çıkarları ve güvenliğini önemsemeye başladığını şöyle

²⁷⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 116.

²⁷⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 135.

²⁷⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 135.

²⁷⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 97.

²⁷⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 97.

aktarmaktadır: “*Aldandım ve heyecanlandım...Evliyim, çocuklarım var ve yaşamak istiyorum. Bu eylemler hayatımı mahvediyor.*”²⁸⁰ Aslında Ca‘fer kendi mutluluğu ile ülkesinin mutluluğu arasında kalmış ülkesi için çaba göstermiş ancak bunun yıkıcı tarafını görünce korkmuş ve direnişi bırakmak isteyen bir karaktere dönüşmüştür.

Romanda sonu ölümle biten Ca‘fer’in bu kötü sona giden yolda ihanet mi ettiği yoksa bir fedakârlık mı yaptığı net olarak belli değildir. Tahkiyede Ca‘fer’in sadece bilgi sızdırdığı yönündeki şüpheler üzerinden anlatılan bir karakterdir: “*Olay, İsrail devriyesinin bir mühimmat deposuna baskın düzenlemesinin ardından yaşandı. Deponun yerini sadece Ca‘fer ile ben biliyorduk.*”²⁸¹ sözüyle Ca‘fer’in arkadaşlarının, bu sızdırma işleminin onun tarafından yapıldığını düşünerek sorguya çektikleri romanda aktarılmaktadır. “*Şayet Ca‘fer tam olarak itiraf etseydi şimdi hapiste olurduk. Ama anlaşılan bizi silahlarla fidye karşılığında kurtardı.*”²⁸² sözüyle aslında Ca‘fer’in korku ve baskı altında ailesinin mutluluğu ve huzuru için düşmanlarla yaptığı bu anlaşmanın sebebi sorgulanmaktadır. Yazar, Ca‘fer karakteri özelinde Filistin halkının savaş zamanında yaptıkları fedakarlıkların ve sorumlulukların ne kadar fazla olduğunu ve bazılarının bunu taşıyamayacak dereceye gelip yanlış yollara sapabileceklerini okuyucuya aktarmaktadır.

Bessâm Ebu ‘Îta

Bessâm Ebu ‘Îta karakteri tahkiyede okul müdürü olarak yer almaktadır. Bessâm, millî kültür ve bilince sahip, fevri ve öfke kontrolü yaşayan bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bessâm “*Biz yaşarken nasıl Yahudileştirebilirler... Kendisini Filistinli hisseden tek bir Arap kaldığı sürece bu olmayacak.*”²⁸³ ifadesiyle Filistinlilerin ulusal ve millî değerlerini koruyacağı yönündeki inancının sağlam olduğunu göstermektedir. Ayrıca Bessâm, Ca‘fer’in yaptıklarından dolayı yaşadığı sinir krizi sonucu öfke kontrolsüzlüğü yaşadığını ve düşünmeden hareket ettiğini şu cümleyle ifade etmektedir: “*Bessâm Ebu ‘Îta öfkeyle yumruğunu bodrum duvarına vurdu... Ey köpek oğlu vallahi seni boğazlarım. Bıçağını çıkarıp ona doğru koştu.*”²⁸⁴

Bessâm, Ca‘fer’in yaptığı ihanet üzerine romanda yer alan “*Bessâm Ebu ‘Îta’nın bıçağıyla katledildi.*”²⁸⁵ ifadesi Bessâm’ın ideali ve direnişi yolundaki tehditlere ve ihanet edenlere karşı acımasızca davranıp insan öldürebilecek kadar ileriye gidebileceğini de okuyucuya aktarmaktadır.

²⁸⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 106.

²⁸¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 105.

²⁸² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 116.

²⁸³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 97.

²⁸⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 106.

²⁸⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 106.

Şeyh Ahmed Hasan el-Katnânî

Romanda Nâfiz'in yakını olarak gösterilen el-Katnânî'nin dinî kimliği ön plana çıkarılmaktadır. Nitekim ilerleyen bölümlerde onun, özünde bir hain olduğu ifade edilmektedir. Yazar, romanda Şeyh'i tanıtarak başlamıştır. Şeyh'in dedesi Ebu'l-'Avn Nablus'ta ilim öğrenmiş ve fetva verecek düzeye gelmiş büyük bir alim olarak vefat etmiştir. Şeyh, küçük yaşta ailesiyle Kalkilya şehrinin Felâme köyüne taşınmıştır. Bu köy, 1951 yılında Yahudi askerlerinin saldırılarına uğramış ve Şeyh, köyü savunduklarını anlatmıştır.²⁸⁶ İlk olarak camide İsrail'e karşı vaaz veren bir dinî lider olarak karşımıza çıkan Şeyh el-Katnânî²⁸⁷ daha sonra Nâfiz'in kızının cenazesindeki taziye de Nâfiz ile yapmış olduğu gizemli konuşmayla okuyucunun karşısına çıkmaktadır.²⁸⁸ Bu görüşmede el-Katnânî, barış yanlısı iken bir anda değişerek, savaşın ancak halkın kurtuluşuna vesile olabileceğini söylemektedir. Aynı zamanda yazar, el-Katnânî'nin liderlerle iletişimde olduğunu ve onlarla olan bu bağını Nâfiz'e aktardığını ifade etmektedir. Böylece el-Katnânî, Nâfiz'e para ve silah desteği sağlayabileceğini ifade ederek içindeki devrimci ruhu vurgulamaktadır.²⁸⁹ Bu dönüşüm Nâfiz tarafından şu cümleyle anlatılmaktadır: *"Aylar önce Şeyh düşmanla karşılaşmamak için tehditler savuruyor, yeminler ediyordu. Şimdi ise birdenbire değişmiş, barış ve tarafsızlıktan savaşa geçmişti. Bu nasıl oldu?"*²⁹⁰ Bu cümle, Nâfiz'in şaşkınlığına işaret etmektedir.

Aslında Şeyh el-Katnânî'nin din adamı olması İsrail ile yaptığı gizli bir görevin kamuflajı niteliğindedir. Ancak karakterin sonradan İsrail ile gizli bir antlaşma içerisinde olup fedaileri yakalatmak ve Nâfiz'i takip etmek için tutulan bir ajan olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Nâfiz'e bozuk bir patlayıcı verdiği de iddia edilmektedir.²⁹¹ Burada Şeyh el-Katnânî'nin ihanetle suçlandığı ve görüldüğü gibi olmayan karanlık bir yüzünün de var olduğu ortaya çıkmıştır. Şeyh'in romandaki sonu ise acıklı bir şekilde bitmektedir. Şeyh sırtından keskin bir bıçak saplanmış halde evinin önüne konulmuştur. Üzerinde de ihanetin bedeli olarak şu söz yazmaktadır: *"Bundan sonra isyancılar patlamamış İsrail bombalarıyla kandıramayacaksınız. Halkımız mühlet verir ama ihmal etmez."*²⁹² Yazarın bu karakter üzerinden gösterdiği kişilik dönüşümü, Filistin halkının da kendi içerisinde umut ile ihanet arasında kalmışlığını okuyuculara sembolik olarak anlatmaktadır.

²⁸⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 89.

²⁸⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 104.

²⁸⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 119.

²⁸⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 128-130.

²⁹⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 129.

²⁹¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 140.

²⁹² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 141.

Serhân

Romanda yan karakter olarak karşımıza çıkan Serhân, Nâfîz'in teyzesinin oğludur. Romanda sadece iki yerde adı geçen Serhân, doğrudan direniş grubunun içerisinde yer almamaktadır. Ancak gerekli görüldüğünde Ürdün'e direniş ile ilgili mesajları iletmektedir. Bu nedenle direnişin dışardan bir parçası olmaktadır. Ancak Serhân yalnızca Nâfîz'in kuzeni değildir. Nâfîz hapisteyken ailesine destek olan bir aile bireyi olarak tahkiyede tanıtılmaktadır. Fakat bir gün mesaj iletirken yakalanan Serhân, sekiz yıl hapis cezası almıştır. Nâfîz, Serhan'ın bu yokluğunda ne kadar zorlandığını şöyle dile getirmektedir: *“Onun hapis cezasından sonra aile iflas ve açlıkla karşı karşıyaydı.”*²⁹³

Hâcî Ebû Fâri‘

Romanda elli yaşlarında olarak anlatılan Ebû Fâri‘, Filistin direnişinin bir sembolüne dönüşmüştür. Cemmâ‘ın savaşında yaptığı eylem sonucu ölümü onu bir kahraman yapmıştır. Öncelikle Ebû Fâri‘ savaş sırasında yaralandığı halde arkadaşını korumak için yanına gitmiş ve arkadaşının silahını alarak İsraililere bir plan kurmuştur. Barış istediğini belirten Ebû Fâri‘, İsraili askerler ona yaklaşıncı son gücüyle onlara doğru ateş edip koşması onun ölümünün ulusal bir önem taşıdığını ortaya koymaktadır.²⁹⁴

Ebû Fâri‘, ilerleyen bölümlerde diğer karakterler tarafından kaya olarak nitelendirilmektedir.²⁹⁵ Bu tanımlamayla yazar, onun kaya gibi idealleri uğruna sarsılmaz bir güce sahip olduğunu okuyucuya aktarmaktadır. Ebû Fâri‘nin ölümü ise *“öldükten sonra cesedini sürükleyerek bir kayanın üzerine koydular ve üzerine roketatar ateşlediler. Eti ve kemikleri parçalanıp toprak ve kayaya karıştı.”*²⁹⁶ sözleriyle fiziksel olarak yok edilmediğini aksine doğaya karışarak bir direniş figürüne dönüştüğü gösterilmektedir. Romanda Ebû Fâri‘, Nâfîz'e ilham olmakta *“Ebu Fâri‘ bana ömrüm boyunca unutamayacağım bir ders verdi. İki seçeneğimiz var: kölelik ya da ölüm.”*²⁹⁷ Nâfîz'in söyledikleriyle sadece bir kahramanlık hikâyesi yazmadığını kendinden sonra gelenlere de Filistin direnişi açısından yol gösterici olduğunu vurgulamaktadır.

2.3.2. Romanda Geçen Tarihî Kişiler

Erwin Rommel (1891-1944)

Erwin Rommel, II. Dünya Savaşında Alman ordusunun en önemli Generalleri arasında yer alır. “Çöl Tilkisi” lakabıyla bilinen Rommel, Kuzey Afrika bölgesinde büyük zaferler

²⁹³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 117.

²⁹⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 132.

²⁹⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 134.

²⁹⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 132.

²⁹⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s.135.

kazanmıştır. Hem askerî zekasıyla hem de ahlakî tavırlarıyla ön plana çıkan Rommel, esirlere merhametli davranmış, Yahudilere verilen katliam emrini reddetmiştir. 20 Temmuz 1944 yılında Hitlere yapılan bir suikast girişiminin planlayıcılarından biri olmakla suçlanmış ve bu komplonun ardından 14 Ekim 1944 yılında intihar etmiştir.²⁹⁸

Romanda ise iki yerde adı geçen bu tarihî kişilik ilk olarak Nâfîz'in dayısı Albay Muhammed'in hayat hikâyesini anlatırken Rommel'in ordusunda savaştığı ve Albaylığa kadar yükseldiğinden bahsetmektedir. Bu ordunun içerisinde Mısır, Libya ve Doğu Süveyş gibi yerlerde İngilizlerle savaştığından ve zaferler kazandığından bahsetmektedir.²⁹⁹ Diğer bir pasajda ise Albay Muhammed'in, Rommel'in ordusunda, Kermil dağları ve Hisbe'l-Hedêr bölgesinde İngilizlere karşı savaşlarından bahsetmektedir.³⁰⁰ Bu yerlerde Rommel'in yer alması annenin anlattığı kahramanlık hikâyelerine tarihsel bir önem katmaktadır. Albay Muhammed'inde Rommel gibi kahraman birinin ordusunda yer almasıyla sadece Filistin'de bir kahraman değil dünya çapında da önemli bir savaşçı olduğunu okuyucuya vurgulamaktadır.

Hacı Emin el-Hüseynî (1895-1974)

Hacı Emin el-Hüseynî, 1895 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Kudüs Baş müftüsüdür. Bu nedenle tahkiyede “el-Müftî” adıyla da aktarılmaktadır. el-Hüseynî, babasının tanınırlığından da ötürü İngiliz mandası tarafından Kudüs Baş Müftüsü seçilmiştir. 1936 yılındaki ayaklanma nedeniyle aranmaya başlayan el-Hüseynî, Lübnan'a gitmek zorunda kalmıştır. 1941 yılında ise Alman hükümeti tarafından Almanya'ya getirilen el-Hüseynî'yi Alman hükümetinin hedefleri ve amaçları için kullanmayı düşünmüşlerdir. Aynı şekilde el-Hüseynî'de Almanları kullanmayı düşünmüş ancak istediğini alamamış ve planları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³⁰¹

Hüseynî, Nâfîz'in annesi tarafından romanın farklı yerlerinde Almanlara ve İngiliz mandasına karşı olan duruşunu Almanlara ve el-Müftî'ye olan sevgisini, Yahudilerle olan çatışmasını dile getirmektedir.³⁰² Romanın bazı bölümlerinde de el-Hüseynî'ye olan öfke şöyle aktarılmaktadır: “*Bütün bu musibetler Müftî ve ekibinden geliyor.*”³⁰³, “*Müftî ile Kral Abdullah'ın ihanetleri*”³⁰⁴, “*Saldırıları Müftî ve Abdullah'a, Almanlarla ittifakına, kontrol ve*

²⁹⁸ Heather A. Fuhrman vd., “Field Marshal Erwin Rommel: The Head Injury That Have Prolonged the Second World War”, *Neurosurgical Focus*, 41/1 (2016), s. 1-8.

²⁹⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

³⁰⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 16.

³⁰¹ Mehmet Yılmazata- Hasan Fidan, “Emin el-Hüseynî ve Holokost: Bir Değerlendirme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/92 (2024), s. 1732-1741.

³⁰² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 11.

³⁰³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 45.

³⁰⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 46.

*liderlik hürslerine odaklıyor.*³⁰⁵ Bu ifadelerle de el-Hüseynî, siyasî çıkarı için başarısız hamleler yapıp halkın güvenini kaybetmiş bir siyasî lider olarak tahkiyede yer almaktadır.

Şeyh Ferhân es-Sa'dî (1856-1937)

Tarihî bir şahsiyet olan Şeyh Ferhân es-Sa'dî, Büyük Filistin Ayaklanması (1936-1939) içerisinde önemli roller üstlenmiş bir din adamıdır. 15 Nisan 1936 tarihinde Kassâm cemaatinin yürüttüğü Nuru'-ş-Şems operasyonunun lideri ve Filistin direnişini başlatanlardan biri olmuştur.³⁰⁶ Ancak Yahudiler bu baş kaldırmayı durdurmak için terör eylemlerine ve saldırılara başlayarak 92 yaşında olan es-Sa'dî'yi Ramazan ayında oruçlu halde idam etmişlerdir.³⁰⁷

Romanda es-Sa'dî, Nâfız'ın annesinin evlatlarına anlattığı hikâyelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Anne, İngiliz mandasının suçlarını ve Yahudilerle çatışmaları anlatırken Şeyh Ferhân es-Sa'dî'nin aşağıda yer verilen ifadeleriyle tarihî gerçeklikle kurgu arasında bir köprü kurarak Filistin direnişindeki sembolik ve onun teşvik edici rolünden bahsetmektedir. *“Odasının duvarında asılı olan eski bir tüfek olduğu için içeriye aldılar ve Müslümanlara meydan okumak için bir provokasyon olarak Ramazan ayında idam ettiler. Bunun tesiri yüzlerce genci kışkırttı ve dağlarda savaşan yardımcı güçlere katıldılar.”*³⁰⁸

Şeyh İzzettin el-Kassâm (1882-1935)

Suriye'de Cebele şehrinde dünyaya gelmiştir. Hasan el-Bennâ'nın kurduğu Muhibbüddinu'l-Hatîb grubuna üye olmuştur. Köyleri dolaşarak halkı Siyonizm'e ve İngiliz mandasına karşı bilinçlendirme çalışmaları yapmıştır. Balfour Deklarasyonu'nun yayımlanmasından tam bir yıl sonra bir hareket başlatmıştır. Ancak 20 Kasım 1935 yılında bir çatışmada şehit olmuştur.³⁰⁹

Şeyh İzzettin el-Kassâm, anne ve babanın diyalogu içerisinde babanın verdiği bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Baba, annenin söylediklerine karşı çıkararak kendilerinin Kassâm'dan daha güçlü olmadıklarını belirtmektedir. *“Aile siyasetten daha önemlidir. Huzur içinde yaşamak, ekmeğimizi sessizce yemek istiyoruz. Şeyh el-Kassâm dağa çıkıp cihat ilan etti ve şehit oldu- Allah ona rahmet etsin-. Biz Kassâmlardan daha mı güçlüyüz?”*³¹⁰ bu ifadelerle baba herkesin bu görevi yerine getiremeyeceğinden bazen ailenin ve huzurun daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, İzzettin el-Kassâm karakteriyle Filistin direnişinin

³⁰⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 93.

³⁰⁶ Muhsin Muhammed Salih, *Kudüs'e Giden Yol*, Nida Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 211.

³⁰⁷ Elif Dıñoğlu, *İngiliz Manda Dönemi Kudüs Tanıklıkları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2023, s. 67.

³⁰⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 11.

³⁰⁹ Mustafa L. Bilge, “İzzeddin Kassâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, s. 258.

³¹⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 11-12.

ne kadar ulvî olduğunu ve böyle bir karakteri kurguya katarak okuyucu ile metin arasında bir bağ kurmasını sağlamaktadır.

Yûşa‘ b. Nûn

Yûşa‘ b. Nûn, İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlık geleneğinde önemli bir şahsiyettir. Yahudi kaynaklarında Hz.Musa’dan sonra gelen ve İsrailoğullarını Arz-ı Mev‘ûd’a götüren askerî bir lider olarak anlatılmaktadır. Kur’an’da ise Kehf suresinde “Fetâ” olarak ifade edilen kişinin Yûşa‘ olduğu söylenmektedir. Yûşa‘, Efraim kabilesinden Nûn’un oğludur. Hz. Musa’nın Amalek’le yaptığı savaşta komutan olmuştur. Hz. Musa öldükten sonra da İsrailoğullarının lideri konumuna yükselmiştir. Allah’ın buyruğuyla birçok şehri fethetmiş ve bu şehirleri İsrailoğullarına bölüştürmüştür. 110 yaşında vefat etmiştir.³¹¹

Romanda Yûşa‘ b. Nûn, Yahudilerin Filistinlilere yaptığı baskı ve zulmün bir açıklayıcı figürü olmaktadır. Yahudilerin yaptıkları zulmü din aracılığıyla meşrulaştırdıkları ve günümüzde de hala geçerli bir gerekçe olarak sundukları Yûşa‘, yazarın Tevrat’tan aldığı âyetiyle Yahudilerin bugünkü işgal politikalarının arka yüzüdür. Böylece din kisvesi altında yapılan zulüm, haksızlık ve baskıların da temel düşüncesinin parçası olarak okuyucuya sunulmaktadır:

Sonra Yûşa‘ geri döndü o sırada Hâsûr’u aldı ve Hâsûr kralını da kılıçla öldürdü. Çünkü Hâsûr eskiden bütün bu krallıkların başıydı. Kentteki bütün canlıları keskin kılıçla öldürdüler ve onları yok ettiler. Tek bir nefes bile kalmadı ancak kenti ateşle yaktılar. Yûşa‘ bütün kentlerle krallarını ele geçirdi. Onları keskin kılıçla öldürdü.³¹²

Golyat (Câlût)

Golyat, Filistin kavminden ve Gat şehrinden gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Tâlût ile savaşan Câlût, savaş esnasında Davûd tarafından öldürüldüğünde Davûd’a peygamberlik ve hükümrانlık verilmektedir. Tevrat’ta ise Golyat, üç metreye yakın boyuyla savaşçı ve zorba biri olarak tarif edilmektedir. Kırk gün boyunca yaptığı düellolar neticesinde kimsenin yenemediği Golyat’ı Davûd bir sapanla öldürerek hükümrانlığını elde etmiştir.³¹³

Tarihî bir şahsiyet olan Golyat, romanda tarih boyunca devam eden zulmün sembolü olarak yer almaktadır. “*Annem Davut ve Golyat zamanından Haçlılara kadar kana bulanmış topraklarımızdan ve ülkemizden bahsetmeye başladı.*”³¹⁴ Burada yazar, hâlâ devam etmekte olan döngünün en eski temsilcilerinden bahsetmektedir. Tevrat’ta da yer aldığı gibi zorba olan Golyat, şiddetin ve kibrin sembolü olmaktadır. “*Hiç beklemeden, ruhun Golyat’ın bedeninden el-Kassâm’a ve Abdülkadir el-Hüseynî’ye, ardından Albay Muhammed’in*

³¹¹ Ömer Faruk Harman, “Yûşa‘”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 44, s. 43-44.

³¹² Yeşû‘ 11:10-15.; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 64.

³¹³ Abdurrahman Küçük, “Câlût”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, c. 7, s. 38.

³¹⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 18.

formuna giren ruh yolculuğu hakkında şaşırtıcı ve gizemli bir şey anlattı."³¹⁵ Bu bölümde ise yazar, Golyat, el-Kassâm, el-Hüseynî ve Albay Muhammed arasında direniş ve gücün sonraki nesillere aktarıldığı bir figür olarak ifade etmektedir.

Charles Wingate (1903-1944)

Eylül 1936'da doğan Wingate, II. Dünya Savaşında Japonlara karşı özel gerilla teknikleri uygulayan ve "Chinditler" adlı bir birlik kuran askerî bir liderdir. Wingate ayrıca Filistin'de Yahudilerin topraklarını korumak için gece devriyesi yapan birlikleri organize etmiş ve yönetmiştir. O, 1944 yılında bir uçak kazası geçirmesi sebebiyle hayatını kaybetmiştir.³¹⁶

Romanda yer alan aşağıdaki pasajda Wingate'nin ifade edilişi onun İngilizlerle iş birliği içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Charles, Yahudi askerleri eğiten ve Araplara karşı saldırılarda bulunan biri olarak da gösterilmektedir:

Yahudi komando ve paraşütçü timlerinin İngiliz istihbaratçısı Charles Wingate'in önderliğinde, İngilizlerin ayrılmasından sonra onları stratejik yerlere itmek ve devrimcilerle yüzleşmek için eğitim verdiği bir dönemde, İngiliz ordusu silah taşıyan her Arap'ı kovalıyor, infaz ediyor ya da onları hapse atıyorlardı.³¹⁷

Tarihî veriler içerisinde Wingate'yi kurguyu yerleştiren yazar, tek taraflı ve stratejik öneme sahip bir askerî figürü kullanarak okuyucuya tarihî hafızayla metin arasında bağlantı kurmayı sağlamıştır.

General Sir Hung Charles Stockwell (1903-1986)

Stockwell, II.Dünya savaşında Norveç cephesinde savaşmış ardından İskoçya'daki özel eğitim merkezinde görev almaya başlamıştır.³¹⁸ 1942 yılında Madagaskar'ı işgali sırasında önemli bir başarıya imza atmıştır. Savaş sırasında hem tümene hem de tugaya komutanlık yapması Stockwell'in cephelerdeki taktiksel başarısını göstermektedir.³¹⁹ 1947 yılında ise Filistin'de 6. Hava İndirme Tümeni'nin komutanlığını yapmıştır. İsrail'in bağımsızlık süreci boyunca İngiliz birliklerini tahliye etme ve 1948 yılında da Hayfa'da Arap ve Yahudiler arasındaki ateşkesi sağlamaya çalışmıştır.³²⁰

Romanda Stockwell, tarihî verilerle de uygunluk içeren 1948 yılında Hayfa'da ateşkesi sağlamak için gönderilmiş gruplardan biri olarak tahkiyede yer almaktadır. Ancak Yahudilerin yanında duran tavrıyla gizli planlar yaparak Arapları sıkıştırmıştır. Bu olay romanda şöyle

³¹⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 19.

³¹⁶ Britannica, "Orde Charles Wingate", *Encyclopaedia Britannica*; <https://www.britannica.com/biography/Orde-Charles-Wingate> (01 Mayıs 2025).

³¹⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 28.

³¹⁸ Jonathon Riley, *The Life & Campaigns of General Hughie Stockwell: From Norway Through Burma to Suez*, Casemate Publishers, Barnsley 2006, s. 50-80.

³¹⁹ Riley, *The Life & Campaigns of General Hughie Stockwell: From Norway Through Burma to Suez*, s.120-145

³²⁰ Riley, *The Life & Campaigns of General Hughie Stockwell: From Norway Through Burma to Suez*, s. 200-230.

anlatılmaktadır: “*Arap kuvvetlerinin girişini geciktirirken, Yahudilerin bütün korumalardan savunmasız olan Arap isyancılara ve mahallelere karşı saldırmak ve inisiyatif almalarının önünü açmak için savaş başlamadan bir gün gizlice geri çekilmeye hazırlanıyorlardı.*”³²¹ Diğer bir pasajda da yazar, Yahudilerle Arapların yaşadıkları karşısında tepkisiz kalması ve müdahale etmemesi kasıtlı ve vicdansız bir tutum sergilediğini iki yüzlülük yaparak İngilizlerin çıkarlarını önemseydiğini bize oluşturduğu tarihsel kurgu içerisinde şöyle göstermektedir: “*Hayfa kuşatıldı. Ailelerin katledilmesi koyunların katledilmesine benziyor ve Stockwell’in ordusu katliamı izleyip duruyor.*”³²²

Şakîb Vehhâb (1890-1980)

Şakîb Vehhâb, 1890 yılında Lübnan’ın Şûf bölgesinde doğmuştur. I. Dünya savaşında Dürzî toplumunun önde gelen askerî direnişçilerinden biri olmuştur. Suriye Büyük devrimine katılmış, Museyrife ve Reşîdiyye savaşlarında zaferler kazanmıştır. Devrimin ardından Suriye’yi terk etmek zorunda kalan Vehhâb, hayatı boyunca Suriye’ye gidememiştir. 1948 yılında ise Arap-İsrail savaşında Dürzîlere yardım edebilmek ve onları desteklemek için Filistin’e gitmiş ancak bir yardımın gerekli olmadığını görünce ordusuyla birlikte geri çekilmiştir. 1980 yılında vefat etmiştir.³²³

Yazar, romanda tarihsel bir şahsiyet olan Şekîb Vehhâb’ı, İngiliz General Stockwell’in Arap kuvvetlerinin şehre girişinin geciktirilmesi üzerine verdiği talimatla kurguya katmıştır. Hayfa’ya komutanlık ettiği Arap kuvvetlerinin İngilizlerin aldatmacası neticesinde şehrin savunmasız bırakılmasına neden olmuştur.³²⁴ Bu sebeple romanda Vehhâb, Arap direnişinde ordusunu komuta eden ancak İngilizlerin politik aldatmacasına kanan bir figür olarak anlatılmaktadır.

Antara b. Şeddâd (?-614)

Annesi Habeşli bir cariye, babası ise ‘Abs kabilesinin önde gelenlerinden biridir. Annesinden dolayı başta köle olarak görülen Antara, kabilesine karşı yapılan bir savaşta kabilesini ve ailesini korumak için gösterdiği kahramanlık sayesinde kölelikten kurtulmuştur. Dâhis ve Gabrâ savaşlarındaki cesareti ve düşmanlara karşı stratejisi onun efsanevî bir kahraman olmasını sağlamıştır. Antara, köle olarak doğmasına rağmen gösterdiği cesaret ve savaşlardaki yiğitliğiyle özgürlüğüne kavuşmuş ve halkının kahramanı olmuştur.³²⁵

³²¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 35-36.

³²² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 39.

³²³ Mehennâ Mâdî Kibişî, “el-Kâid Şekîb Vehhâb”, *el- ‘Amâma*; <https://al-amama.net/القائد-شكيب-وهاب/> (06 Mayıs 2025).

³²⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 35-36.

³²⁵ Cemal Muhtar, “Antere”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c.3, s. 237.; Cemal Muhtar, “Antere Kışası”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c.3, s. 237-238.

Romanda Antara, Abdülkadir el-Hüseynî'nin Şam'da dağları aşarak Kestel'e ulaşmasını ve Yahudilere yaptıklarını, geçmişte Araplar için önemli olan kahraman Antara benzetmesi üzerinden destekleyerek bir kurgu oluşturmuştur.³²⁶ Antara'nın savaşlardaki kahramanlığı ve cesaretliliği gibi el-Hüseynî'nin de kahraman ve cesur bir asker olduğu vurgulanmaktadır.

Filistinli Şimşon (-?)

Eski Ahitte yer alan efsanevî bir kahramandır. Tevrat'ta Hakimler kitabının 13-16. bölümlerinde kendisinden bahsedilmektedir.³²⁷ Şimşon'un İsrailoğullarını Filistinlilerin yönettiği bir çağda dünyaya geldiği bilinmektedir. Tanrı onu, İsrail halkını Filistinlilerden kurtarmakla görevlendirmiştir. Kendisine Tanrı'ya adanmış olduğu için "Nazirit" denmektedir. Tanrı'nın ruhundan güçlendiği için olağanüstü bir fiziksel güce sahiptir. Ancak görevini yerine getiremeyen Şimşon, ölümlere temas eder, saçlarını kestirir ve içki içerek Tanrı'ya karşı gelir. Ayrıca Filistinli Delila ile tanışıp âşık olması sonucunda saçlarını keser ve Tanrı'nın ruhu ondan ayrılarak gücünü kaybetmesine neden olur. Tanrı tarafından gücünü kaybeden Şimşon Filistinlilere yakalanır son bir kez daha Tanrı'dan güç ister ve Filistinlilerin mabedinde Filistinlileri öldürerek kendini feda eder.³²⁸

Romanda ise Yazar, Şimşon'u Nâfiz'in İsraililer tarafından hapse atılması, orada dövülmesi, aşağılanması, ailesine ve ülkesine hakaret edilmesini anlatan bir bölümde geçmektedir. Nâfiz'in bu olaya sinirlendiği bir sahnede Şimşon'a yer verilmesi ise Şimşon'un yaptığı gibi kendisini ve düşmanlarını öldürmek istediği şekliyle olay örgüsüne dahil edilmektedir.³²⁹ Yazarın Şimşon karakteriyle Nâfiz karakterini çaresizlikleri ve kinleri üzerinden buluşturmaktadır. Şimşon'un Filistinlilerin kendisini hapsedtiklerinde hissettiklerinin aynısını Nâfiz'in İsraililer tarafından hapsedilmesinde yaşadığını dile getirmektedir.

Theodor Herzl (1889-1904)

Theodor Herzl, Siyonizm'in fikir babası kabul edilmektedir. Herzl, *Der Judenstaat* kitabında Yahudilerin ancak bir devlet kurduklarında özgür olacaklarını belirtmiştir. Bu görüşlerinin ortaya çıkmasının nedeni ise Avrupa'da büyüyen Antisemitizm olarak ifade edilen Yahudileri sevmeme ve onlardan nefret etme ideolojilerinden kurtulup Yahudilerin güvende yaşayabilecekleri bir yurt bulmak istemesidir. 1897 yılında Birinci Siyonist Kongre'de Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması kararı alındıktan sonra Herzl, II. Abdülhamit ve birçok

³²⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 44.

³²⁷ Rebecca Denova, "Şimşon", çev. Melike Doğan, *World History Encyclopedia*; <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-15504/simson/> (29 Mayıs 2025).

³²⁸ Fatih Erdoğan, "Tanah Perspektifinde Şimşon'un Hikâyesi ve Onun Düşüşü Üzerinden Halkına Verilen Mesajların Değerlendirilmesi", *Journal of History School*, 15/61 (2022), s. 3729-3755.

³²⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 70.

liderle görüşmelerde bulunarak Filistin'den toprak almak istemiştir. Ancak Herzl hayalini kurduğu bu düşüncüyü gerçekleştiremeden 1904 yılında ölmüştür.³³⁰

Romanda bu tarihî kişilik, “*Batı Şeria ve Gazze’nin düşmesiyle Filistin’in düşüşü tamamlandı. Herzl’in rüyası gerçek oldu.*”³³¹ ifadesiyle aktarılmaktadır. Yazar’ın Herzl’a yer vermesi Filistin’in işgalinin ve İsrail devletinin kurulmasının ardındaki düşünce temelini kime ait olduğunu vurgulamaktadır. Aslında bu zulmün tarihsel başlangıcı olarak Herzl’a yer vermekte, Batı Şeria ve Gazze’nin düşmesiyle bu ideolojinin gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Nabûkadnezzar (MÖ 605-562)

Nabûkadnezzâr, Keldanî imparatorluğunda kırk üç yıl hükümdarlık yapmıştır. Mısır, Suriye ve Filistin gibi bölgeleri işgal etmiştir. Kudüs’ü MÖ 587 yılında fethetmiştir. Bu fetih sonucunda Yahuda’yı ele geçirmiş, Süleyman Mabedini yıkmış ve Yahudileri Babil’e sürgüne göndermiştir.³³²

Romanda Nâfiz, kendi iç dünyasında yalnızlık ve çaresizlik içerisinde bir yıkım yaşamaktadır. Bu ruhsal yıkımı Hayfa’daki altı günlük savaş günleriyle ilgilidir. Halkı düşmanın zulmü ve baskısı altında ezilmekte, aşağılanmaktadır. Yaşadıkları bu büyük yıkımı ise tarihsel bir şahsiyet olan Nabûkadnezzar ile ilişkilendirir. Nabûkadnezzar’ın Yahudileri sürgüne göndermesi ve mabetlerini yaktığı gibi onlarda Filistin halkı olarak Yahudilerin baskısı ve zulmü altında acı çektiklerini okuyucuya anlatmaktadır.³³³

Kral I. Abdullah (1882-1951)

Abdullah, Ürdün Haşimî krallığının kurucusudur. Mekke’de doğmuştur. 20 Temmuz 1951 tarihinde ise Mescid-i Aksâ’da öldürülmüştür.³³⁴ Kral Abdullah, Filistin ve Maverai-Ürdün’de bir Filistin devleti kurmak istemektedir. Bunun için Siyonist liderler Golda Meir (ö. 1978) ve Chaim Weizmann (ö. 1952) ile gizli görüşmelerde Filistin’in Yahudilere verilmeyen kısmının Ürdün’ün olması için öneri de bulunduğu ileri sürülmektedir. 1948 yılında Batı Şeria ve Doğu Kudüs’ü işgal ettiği için Filistin’e ihanet eden kral olarak adlandırılmıştır. Kral’ın Siyonistlerle iş birliğinde bulunduğu iddiaları, onun Filistinliler ve Araplar tarafından güvensiz bir lider konumuna düşmesine neden olmuştur.³³⁵

³³⁰ Habip Tokgöz, “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm”, *Anasay*, 1 (2017), s. 183-195.

³³¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 74.

³³² Ali Osman Kurt, “Yahudi Kaynaklarında Kral Tipolojileri: Nabukadnezzar ve Koreş Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2006), s. 432.

³³³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 77.

³³⁴ Mustafa L. Bilge, “Abdullah b. Hüseyin”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, c. 1, s. 108.

³³⁵ N. Neşe Kemiksiz, “Ürdün-Filistin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50 (2019), s. 181-213.

Romanda ise Abdullah dört yerde ihanet eden bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. “...Devrimcilerin teslim olduğu, Arapların ihanetleri, Müftî ile Kral Abdullah’ın ihanetleri ve taksimi onayladığı yönünde söylentiler de yayıldı.”³³⁶ ifadesiyle Abdullah’ın Filistin’in bölünmesini onayladığı ve Araplara ihanet ettiği vurgulanmaktadır. “Abdullah, Şerbâti ve Sâlih Cebr’in ihanetini...”³³⁷ ifadesiyle de ihaneti bir daha okuyucuya aktarılmaktadır. “...Vallahi Abdullah ve Müftî olmasaydı Filistin benim namusum uğruna elden çıkmazdı.”³³⁸ burada ise yazar, Abdullah’ın Filistin’in yıkılmasındaki temel faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. “...Kral Abdullah ve Müftî, Almanlarla ittifakı, kontrol ve liderlik hırslarına yoğunlaştırıyor.”³³⁹ ifadesiyle de Abdullah’ın liderlik hırsı içerisinde olduğu bu nedenle bencil davrandığı aktarılmaktadır. Tarihî bir şahsiyet olan Kral Abdullah, ihanetin sembolü, liderlik hırsı taşıyan ve Filistin’in kaybedilmesinde rol oynayan bir karakter olarak romanda okuyucuya sunulmaktadır. Kurgunun inandırıcılığını arttıran bir diğer önemli unsur ise olayların ve karakterlerin içinde varlık kazandığı mekân ögesidir.

2.4. Mekân

Romanın temel unsurlarından birisi de mekândır. Zira hiçbir olay mekân olmadan gerçekleşmemektedir. Yazarın, olayı ve karakterleri okuyucuya aktarabilmek için gerçek ya da hayal bir mekâna ihtiyacı vardır. Olayların aktarıldığı mekânın betimlenmesi okuyucunun kurguyu daha iyi anlamasını sağlamakta ve olayın içine girmesini kolaylaştırmaktadır. Olayın geçtiği çevreyi ve toplumu aktarmak aslında karakterlerinde kişisel özelliklerini yazarın rahat bir şekilde okuyucuya aktarabilmesinde yardımcı olmaktadır. Kaldı ki romanın toplumu yansıtan bir tür olduğu bilinmektedir. Bunun nedeninin ise mekânın roman üzerindeki vurgusudur. Çünkü mekân toplumun temel değerlerini yansıtmaktadır. Bir dönemin giyim, kuşam, yeme-içme, mobilya ve ev tasarımları toplumu yansıtan önemli etkenlerdir. Yazar romanında bu etkenlere uygun bir şekilde ağırlık verip işlerse vurgulamak istediği toplumun aynası olmaktadır.³⁴⁰

Haydar Haydar, eserlerinde mekânı sadece fiziksel bir alan olmaktan çok psikolojik, işlevsel ve sembolik bir yapıda inşa etmeye çalışmıştır.³⁴¹ Yazar, Haklu Ercuvân adlı eserinde ise çok fazla ve farklı mekânlardan bahsetmektedir. Ancak bütün olay Filistin’de geçtiğinden

³³⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 46.

³³⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 60.

³³⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 92.

³³⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 93.

³⁴⁰ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 137-139.

³⁴¹ Fuâd ‘Azzâm, “Haydar Haydar Rivâyât Binâü’l-Mekân”, *el-Mecmu’*, 5 (2011), s. 149-150.

mekânların çoğu gerçek mekânlardan alınmıştır. Yazar, mekânlardan bazılarını olayın geçtiği yer olarak aktarırken bazılarını ise var olan bir yeri işaret etmek için kullanmaktadır.

Romanda Hayfa, Nablus, ‘Aynabûs, Vadi Nisnas, Afûla, Kermil dağı, Sûr, Nehariya, Nakûra, Irak, Kuveyt, Ürdün, Ömer b. Hattab Camii, Ğûr vadisindeki Tûbas bölgesi, Vadi Mağtus ve Cemmâ‘în bölgeleri yer almaktadır. Bu mekânların çoğu sunulurken tarihî önemleri açısından bilgiler verilmiştir. Ancak bu mekânlardan bazılarının tarihî künyelerine yer verilirken bazılarına yeteri kadar bilgi edinilemediğinden yer verilememiştir. Söz konusu mekânlardan bazıları şu şekilde ifade edilmektedir:

Hayfa

Hayfa, Kuzey Filistin’de yer alan Kermil dağlarının eteklerindeki bir şehirdir. 1918 yılında İngilizlerin manda yönetimi zamanında Hayfa’daki limanlar daha çok genişletilerek şehrin ticaret hacmi arttırılmıştır. Önceden Müslüman, Hristiyan ve Yahudi nüfusu bulunurken 1948 yılında kurulan İsrail devletiyle Müslümanların çoğu buradan göç etmiş ve Yahudi nüfusu arttırılmıştır. Bugün de halen İsrail’in üçüncü büyük liman şehridir.³⁴²

Yazar, mekânı açıkça belirterek olaya giriş yapmaktadır. “‘*Aynabûs köyünde ışığı gördüm. Daha sonra Hayfa’da karanlığı ve ateşi gördüm.*”³⁴³ Romanda olay baş kahraman Nâfiz, tarafından ilk olarak ‘Aynâbûs’ta mutlu bir aileleri varken savaşın başlamasıyla Hayfa’daki kötü bir yaşantısının olacağını okuyucuya aktarmaktadır. Ayrıca Hayfa’da Nâfiz’in babası makinistlik yapmaktadır.³⁴⁴ Nâfiz’in ailesinin Hayfa’da da evi bulunmaktadır: “*Hayfa’daki ev geniş ve güzeldi. Bahçesi güllerle, portakal ve nar ağaçlarıyla kaplıydı. Uzakta deniz, doğusunda ise yemyeşil Kermil Dağları vardı.*”³⁴⁵

Yazar kitaptaki çoğu gelişmeyi Hayfa üzerinden kurgulamıştır. Nâfiz’in dayısı Albay Muhammed Hayfa’daki bir hastanede vefat etmiştir. “*İyi hatırladığım şeylerden birisi de Hayfa Hastanesi’ydi. Dayımın göğsünde bir kurşun yarası vardı ve annemin bacağı kesildi. Adamlar içeri girip çıkıyordu ve hemşireler hastane koridorlarında bandaj ve serumlarla hızla hareket ediyordu.*”³⁴⁶

Tarihî gerçeklerin birebir yansıtıldığı kitapta Hayfa’nın Yahudiler tarafından ne kadar değerli görüldüğü ve saldırılar altında olduğu şöyle aktarılmaktadır:

Yahudiler bütün ülkeyi istiyorlar ve gözleri Hayfa’da. Çünkü orası bir liman ve onlar Arapları korumak için geldikleri zaman İngilizlere saldıracaklar... Babam, ülkenin kaynadığını ve bombalama tehlikesinin

³⁴² Mustafa L. Bilge, “Hayfa”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, c.17, s. 41-43.

³⁴³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9.

³⁴⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9.

³⁴⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

³⁴⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13.

olduğunu, insanların korktuğunu, Kudüs, Hayfa ve Yafa'daki saldırılardan sonra göç etmeyi düşündüklerini söyledi.³⁴⁷

Hayfa bölgesinin işgali ise “*Hayfa’da, bölünme projesine karar verildikten sonra Nisan ayının son haftasında, Arapların zorla buralardan sürülmesi ve ana şehirlerin ele geçirilmesi başladı... Haganah adamları Hayfa bölgesindeki güvenliği denetliyordu.*”³⁴⁸ ifadeleriyle Hayfa’da yaşanan gelişmeler tarihî gerçeklik içerisinde yazar tarafından aktarılmaktadır. Hayfa’da General Stocwell’in komutasında olması ve Şekîb Vehhâb’ın Arapları korumak için bu bölgeye girişi³⁴⁹ de anlatılarak okuyucuya daha inandırıcı ve sürükleyici bir kurgu sunulmaktadır.

Hayfa bölgesi Nâfiz ve ailesinin göç etmesi gereken bir konuma düştüğü de şöyle anlatılmaktadır: “*Yahudilerin uyarısından, Yâfa katliamı ve Hayfa’nın Haganah’ın eline geçmesinden sonra Hayfalılardan elli bin kişi o gece vakti denizlere, çayırlara doğru evlerinden çıktılar.*”³⁵⁰ Böylece Nâfiz ve ailesi gibi orada bulunan Filistinliler Hayfa’dan göç etmek zorunda kalarak başka bir bölgeye gitmişlerdir.

Nablus

Nablus, Batı Şeria bölgesinde Gerizîm ve İbâl dağları arasında yer alan bir şehirdir. Roma zamanında adı “Flavia Neapolis” olan Nablus şehri, Osmanlı zamanında önemli bir ticaret merkezidir. Osmanlı zamanında Hristiyanlar, Yahudiler ve Sâmirîlerle birlikte yaşamışlardır. Ancak günümüzde Filistin’in yönetimi altında olan bu şehir, Batı Şeria’nın en büyük şehirlerinden biri olmuştur.³⁵¹

Roman, Nâfiz ve ailesinin yazları gittikleri Nablus’taki evlerinin betimlemesiyle başlamaktadır. “*Biz yazları geri döndüğümüz Nablus ilçesindeki evimizden göç etmedik. Masif taştan yapılmış, çatısı kütükler, dikenler ve gri çamurla kaplı beyaz bir evdi. Annem ve babam burayı ormanlar ve zeytinliklerle çevrili bir tepenin üzerine taşlardan ve doğal ağaçlardan inşa etti.*”³⁵²

Yazar, Nablus’u daha çok Nâfiz’in gençliğinden sonraki evrede mekân olarak kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü Hayfa artık İsrail’in himayesine girdiğinden Araplar başka yerlere göç etmiştir. Nâfiz ise askerliğini bitirdikten sonra Nablus’a dönmek istiyordu. “*Millî Muhafız Ordusu’nda askerî hizmetim neredeyse bitiyordu. Nablus’a dönmek ve terhis olmak için kendimi hazırlıyordum.*”³⁵³

³⁴⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 26.

³⁴⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 35.

³⁴⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 35-36.

³⁵⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 40.

³⁵¹ Ş. Tufan Buzpınar, “Nablus”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. 32, s. 265-268.

³⁵² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9-10.

³⁵³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 67.

Nâfiz, direnişini Nablus'ta devam ettirmektedir. Valilik ondan şüphelendiği için sürekli Nablus'taki valiliğe gidip gelmektedir: “*Bugün Nablus'taki İsrail Askerî Valisi aniden beni yanına çağırdı. İçerisinde dört askerin bulunduğu askerî bir araçla beni valilik binasına götürdüler.*”³⁵⁴, “*Chevrolet'e el koyup beni Nablus'taki askerî valilinin karargahına geri götürdüler.*”³⁵⁵

Nâfiz, İsrail'den intikamını almak için Nablus'taki karargâha pusu kurmuştur. Bu planın başarılı bir şekilde işlemesi üzerine İsrail polisi tarafından yaralandıktan sonra Nablus'taki bir hastaneye kaldırılmıştır:

Kişisel ve intikamcı kararlar aldığım Nablus'taki askerî valilik binasının bombalanmasının ardından... İsrail ona, Nablus dağlarının yırtıcı kurdu lakabını taktı.³⁵⁶ Bunların arasında en dikkat çeken Nablus'taki askerî valilik karargâhına saldırı düzenlemesi ve iki grup arasında çatışma çıkmasıydı... Gazeteler teröristin (Nâfiz'in) Nablus'taki bir hastanede tedavi gördüğünü ve iyileşmesinin ardından askerî mahkemeye çıkarılacağını bildirdi.³⁵⁷

Böylece yazar, Nablus şehrini romanın baş karakteri Nâfiz'in gençlik döneminin geçtiği ve onun işgale karşı direnişinin önemli bir yeri olarak okuyucuya sunmaktadır.

‘Aynabûs

‘Aynabûs, Yebuslular döneminden beri var olan Filistin'in eski köylerinden biridir. Nablus'un on iki km güneyinde yer alan ‘Aynabûs'da yaşayanların geçim kaynağı zeytinciliktir.³⁵⁸ Romanda da ‘Aynabûs'un tarihçesine de kısa bir şekilde şöyle değinilmektedir: “‘*Aynabus, MÖ 10. yy. 'da kurulmuş olan MÖ 8. yy. 'da Asurlu II. Sargon tarafından yıkılan bir Kenan ilidir.*”³⁵⁹ Romanda Nâfiz, ‘Aynabûs köyünde yaşamaktadır. Nâfiz, işgalden sonra buradan göç edince askerliğini bitirdikten sonra yeniden “‘*Aynabûs'a döndüm ve köyden basit bir kadınla evlendim.*”³⁶⁰ ifadesiyle ‘Aynabûs'a dönerek yaşamını yeniden inşa etmiştir. Direniş hareketini ve organizasyon işlerini bu köyde yapan Nâfiz, buluşmaları ve yaptığı çatışmalarda hep ‘Aynabûs'ta geçmektedir.

Bir süre sonra dağlarda ve mağaralarda yaşadı. Çeşitli operasyonlar gerçekleştirdi. Tehlike olmadığından emin olduktan sonra ancak geceleri ‘Aynabûs'a inerdi.³⁶¹, ‘Aynabûs'tan uzak gizli bir evde Dağ, Şeyh Ahmed Hasan el-Katnânî ile görüşür.³⁶², Bugün ‘Aynabûs köyü yakınlarında bir grup teröristle İsrail

³⁵⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 102.

³⁵⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 112.

³⁵⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 127.

³⁵⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 140-141.

³⁵⁸ Einabus Village, “About Einabus”, *Internet Archive*, <https://web.archive.org/web/20070310161956/http://www.einabus.org.ps/abouteinabus.htm> (Erişim: 15 Mayıs 2025)

³⁵⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 85.

³⁶⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 62.

³⁶¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 127.

³⁶² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 128.

askerleri arasında çatışma yaşandı. Çok sayıda terörist öldürülürken “Dağ” lakabıyla bilinen terörist Nâfız ‘Allân ise yoğun ateşle yaralanarak kolunun kesilmesi sonucu kolunu kaybetti.³⁶³

Vadi Nisnas

Vadi Nisnas, Arapların işçi mahallesi olarak ilk başta inşa edilmiştir. Ancak 1948 yılında Haganah güçleri tarafından ele geçirilince çoğu Arap sakinleri orayı terk etmek zorunda kalmıştır. Hadar mahallesi ile Hayfa’nın merkezini birbirine bağlayan bir konumdur.³⁶⁴

Vadi Nisnas mahallesi, romanda Nâfız’ın dayısının vurulduğu ve annesinin de dayısını kurtarmaya çalışırken yaralandığı mekân olarak kullanılmaktadır. Söz konusu mekân romanda şöyle geçmektedir: “*Vadi Nisnas’da yaralandığı ve haberin bize ulaştığı gün annem çılgık attı: Ah! Vay başıma gelenler.*”³⁶⁵, “*Annemden ilk defa bu kadar uzaktayım. Onunla ilişkim Vadi Nisnas’da yaralandığından beri güçlenmişti.*”³⁶⁶ Görüldüğü üzere romanda Vadi Nisnas Nâfız’ın dayısının vurulduğu yer olarak açıkça yer almaktadır.

Kermil Dağları

Romanda Kermil Dağları iki farklı olay içerisinde yer alan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda Nâfız’ın evinin bulunduğu yer tarif edilirken Kermil Dağları da kullanılarak daha betimleyici bir yer sunulmak istenmektedir. “*Uzakta deniz, doğusunda ise yemyeşil Kermil Dağları vardı.*”³⁶⁷

Kermil’in ilk geçtiği olay Nâfız’ın annesinin kardeşi Muhammed’in mezarına götürmek için Nâfız ve kuzeninden istediği fesleğenleri oradan almalarıdır. Romanda bu olay üzerinden Kermil dağları şöyle yer almaktadır:

Kermil eteklerine gidip yeşil fesleğen getirecek, ardından merhum dayının mezarı için pazardan tütsü alacaksınız... Ziyaret gününden önce kuzenimle yakındaki Kermil Dağına gittik; fesleğen dalından büyük bir demet kestik.³⁶⁸, Fesleğenlerin yoğunluğu ve büyümesi sonucu Kermil Dağları’nın yamaçlarının eski çağlardan kalma definler ve mezarlıklar olduğunu hayal ettim.³⁶⁹

Kermil Dağları’nın yer aldığı diğer bir anlatı ise romanda Yahudi ve İngiliz kuvvetlerinin açtığı ateşler, havan topları ve bombaların hedeflendiği nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Burası romanda şöyle geçmektedir:

Haganah çetesi saldırıyı yönetendi. Havan topları Kermil Dağı’na odaklanmıştı... Yahudiler, İngiliz deniz kuvvetlerinin konuşlandığı liman dışında Kermil Dağındaki ve şehirdeki tüm stratejik noktaları ve yerleri kontrol ediyordu.³⁷⁰ İngiliz Ordusu, Arap mahallelerine Kermil Dağları üzerinden odaklanan elli havan

³⁶³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 140.

³⁶⁴ “Wadi Nisnas (The Mongoose)–Ha’Nevi’im/Solel Boneh Stations”, *Hacarmelit*; <https://www.carmelithaifa.com/solel-boneh-station/wadi-nisnas/> (15 Mayıs 2025).

³⁶⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13.

³⁶⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 49.

³⁶⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

³⁶⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 17.

³⁶⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 18.

³⁷⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 35.

topunu ateşlediğinde, sürekli yoğun bombardıman altındaki evlerin ve pazarların sakinleri üzerine çökmeye başlayan savaşı izliyordu.³⁷¹ Mahallemizden, Kermil'in yükseklerinden düşen ve kükreyen top bombalarının sesine karışan kargaşa ve çığlıklar geliyordu.³⁷²

Sûr

Sûr şehri, Lübnan'nın güneyinde bulunan Beyrut'un seksen üç km güneyinde yer alan bir liman kentidir. "Tyre" veya "Tyros" olarak da adlandırılan bu şehrin tarihi MÖ 3000'li yıllara kadar uzanmaktadır. Unesco Dünya Miras listesinde yer alan bu şehirde, Fenikelilerden ve Romalılarından kalma antik kalıntılar yer almaktadır.³⁷³

Sûr şehri, 1921 yılında Lübnan Devleti'nin kurulmasıyla bu ülkenin bir parçası olmuştur. Ülkede önceden Müslüman, Katolik, Rum, Mârûnî ve Protestanlar birlikte yaşıyorken şu an 2008 verilerine göre şehrin yüzde sekseni Müslüman ve geri kalanlar ise Hristiyanlardan oluşmaktadır. 1948 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşı ve 1967 yılında yapılan Altı gün Savaşı sonrasında ülkeye çok sayıda Filistinli göç etmiştir. Böylece şehirde nüfus daha da artmıştır.³⁷⁴

Romanda yer alan Sûr, Nâfiz'in ve bütün Filistinlilerin bir kaçış yeri olarak belirtilmektedir. Sûr, romanda insanların savaşta hayatta kalma umutlarının bir göstergesidir. Hayfa'dan başlayan bu yolculuğun korku ve çaresizlik içerisindeki geçişin ve bu yolculuğun son durağıdır. Romanda *"O sırada gemiler ve tekneler yaşlıları, kadınları ve çocukları Lübnan'daki Sûr şehrine taşımak için bekliyordu."*³⁷⁵ ifadesiyle Sûr şehri, Filistinliler için ölümden kaçışın ve yaşamak için gösterilen çabanın kendisi olmuştur. Ayrıca bu şehir romandaki şu anlatıya göre: *"Anneme korkmaması ve paniğe kapılmaması için içini ferahlattım. Çünkü artık çocuk değildim ve yarın Sûr'da buluşacaktık."*³⁷⁶ Ailelerin buluşacakları ve yeniden bir yaşam kurmayı hayal ettikleri bir mekândır.

Filistinlilerin Hayfa'dan Sûr'a olan bu göçünde yaşanan zorluklar ise şöyle anlatılmaktadır: *"Hayfa'dan Sûr'a giden sahil yolu üzerinde otobüs ve kamyon konvoyları insanlarla ve bagajlarla doluydu. Kaçan yayalar yol boyunca dağılarak tepesine kadar insanlarla ve mobilyalarla dolu arabalara ve araçlara el sallıyorlardı."*³⁷⁷ Sûr'a gidişin düzenli ve zor olduğu okuyucuya gösterilerek bu kaçışın bir kaosa ve umudunda bir karmaşaya dönüştüğünü bize aktarmaktadır. Artık Sûr ulaşılması zor bir varış noktası olmuştur.

Sûr şehrinde yaşayanların ise Filistinlilere karşı olan tavırları kardeşliğin ve dayanışmanın sembolü olmaktadır. Romanda geçen şu ifadelerle Sûr'un sadece kaçış olarak

³⁷¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 36.

³⁷² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 39.

³⁷³ UNESCO, "Tyre", *UNESCO World Heritage Convention*; <https://whc.unesco.org/en/list/299/> (16 Mayıs 2025).

³⁷⁴ Ebru Altan, "Sûr", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c.37, s. 535-537.

³⁷⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 39.

³⁷⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 41.

³⁷⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 46.

değil insanların evlerini, ilişkilerini yeniden inşa edebilecekleri bir mekân olarak anlatılmaktadır: “*Polis ve öğrencilerden oluşan yardım ve kurtarma ekipleri, aşagılanmış ve kırılmış insanları teselli etmek için ayrıldılar: Sûr Hayfa’dır, Siz ailenizin korumasındasınız. Birlikte uykuyu, elbiseyi, suyu, tuzu, yağı ve ekmeği paylaşacağız. Biz kardeşiz ve siz evinizdesiniz.*”³⁷⁸ Romanda ilk umudun yeri olarak gösterilen Sûr, sonunda belirsizliğin, umutların yıkılışının ve barınak gibi sorunların ortaya çıktığı bir mekân olarak anlatılmaktadır.

Ömer b. Hattâb Camii

Ömer b. Hattâb Camii, romanda bir ibadethane yeri olarak değil ayrıca göçmenlerin bir sığınağı olarak aktarılmaktadır. Romanda yer alan şu ifadeler bunu açıkça göstermektedir:

Şimdi biz Ömer bin el-Hattâb Camii’nde idik. Meydana ve caminin içine dağılmış girişlerin üzerinde onlarca ailenin arasında bir köşeye sıkıştık. Yaşayan insana benzeyen yığınlar vardı. Yıpranmış paltolar, battaniyeler, kilimler ve kalan eşyalardan oluşmuş paçavraların altında ezildiler.³⁷⁹

Bu cümleler Ömer b. Hattâb camii’nin göçmenlerin zorunlu olarak kalabilecekleri bir yer olarak tahkiyede yer almaktadır. Böylece insanların birer yığın halinde tasvir edilmeleri, onların özsaygısını ve kimliklerini kaybettikleri bir savaşta söz konusu camiinin onlar için ne denli kucaklayıcı bir yer olduğu aktarılmaktadır. Romanın başka bir yerinde ise Ömer b. Hattâb Camii, Nâfiz’in annesi ve babasını kaybettiği bir yer olarak nitelendirilmektedir. “*Ömer b. Hattab camii’nin avlusunda kaybettiğim annem ve babam için ağladım.*”³⁸⁰

Romanda yazar camiye ibadethane işlevinin yanında geçici bir sığınma alanına dönüşmüş bir mekân olarak aktarmaktadır. Camii, romanda toplumsal çöküşün ve kötü hatıraların bir sahnesi haline gelmiştir.

Ğûr vadisindeki Tûbas bölgesi

Tûbas bölgesi, Filistin’in tahıl ambarı olarak nitelendirilmektedir. Bu bölge Gazze şeridi büyüklüğünde ve Ürdün Vadisi’nin kuzey kesimlerini de içine almaktadır.³⁸¹ Romanda bu bölge bir olayın geçtiği mekân olarak kullanılmaktadır. Nâfiz, bu bölgeden geçerken bir çiftçi görür ve ondan su ister. Muhabbet koyulaşınca savaş ve vatanın durumu hakkında konuşturlarken çiftçi Ürdün ordusunun kaçarken bıraktığı silahların onda olduğunu ve onları mısır tarlasının içine sakladığından bahseder. Nâfiz ise bunu duyunca bu mühimmatları almak ister ve çiftçiye de bunun karşılığında ücretsiz ilaç verir.³⁸²

³⁷⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 52.

³⁷⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 53-54.

³⁸⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 82.

³⁸¹ Jonas Weber, “Tubas: Israel robs the Jordan Valley dry”, *International Solidarity Movement*; <https://palsolidarity.org/2012/02/tubas-israel-robs-the-jordan-valley-dry/> (17 Mayıs 2025).

³⁸² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 109-110.

Bu olay, Tûbâs bölgesinin tarımsal bir yer olduğunu okuyucuya göstermektedir. Ayrıca yazar burayı savaş ve barışın; yıkım ve üretimin iç içe olduğu bir mekân olarak okuyucuya aktarmaktadır.

Vadi Mağtus

Vadi Mağtus, Romanda Nâfız'ın çiftçiden mühimmatları aldıktan sonra üç İsrail kamyonunu görüp bombalı bir saldırı yaptığı mekân olarak şöyle anlatılmaktadır:

Akşamın erken saatlerinde Vadi Mağtus'da yoluma devam ettim. Birden aklıma bombayı denemek geldi. O sırada İsrail kamyonlarının uğultusunu duydum. Yolun yukarısında yüksek bir yerdeydim. Üzeri meşe ağaçlarıyla örtülü bir kayanın altına saklanıyordum. Yolda üç kamyon ilerliyordu. İlki bana otuz metre yaklaşınca kadar bekledim. Kamyona bombayı attım ve bomba patladı.³⁸³

Burada Vadi Mağtus, Nâfız'ın direnişinin sembolü olan bir mekândır. Romanda bu mekân Nâfız'ın gerçekleştirdiği bu eylemle kaderinin de bir dönüş noktası olarak görülebilmektedir.

Cemmâ'in

Cemmâ'in, Filistin'in Nablus ilçesine bağlı bir köydür. Romanda ise Cemmâ'in köyü, genel olarak Filistin direnişin bir merkez üssü, fikirlerin tartışılıp karara bağlandığı bir meclis yeri ve savaşın durak noktası olarak yer almaktadır. Romanda Nâfız ve arkadaşlarının direniş hareketinde Cemmâ'in'i merkez üssü olarak kullandıkları şu ifadelerle görülmektedir:

Bir ay içinde grubunu yeniden organize etmeyi ve altı yeni üye çıkarmayı başardı. Eğitim merkezi Cemmâ'in bölgesindeydi.³⁸⁴ İşler iyi gidiyor. Eğitim alanlarını, atış poligonlarını, silah ve mühimmat depolarını hazırladık. Gruba yakın dövüş, pusular, düşman mevzilerine baskın yapma, geri çekilme ve siper alma konusunda eğitim vermeye başladım. Bunlar Cemmâ'in köyüyle Furik'in evi arasındaki bölgede meydana geldi.³⁸⁵

Cemmâ'in ilk olarak direnişçilerin yetiştirildiği bir eğitim merkezi konumundadır. Diğer bölümde ise direnişçilerin yaşadıkları olayları değerlendirdikleri ve karar merkezi olarak kullandıkları yer olduğu şu cümleyle anlaşılmaktadır:

Bu akşam Cemmâ'in yakınlarındaki bir mağarada grubun dört üyesiyle tanıştım. Onlara çiftçinin hikâyesini, bombaları ve bu bombaları test etmemi anlattım. Operasyon oy birliği ile kınandı ve aptalca bir bireysel eylem olarak değerlendirildi. Bu tür eylemler felakete yol açar, silahlı örgütün deşifre olmasına neden olur ve bundan kaçınılmalıdır dendi.³⁸⁶

Savaşın ve yıkımında mekânı olarak anlatılan Cemmâ'in, şehitlerin verildiği ve direniş örgütünün dağılmaya başladığı bir yer olarak da geçmektedir. “*Cemmâ'in savaşı bizi en çok şaşırtan sürpriz oldu.*”³⁸⁷, “*Cemmâ'in bağları cehennem ateşine döndü ve grubumuz şehit*

³⁸³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 110.

³⁸⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 127.

³⁸⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 104.

³⁸⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 111.

³⁸⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 131.

olmaya başladı.”³⁸⁸ Bütün bu olaylar üzerine yazar, bu bölgede kötü anılarının ve travmalarının olduğunu şu ifadeyle göstermektedir: “*Cemmâ’in bağları arasında şehit düşen yoldaşlarını hatırlayarak bir an, bir taşın üzerine çöküp gözyaşlarına boğuldu: Onları öldürdüler, gözünüzün önünde öldürdüler, oysa siz öndersiniz ve hiçbir şey yapamadınız.*”³⁸⁹ Böylece birçok değişik yönden ele alınan Cemmâ’in köyü, birçok farklı işleviyle okuyucuya sunulmaktadır. Mekânla birlikte anlatının oluşumunda belirleyici bir diğer temel unsur ise zamandır.

2.5. Zaman

Anlatı, her durumda zaman boyutuna bağlıdır; çünkü sanat eseri belirli bir zaman diliminde varlık bulmaktadır. Geleneksel anlatılarda zaman, olayların kronolojik bir sırayla aktarıldığı, sabit ve doğrusal bir yapıya sahiptir. Olaylar belirli bir başlangıçtan sona doğru ilerler ve zaman çoğunlukla arka planda, değişmeyen bir unsur olarak kalmaktadır. Modern romanda ise zaman, yalnızca olayları sıralayan bir araç olmaktan çıkarak, anlatının anlamını kuran temel öğelerden biri hâline gelmektedir. Bu anlayış, özellikle 20. yüzyılın başında Einstein’ın (ö. 1955) görelilik kuramı, Planck’ın (ö. 1947) kuantum teorisi ve Bergson’un (ö. 1941) “süre” kavramı gibi bilimsel düşüncelerle şekillenmiştir. Modern anlatı, zamanı parçalı, iç içe geçmiş ve öznel bir deneyim olarak kurgulamaktadır. Ayrıca yazarlar, hikâye yapısına daha mesafeli yaklaşmakta ve zamanın kırılmasıyla yeni anlatı biçimleri geliştirmektedirler.³⁹⁰

Haklu Ercuvân romanında yazar, olayın yaşandığı zamanla ilgili çoğu yerde net bilgiler vermektedir. Olay örgüsü içerisinde kahramanların yaşları hakkında, yaşadığı dönem hakkında net tarihler sunmaktadır. Romanda daha olaylar başlamadan zaman vurgusu yapılmaktadır. “*Bu 1935 yılının sonlarında oldu.*”³⁹¹ Yazarın bu şekilde bir zaman tasviri vererek bize aslında anlatılmak istenen hikâyenin zamanını daha olaya başlamadan önce okuyucuya anlatmak istediği anlaşılmaktadır. Çünkü 1935 tarihi, 1936-1939 Arap ayaklanmasının başlangıcı olmaktadır. Bu tarihler arasında Filistin’deki Araplar, bir direniş hareketi olarak ilk örgütlü ayaklanmayı başlatmışlardır. Bu ayaklanmayla Filistinlilerin millî bilinçleri artarken Filistin-İsrail mücadelesinde de önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır.³⁹²

Yazar, kurguladığı olayın devamında zaman hakkında kısa ve net olan bilgilerle anlatımını devam ettirmektedir. “*Vadi Nisnas’ta yaralandığı ve haberin bize ulaştığı*

³⁸⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 132.

³⁸⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 135.

³⁹⁰ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 117-132.

³⁹¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9.

³⁹² Necati Demircan, “Yahudi Devletinin İnşası ve Arap-İsrail Çatışmasının Başlangıcı”, *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4/2, (2020), s. 222.

gün... ”³⁹³, “İki hafta sonra annem bastonuyla yere vurarak hastaneden çıktı. ”³⁹⁴ “Dayımın vefatının kırkinci günü yaklaşırken... ”³⁹⁵, “şafak vaktiyle... ”³⁹⁶, “Kırk gün boyunca sakladığı ağıt sesleri... ”³⁹⁷, “Korkunç Temmuz gecesini şimdi hatırlıyorum. ”³⁹⁸, “Gece babamın, Siyonistlerle iş birliği yapan... ”³⁹⁹ Bu ifadelerle yazar, olayın kronolojik akışını sağlamaktadır. Ancak eserde bazı olayların tam olarak ne zaman gerçekleştiği anlaşılamamaktadır. Romanda Nâfîz’in eşi Vedî‘a ile evliliği ve kızı Nahle’nin doğumu hakkında net bir tarihlendirme yapılamamaktadır.

“O zamanlar on üç yaşımdaydım... ”⁴⁰⁰ bu ifadeyle yazar, romanın başkahramanı olan Nâfîz’in olaya kaç yaşından itibaren başladığını aktarmaktadır. Ayrıca Nâfîz’in kendinden küçük kardeşinin olduğunu da şu ifadelerden anlamaktayız. “On yaşındaki Raşit titremeye başladı. ”⁴⁰¹ Yazar, olayın içerisinde eski hikâyeleri ve menkıbeleri anlatırken net tarihler verdiği de görülmektedir. “Annem, Davut ve Golyat zamanından Haçlılara kadar kana bulanmış topraklarımızdan ve ülkemizden bahsetmeye başladı. ”⁴⁰²

Romanda zaman kavramı Nâfîz’in çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerine ayrılarak okuyucuya sunulmaktadır. Bu nedenle biyografik bir roman olma özelliği de taşımaktadır. Romanda bu zamanlar şöyle ifade edilmektedir: “Çocukluğumun ilk dönemlerindeki olayların çoğunu hatırlamıyorum. ”⁴⁰³ Bu ifadeyle olay örgüsünün Nâfîz’in çocukluk dönemindeki zaman dilimiyle başladığı görülmektedir. Yazar, Nâfîz’in çocukluk döneminden sonraki evrede geçirdiği yirmi yılı ise şöyle aktararak anlatıdaki dönem ayrılığını ifade etmektedir: “Yirmi yılını çölde geçirdi. Karanlık tünellerde, dar geçitlerde ve ateşten kapılarda. Yirmi yıl çöllerde: Hayfa’dan Lübnan’a, Ürdün’e, Irak’a, Mısır’a, Kuveyt’e, Suriye’ye ve en sonunda ‘Aynabûs’a. ”⁴⁰⁴ Yazar burada özellikle başkahramanın üniversite yıllarına değinirken şu şekilde zaman olgusunu öne çıkarır: “Irak’ta psikoloji Fakültesi’nde okudum, sonra Kuveyt’e göç ettim ve döndüm. ”⁴⁰⁵ Ayrıca yazar, romanda tarihî zaman referansları verilerek mekân ve zaman ilişkisini kurmaya çalışmaktadır. Romanda bu anlatılanlar şu şekilde aktarılmıştır: “‘Aynabûs, MÖ 10. yy’da kurulmuş olan MÖ 8. yy’da

³⁹³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13.

³⁹⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 15.

³⁹⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 17.

³⁹⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 17.

³⁹⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 21.

³⁹⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 24.

³⁹⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 26.

⁴⁰⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13.

⁴⁰¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 24.

⁴⁰² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 18.

⁴⁰³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

⁴⁰⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 59.

⁴⁰⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 62.

Asurlu II. Sargon tarafından yıkılan bir Kenan ilidir."⁴⁰⁶ Böylece yazar, bu tarihî zaman dilimini vererek anlatının inandırıcılığını güçlendirmiştir. Romanda gerçek tarihler de yer veren yazar, Nâfiz'in hapiste ne zamana kadar kaldığını ifade eden zaman dilimini belirtmek için şöyle söylemektedir: "1967 savaşı bizi şaşırttığına, hala askerî hapishanenin subay kanadındaydım."⁴⁰⁷

Yazar, romanda belirli bir süreyi kapsayacak şekilde bir zaman dilimini ifade etmektedir: "Bir hafta boyunca gerginliğimi üzerimden atamadan köyün dışında çoban Berhûm ile görüştim."⁴⁰⁸, "Bir hafta sonra buluştuk ve çocuklara askerî valilik karargâhında başıma gelenleri anlattım."⁴⁰⁹ Yazar, zamanı bu şekilde kullanarak okuyucunun olay süresini ve olayın bağlamını net bir şekilde kavramasını sağlamaktadır. Romanda tarihî zaman aralıkları verilmektedir: "Çatışmaların Yûşa' b. Nûn zamanından İzzeddin el-Kassâm'a kadar hiç durmadığı yerdî."⁴¹⁰ Yazar, bu ifadeyle belirli iki tarihî figür ile yaşanan çatışmaların uzun bir zaman aralığında olduğunu belirtmektedir.

Böylece yazar, anlatıda hem kronolojik bir düzeni oluşturmak hem de anlatının duygusallığını ve anlatıcının bakış açısını sunmaktadır. Bu kullanım, zamanı çok katmanlı bir yapı haline dönüştürerek yazar tarafından okuyucuya aktarılmaktadır.

2.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Anlatıcı, bir edebî eserde temel yönlendirici öğedir. Anlatıcı, okuyucuya kurguda yer alan bilgileri sunan, olay örgüsünü aktaran ve karakterleri tanıtan temel bir unsurdur. Ayrıca anlatıcı, kurgunun anlam dünyasını da şekillendirmektedir.⁴¹¹ Bakış açısı ise, kurgu içerisinde anlatıcının olayları ve karakterleri nasıl gördüğü ve okuyucuya nasıl iletildiğini gösteren öğedir. Bu nedenle bakış açısı, anlatının kurmaca evreni ile yapısı arasındaki etkileşimde önemli bir rol oynamaktadır.⁴¹²

2.6.1. Anlatıcı

Anlatıcı, anlatmaya dayalı metinlerde olay örgüsünün oluşumunda etkili olan mekân, zaman ve şahıs kadrosu gibi unsurların kimin tarafından görüldüğünü, anlaşıldığını ve kime, kim tarafından aktarıldığını belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹³ Anlatıcı, herhangi bir olay ya da varlık karşısında hayat tecrübesi, yaş, kültür ve ruh hali gibi etkenlerle

⁴⁰⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 85.

⁴⁰⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 71.

⁴⁰⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 107.

⁴⁰⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 115.

⁴¹⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 14.

⁴¹¹ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 19-20.

⁴¹² Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 50-54.

⁴¹³ Aktaş, *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili -Teori ve Uygulama-* s. 73-74.

farklılaşan algılama ve yargılama davranışları ya da düşüncelerini anlatıya aktarmaktadır.⁴¹⁴ Romanda hikâye ve anlatıcı unsurları romanın temel unsurlarındandır. Ayrıca roman anlatıcı etrafında kurgulanmakta ve eğer o olmazsa olayları aktarmak ve kişileri tanıtmak mümkün olmamaktadır.⁴¹⁵ Romanda üç çeşit anlatıcı bulunmaktadır. Birinci tekil kişi (ben), üçüncü tekil kişi (o) ve ikinci çoğul kişi (siz)’den oluşmaktadır.⁴¹⁶

Çalışmada başvurduğumuz *Haklu Ercuvân* eseri birinci tekil kişi (ben) anlatıcı tipiyle olaylar kurgulanmaktadır. Birinci tekil kişi (ben) anlatıcı, olay örgüsünün içerisinde yer almaktadır. Okuyucular, eseri takip ederken yalnızca anlatıcının gözlemleyip bildiği bilgilerle sınırlı kalmaktadır ve olayları, anlatıcının aktardıkları doğrultusunda anlamlandırmaya çalışmaktadır. Romanda anlatıcı baş kahraman olan Nâfiz’dir. Bu kişi olay örgüsü içerisinde bulunan yani hem anlatan hem de anlatılan konumundadır. Nâfiz karakteri sanki kendi hayat hikâyesini geçmişten günümüze anlatıyormuş gibi hissettirerek romana şöyle başlamaktadır:

“Bu gerçekleri yedi buçuk yıllık hapisten, otuz yıl sonra insanların çorak araziye dağılmasından, kesilmiş bir koldan, irin ve kan akan bir mideden ve omurgaya bir kurşun alınmasından sonra anlatıyorum.”⁴¹⁷ Yazarın burada kullandığı “anlatıyorum” ifadesiyle eserin birinci tekil kişi (ben) anlatıcı tipi olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

2.6.2. Bakış Açısı

Bakış açısı, anlatmaya dayalı metinlerde olay örgüsünde yer alan temel unsurların kim tarafından ve kime aktarıldığını ortaya koyan bir özelliğe sahiptir. 1921 yılında Percy Lubbock (ö. 1965) bakış açısının, anlatının temelini oluşturduğu ve temayla anlatının yapılandırılmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır.⁴¹⁸ Anlatıcı ile bakış açısı birbirleriyle bir bütünlük içermektedir. Anlatıma dayalı eserlerde üç tip bakış açısı bulunmaktadır. Üçüncü tekil kişi (o)’nun anlattığı hâkim bakış açısı, birinci tekil kişi (ben)’nin anlattığı kahraman bakış açısı ve ikinci çoğul kişi (siz)’in anlattığı gözlemci bakış açısı şeklinde isimlendirilmektedir.

Romanda ise anlatı daha çok baş karakter Nâfiz’in gözünden anlatıldığından kahraman bakış açısı hâkimdir. Kahraman bakış açısı diğer adıyla tekil bakış açısı ise, otobiyografik anlatımın merkezî konumda olduğu romanlarda kullanılır. Çoğunlukla anlatıcı romanda yer alan karakterdir. Ancak olaylar, kişilerin ve çevrenin tanıtımları, anlatıcının anlattığı ve kendi öznel düşünceleriyle sınırlıdır. Bu bakış açısı romanda okuyucu ile anlatıcı arasında daha

⁴¹⁴ Çetişli, *Metin Tahillerine Giriş-2*, s. 79-82.

⁴¹⁵ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 19.

⁴¹⁶ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 28.

⁴¹⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9.

⁴¹⁸ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 51-52.

samimi bir bağ kurulmasını da sağlamaktadır. Kahraman bakış açısı, anlatının gerçekliğini arttırarak okuyuculara daha etkili bir kurgu sunmaktadır.⁴¹⁹

Romanda kahraman bakış açısının hâkim olduğu şu ifadelerle anlaşılmaktadır: “Çocukluğumun ilk dönemlerindeki olayların çoğunu hatırlamıyorum. Dört erkek ve beş kız çocuğundan üçüncüsüydüm, neredeyse ayırt edilemez ve istisnasızdım. Sık bir bostandaki bir ağaca veya denizdeki bir dalgaya benzerdim.”⁴²⁰

Hâkim bakış açısı ise romanda belli bölümlerde yer alarak okuyucuyu tek düzelikten kurtarmaktadır. Hâkim bakış açısında, anlatıcı her şeyi bilmektedir. Kurguda geçmişten ve gelecekte haber vermektedir. Ayrıca anlatılan kişilerin iç dünyalarındaki duygu ve düşüncelerini de bilmektedir.⁴²¹ Hâkim bakış açısına romanda şu ifadelerle yer verilmektedir:

Bir İngiliz gazeteci ona bu tür bir savunma eyleminin Filistin’i özgürleştireceğine inanıp inanmadığını sorduğunda ayağa kalktı. Mücahitlerden biri ona ayağa kalmasında yardım etti. Gözlerinde bir kaplanın tükürüğü vardı ama sesi ve hareketleri zayıftı. Peygamberler ve şehitler diyarı Filistin hakkında zorlukla konuştu. Çatışmaların Yûsa‘ b. Nûn zamanından İzzeddin el-Kassâm’a kadar hiç durmadığı yerd. İçini çekti ve kendini bitkin hissetti. Savaşlar Yahudilerle Araplar arasındaki bir tartışmaydı. Şimdi onu özgürleştiremeyebiliriz ama sonsuza kadar Yahudiler ve İngilizlerin olmayacak. Fedailik ve cihat ateştir. Önemli olan bu ateşin yanmaya devam etmesidir. Yaranın deliğinden nefes alıyordu: Önemli olan attığımız adımları nesillerin takip etmesidir.⁴²²

Burada anlatıcı olaya tamamen hâkimdir. Böylece anlatıcı, olaya hâkim bir şekilde her şeyi görerek ve duyarak aktarmaktadır.

Romanda tespit edilen bir diğer bakış açısı ise gözlemci bakış açısıdır. Gözlemci bakış açısı, hâkim bakış açısının sahip olduğu aktarım özelliklerinden bazılarına sahiptir. Bazı yazarlar, kahraman bakış açısının hâkim olduğu romanlarda tek düzeli bir anlatıdan okuyucuyu kurtarmak için gözlemci figürü kullanmaktadırlar. Romanda anlatılan kişileri tanıtmak ve onlar hakkında bilgi vermek, bu bakış açısının bir özelliğidir.⁴²³

Gözlemci bakış açısı, romanda Tayravî, anlatılırken onun iç dünyası anlatılmış ve hangi duygular taşıdığı açıkça belirtilmiştir. “Adam üzgün, güçsüz ve hayal kırıklığına uğramış görünüyordu. Kınama dalgaları kıyılarına şiddetle vurmuş, sonra geri çekilmişti...et-Tayrâvî’nin hüsrânı, içimdeki yenilgi ve bu ölüm benzeri gerileme, bana yanıltıcı bir yok oluş karşıtı güç verdi.”⁴²⁴ “Artık üzgün ve depresifti. Cemmâ’in bağları arasında şehit düşen

⁴¹⁹ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s.57-60.

⁴²⁰ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

⁴²¹ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 54-56.

⁴²² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 14.

⁴²³ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 56-57.

⁴²⁴ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 134.

yoldaşlarını hatırlayarak bir an taşın üzerine çöküp gözyaşlarına boğuldu”⁴²⁵ Görüldüğü üzere yazar, romandaki olay örgüsünü tek bir anlatıcıya bağlı kalmaksızın aktarmaktadır. Yazarın, eserde kullandığı bu farklı bakış açılarının anlatıya çok yönlü bir perspektif ve derinlik kazandırdığı görülmektedir. Anlatıcı ve bakış açısının belirlenmesi, yazarın metni nasıl yapılandırdığını anlamak açısından önemlidir. Bu yapı içerisinde kullanılan anlatım teknikleri ise anlatıya biçim verme açısından önemli bir yer tutmaktadır.

2.7. Anlatım Teknikleri

Roman, kurmaca anlatı türlerinin kapsamlı ve derinlikli olanlarından biridir. Okuyucuya yalnızca olayları değil, aynı zamanda karakterlerin iç dünyalarını, toplumsal yapılarını ve kültürel atmosferini de aktarmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için yazarlar çeşitli anlatım tekniklerinden faydalanmaktadır. Anlatım teknikleri, olayların hangi açıdan aktarıldığını, kimin gözünden anlatıldığını ve okurun metinle nasıl ilişki kuracağını belirlemektedir. Bu teknikler yalnızca birer biçimsel tercih değil, aynı zamanda romanın anlam dünyasını şekillendiren önemli araçlardır.⁴²⁶

2.7.1. Anlatım-Gösterme Tekniği

Anlatım tekniğinde anlatıcı olayları, kişileri, zamanı ve mekânı kendi bakış açısıyla açıklamaktadır. Bu teknik, metin ile okuyucu arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Gösterme tekniğinde anlatıcı geri planda yer almaktadır. Bu teknikle karakterler arasındaki konuşmalar ve eylemler doğrudan aktarılıyormuş gibi hissettirilerek okuyucu metnin içerisinde kendini bulabilmektedir.⁴²⁷

Annem bize, Rommel’in ordusunda savaşan Albay rütbesine kadar yükselen ve ‘Alemeyn, Libya ve Doğu Süveyş’te Almanların İngilizlere karşı kazandığı tüm zaferleri kazanan kardeşi Teğmen Muhammed’in yaşam öyküsünü anlatırdı. Uyumadan önce bu hikâyeleri ve annemin dayımdan ve onun verdiği hayalî savaşlardan hikâyelerini dinlerdim. Ben bu hikâyelerin gerçek mi yoksa annemin hayal ürünü mü olduğunu sormazdım. Derinliklerime demir atmıştı ve zamanla, dayımın efsanevî imajı kafamda canlandı: Yenilmez kahraman savaşçı.⁴²⁸

Bu paragrafta görüldüğü üzere anlatıcı olan Nâfız, mutlak egemenliği doğrultusunda okuyucuya bilgi aktarmaktadır. Sadece anlatıcının aktardığı bilgilerle yetinilmektedir.

⁴²⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 135.

⁴²⁶ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 195-198.

⁴²⁷ Ahmet Mocan, “Yalnızız’da Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3 (2012), s. 1834.

⁴²⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10-11.

Olaylar anlık olarak gerçekleşmemekte, okuyucu ise bu anlara doğrudan tanıklık etmektedir. Bu nedenle anlatım tekniğinin burada ve romanın çoğunda hâkim olduğunu görmekteyiz.

(Nâfız)- Ya annem denizde ölürse? Sâlih amcama aniden, beklenmedik bir şekilde sordum. Saçıma okşadı, sonra omzumu okşadı ve Sâlih amca şöyle dedi:

(Sâlih)- Bu evhamlar sana nereden geliyor? Emin ol bizden önce gelecekler ve biz ulaştığımızda bizi karşılayacaklar.

(Nâfız)- Ama güneş tutulmasından korkuyordum.

(Sâlih)- Neden?

(Nâfız)- Ey Amca Bunun kötü bir uyarıcı olduğunu söylüyorlar.⁴²⁹

Yukarıdaki paragraflarda Nâfız ile amcası Sâlih arasındaki diyaloga şahit olmaktayız. Ancak yazar, bunu doğrudan anlatmak yerine, sanki olay anında okuyucuda oradaymış gibi aktararak hikâyenin içine dâhil etmektedir. Yazar eserinin çoğu bölümünde gösterme yönteminden de yararlanarak okuyucuya tek düze bir anlatım vermekten kaçınmaktadır.

Sabahleyin babam Kudüs'ten geldi. Hayal kırıklığına uğramış ve paniklemişti. Güvenliğimiz için Allah'a şükür ve hamd ettikten sonra annem ona olanları anlattı. Babam suçluluk duygusunun ve kınanmanın ağırlığını hissederken, etrafımızı sararken ve bizi okşarken bizde onu yokluğundan dolayı suçluyorduk. Annem şöyle dedi:

(Anne)- Bu durum artık dayanılmaz oldu. İngiliz köpeklerinin yanındaki işini bırak. Bu kana bulanmış Ebu'l-Lokman'a lanet et. Çocuklarımız dünyadaki tüm maldan daha değerlidir. Şayet geri döndüğünde evi enkaz halinde bulduğunu ve çocuklarının öldüğünü hayal et! Küçük kız kardeşim şöyle dedi:

(Sâmi'a)- Baba. Bundan sonra bizi bırakmanı ve gitmeni istemiyoruz. Kardeşim Yasin de şöyle dedi:

(Yasîn)- Eğer sen de bizimle olsaydın, Yahudiler senden korkar ve bizi katletmezlerdi.

Kahvaltıyı hazırladık ve yemeye oturduk. Babamın gelişi bize güvenlik hissi verdi. Babam trendeki yolculardan duyduğu kötü haberleri anlattı. Yahudiler bütün ülkeyi istiyorlar ve gözleri Hayfa'da çünkü orası bir liman ve onlar Arapları korumak için geldikleri zaman İngilizlere saldıracaklar.⁴³⁰

Eserin bu bölümünde yer alan anlatıdaki diyaloglarda hem anlatım hem de gösterme teknikleri iç içe kullanılmaktadır. Böylece okuyucuyu aynı okuma düzeyinden çıkararak olaya şahit olması ve anlattığı hikâyeye anında tanık olması sağlanmaktadır. İlk paragrafın bir kısmında anlatım hâkimken daha sonra Nâfız'ın annesi, kız kardeşi ve erkek kardeşinin diyaloglarıyla gösterme tekniği kullanılmıştır.

⁴²⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 49-50.

⁴³⁰ Haydar, *Haklu'l-Ercuvân*, s. 25-26.

2.7.2. Tasvir Tekniği

Tasvir, tarif etme ya da eşyayı görünür hale getirmek anlamlarına gelmektedir. Bir şeyi bütün yönleriyle ele alıp onu anlatmak demektir. Ancak edebî metinlerde tasvir ile yapılmak istenen okuyucuyu kurgunun içerisine almak ve anlatılanlardan etkilenmesini sağlamaktır. Yazar, okuyucunun bu teknik sayesinde anlatıyı kafasında canlandırmasını sağlayarak anlatıyı desteklemektedir. Tasvir tekniği, romanda 19. yy'da daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Romantikler vasıtasıyla çevre-insan ilişkisi ekseninde romanda doğa unsurları edebiyata dahil edilerek romanın içeriği genişletilmiştir. Günümüzdeki edebî eserlerde tasvir yöntemi fazla kullanılmasa da hala önemli bir anlatım tekniği olarak kabul edilmektedir.⁴³¹ Romanda alıntıladığımız tasvir örnekleri ise şöyledir:

Babam köyde küçük bir araziye sahip çiftçiydi. Oraya sebze ekiyordu ve arazinin etrafında altı zeytin ağacı, iki incir ağacı, bir asma ağacı ve üç nar ağacı vardı.... Masif taştan yapılmış, çatısı kütükler, dikenler ve gri çamurla kaplı beyaz bir evdi. Annem ve babam burayı ormanlar ve zeytinliklerle çevrili bir tepenin üzerine taşlardan ve doğal ağaçlardan inşa etti... Hayfa'daki ev geniş ve güzeldi. Bahçesi güllerle, portakal ve nar ağaçlarıyla kaplıydı. Uzakta deniz, doğusunda ise yemyeşil Kermil Dağları vardı.⁴³²

Yazar burada mekân tasviri yapmaktadır. Bu betimlemelerle sadece fiziksel olarak çevreyi okuyucuya aktarmamış aynı zamanda kişilerin yaşam tarzları hakkında da bilgi vermiştir. Nâfız'ın ailesinin sade bir hayat tarzını benimsediği ve doğayla iç içe olmayı sevdikleri anlaşılmaktadır.

İnsanların arasında kalabalık bir halde, uzun süre gökyüzüne bakan Sâlih amcamın yanında kamyonun duvarına yaslanmışım. Gökyüzü sanki toz serpilmiş gibi karanlık görünüyordu. Amcam, haftanın olaylarıyla on yaş daha da artan ellili yaşıyla, gri çizgili sakalıyla, kırıksık alnıyla gergin ve bitkin görünüyordu.⁴³³

Burada Sâlih amcanın fiziksel tasvirine yer verilmektedir. Bu tasvir aslında baskı ve zulüm altında insanların yaşayabilecekleri fiziksel değişimleri ortaya koymaktadır. Yazar, Sâlih amca özelinde savaşta kişilerin maruz kaldığı zorlukların onları fiziksel olarak ne kadar büyük bir şekilde etkileyebileceğini anlatmaktadır.

2.7.3. İleriye Gidiş Tekniği

İleriye gidiş diğer adıyla “Prolepsis” yöntemi, romanda zamanın doğrusal akışını kırarak geçmiş, şimdi ve gelecek arasında sıçramalar yapmayı mümkün kılan bir tekniktir. Felsefedeki düalizm kuramı çerçevesinde geriye dönüş tekniğinin varlığı kadar ileriye gidiş tekniğinin de

⁴³¹ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 209-211.

⁴³² Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9-10.

⁴³³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 46-47.

kullanılması gerektiği savunulmaktadır. Yazarlar, anlatı zamanında istedikleri anda ileriye giderek, gelecek olayları okuyucuya gösterebilmektedirler. Bu teknik, özellikle metinlerde gelecek zaman eklerinin kullanılmasıyla somutlaşmaktadır. Örneğin, metinlerde “Çok uzun yıllar sonra” ifadesiyle zamanda ileri sıçrama yapılmakta ve ardından anlatı zamanı geri gelmektedir. Ayrıca ileriye gidiş tekniği, karakterlerin geleceğe yönelik hayallerini, korkularını veya umutlarını dile getirmeleri için de kullanılır. Böylece zaman, sadece kronolojik bir ilerleyiş değil, içsel ve göreceli bir deneyim olarak kurgulanmaktadır.⁴³⁴

Yazar, romanda ileriye gidiş tekniğinden faydalanmıştır. İleriye gidişler hikâyenin daha iyi anlaşılabilmesi ve olaylar arasında bağlantı kurulabilmesini sağlamıştır. Romanda ileriye gidiş tekniğine verebileceğimiz örnekler şöyledir:

Bu gerçekleri yedi buçuk yıllık hapisten, otuz yıl sonra insanların çorak araziye dağılmasından, kesilmiş bir koldan, irin ve kan akan delinmiş bir mideden ve omurgadan bir kurşunun alınmasından sonra anlatıyorum. Hikayem zamanımızda basit ve sıradan görünüyor. Harika, istisnai ve mucizevî şeyler bile halkımızın hayatında güneşin doğuşu ve batışı kadar tanıdık hale geldi. ‘Aynabûs köyünde ışığı gördüm. Daha sonra Hayfa’da karanlığı ve ateşi gördüm. Babam köyde küçük bir araziye sahip bir çiftçiydi. Oraya sebze ekiyordu ve arazinin etrafında altı zeytin ağacı, iki incir ağacı, bir asma ağacı ve üç nar ağacı vardı. Arazinin mahsulü zamanla çoğalan aileye, çoğalan ve sayısı dokuz olan tavşanlara yetmiyordu. Bu yüzden babam İngilizlerin yanında demiryolu makinisti olarak çalışmak üzere Hayfa’ya göç etti. Bu 1935 yılının sonlarında oldu.⁴³⁵

Anlatıcı, bu paragrafta ana zaman akışından ileriye atlayarak ileride yaşayacağı travmatik olaylara ve onların sonuçlarına önceden değinmektedir. Böylece okuyucu, olayların önemini ve etkisini erkenden fark etmektedir. Anlatıda bu teknik kullanılarak kronolojik sıradanlıktan çıkıp çok boyutlu sıçramalar yaparak derinlik kazandırılmaktadır. Romanın bir diğer yerinde ise şöyle aktarılmaktadır:

Yirmi yılını çölde geçirdi. Karanlık tünellerde, dar geçitlerde ve ateşten kapılarda. Yirmi yıl çöllerde: Hayfa’dan Lübnan’a, Ürdün’e, Irak’a, Mısır’a, Kuveyt’e, Suriye’ye ve en sonunda ‘Aynabûs’a. Köprünün altından nice sular geçti, köprünün üzerinden toprak büyüklüğünde acılar geçti. Lanetli dünyanın yollarında kaybolmuş ve dağılmış, dünyanın her noktasına vatansız dönenler hesap veriyor: Yabancı ona yakındı acıyla ona bağırdı: Ne zaman döneceğim? Hiç kimse onun mübah kanından dolayı masum değildi. Canlı ya da ölü hiç kimse onun etini yemekten masum değildi. Çöl ve yaraların iyileştiği zamanda yabancı ülkelerdeki kardeşler onun hakkında şunları söyledi onun sükûnetine aldanıp onun ne hayatta olduğunu ne de öldüğünü onun unutulduğunu söylediler. Yaşlı adamın Hayfa-Sûr kamyonunda söylediği gibi: Ne gökyüzü şefaattiydi ne de yeryüzü şefkatliydi.⁴³⁶

⁴³⁴ Salim Durukoğlu, “Yeni Bir Roman Tekniği “İleriye Gidiş Tekniği” ve Varoluş Gerekçeleri”, *Tarih okulu Dergisi*, 43 (2019), s. 1913-1916.

⁴³⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 9.

⁴³⁶ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 59.

Bu iki yerde de yazar, ileriye gidiş tekniğiyle anlatının şimdiki zamanından ileriye doğru giderek hikâyeyi anlatmaktadır. Anlatı şimdiki zamana aittir ancak içeriği ileriye doğru gidiş şeklinde bir kurgu içerisinde. Yazar, romanda Nâfız'ın ileride yaşayacağı baskı, savaş ve zulmü bu pasajda anlatmaktadır.

2.7.4. Özetleme Tekniği

Özetleme tekniği, eserde yer alacak olan kişi veya bir olayı aktarırken ayrıntılı açıklamalar yapmak yerine genel hatlarıyla onun izah edilmesine denmektedir. Özetleme sadece olaylar da değil karakterlerin tanımlarında da sıkça kullanılmaktadır. Böylece sayfalar boyu sürececek bir anlatı yerine okuyucuya daha derli toplu bir anlatım sunmaktadır.⁴³⁷

Romanda ise söz konusu teknik şöyle kullanılmaktadır: “*Annem bize, Rommel’in ordusunda savaşan Albay rütbesine kadar yükselen ve ‘Alemeyn, Libya ve Doğu Süveyş’te Almanların İngilizlere karşı kazandığı tüm zaferleri kazanan kardeşi Teğmen Muhammed’in yaşam öyküsünü anlatırdı.*”⁴³⁸

Bana, kaçtıktan sonra Rommel’in ordusunda ve Kermil Dağları’nda kahramanlık yaptığını, savunma kuvvetleri grubuyla birlikte Hayfa’daki Hisbe’l-Hedâr mevkisini işgal ettikten sonra İngiliz ordusunun orayı büyük bir zırhlı araç kuvvetiyle kuşattı. Vadi Nisnas’a çekilmek zorunda kaldı ve orada bir kaplan gibi kayadan kayaya ve bir ağaçtan diğer ağaca keskin nişancı kurşunuyla vuruluncaya kadar savaşmaya devam etti.⁴³⁹

Yazar, Albay Muhammed’i okuyucuya tanıtabilmek için özetleme tekniği vasıtasıyla yaşadığı olayları, kahramanlıkları ve davası uğruna verdiği çabayı kısa bir şekilde okura aktarmaktadır.

2.7.5. Mektup Tekniği

Mektup tekniği, kişilerin duygu ve düşüncelerini okuyucuya yansıtmakta kullanılmaktadır. Romanda iki şekilde kullanılan bu yöntem göre; roman arka arkaya gelen mektuplardan oluşmaktadır. İkinci olarak ise bu tekniğin romanda gerektiği yerde kullanılmasıdır.⁴⁴⁰ Haklu Ercuvân romanında mektup tekniği şöyle kullanılmaktadır:

Kalem ve kâğıdı çıkarıp ölen kızım için mektup yazdım. Değerlim Nahle: sen şimdi melekler âlemine giderken bende şeytanlar ve ateşler âlemine giriyorum. Şimdi beyaz bulutlar seni beyaz çayırlardan beyaz melek bahçelerine taşıyor. Ben renklerin karmaşasına ya da karışmasına dahil değilim ama sel tarafından

⁴³⁷ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 241-242.

⁴³⁸ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 10.

⁴³⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 16.

⁴⁴⁰ Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 238.

sürüklenen ve sonra geri çekilen atomlarının hücrelerinde, güneşin nüfuz etmesinin zor olduğu yoğunlukta bir nem bırakan yumuşak toprağın ve çamurlu toprağın kıyısında duruyorum...⁴⁴¹

Romanda yazar, bu Mektupla Nâfiz'in ölen kızını kaybetmenin acısını tarif etmektedir. Ölümle yeniden yüzleşen Nâfiz'in içsel hesaplaşmaları ve buna karşın hala düşmana yenilmeyeceklerini vurgulamaktadır. Böylece Nâfiz'in direnişe olan umudunu da diri tuttuğu görülmektedir.

2.7.6. Otobiyografik Tekniği

Otobiyografik tekniği, kurguyu biyografi şeklinde anlatma biçimidir. Bu nedenle romanda anlatıcı birinci tekil şahıs ve anlatıcı ile anlatılan aynı kişi olmaktadır. Ancak anlatıcının bakış açısı darlığından bu yöntem fazla rağbet görmemektedir. Çünkü olayda anlatılan her şey anlatıcının bakış açısıyla okuyucuya sunulmaktadır.⁴⁴²

Romanda baş kahraman Nâfiz, kendi ifadeleriyle hayatını ve yaşadıklarını anlatmaktadır. Roman aslında bu yöntem üzerine kuruludur. Anlatıcı ile anlatılan Nâfiz'dir. Bu nedenle Nâfiz'in bakış açısıyla olaylar anlaşılabilir. Romanda bu yöntemin kullanıldığı şu örnekle açıklanmaktadır:

İyi hatırladığım şey Hayfa Hastanesi'ydi. Dayımın göğsünde bir kurşun yarası vardı ve annemin bacağı kesildi. Adamlar içeri girip çıkıyordu ve hemşireler hastane koridorlarında bandaj ve serumlarla hızla hareket ediyordu. O zamanlar on üç yaşındaydım ve göğsü delinmiş esmer Albay'ın yanındaki yatağın kenarında oturuyordum.⁴⁴³

Bu örnek, anlatının Nâfiz'in bireysel hafızası ve sınırlı bakış açısı üzerinden ilerlediğini, olayların onun deneyimleriyle şekillendiğini göstermektedir.

2.7.7. Leitmotiv Tekniği

Leitmotiv tekniği, motif, ana motif ya da müzikte yer yer tekrarlanan nağme olarak tanımlanmaktadır. Edebiyata müzik alanından geçen bu teknik, anlatıda sıkça tekrarlar yapılarak estetik bir okuyuş sağlanmaktadır. Leitmotiv tekniği, metinde kullanıldığı zaman okuyucunun metne odaklanması sağlanmaktadır. Ayrıca anlatıya da bir estetiklik kazandırmaktadır. Böylece bu tekniğin kullanılmasıyla hem biçim hem de içerik olarak anlatıda sanatsallık ön plana çıkmaktadır.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 121.

⁴⁴² Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 260-261.

⁴⁴³ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 13.

⁴⁴⁴ Tan, "23. Özen Yula'nın 'Sır' anlatısında anlatım teknikleri", s. 405.; Tekin, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, s. 262-264.

Yazarın, romanda “Dalgalar” başlığı altında anlattığı olaylarda sürekli dalga kelimesini tekrarlayarak leitmotiv tekniğini kullandığı görülmektedir. Bu tekniğe romanda şu pasaj örnek olmaktadır:

Sadece yüzümün iyi olması gerekirken beynim düzgün çalışmıyor. Zihnimin köşelerinden, aydınlık mahallenin ekranından geçen sesler duyuyorum ve hayaletler görüyorum. Dalga. Hayfa Hastanesi’ne benzer bir hastane ama yaralı dayımı göremiyorum. Annem beyaz bir bulut halısının üzerinde yanıma geliyor ve bana sarılarak: seni özledim aşkım diyor. Annem bir melek gibi, vücudu narin ama güvercin tüyleri gibi yumuşak. Susuzluğumdan ve bana su vermemelerinden ona şikâyetle bulunuyorum, o da bana beyaz göğsünü veriyor. Sütü yüreğime damlıyor, susuzluğumu gidermeyen sıcak damlalar. Dalga.⁴⁴⁵

Bu metinde dalga kelimesi ritmik bir işlev görmektedir. Ayrıca Nâfız’ın yaşadığı travmalar araya dalga kelimesi verilerek hayatındaki boğulmanın, savrulmanın bir sembolü olarak yer almaktadır. Yazar, böylece bu tekniği kullanarak metinde olayların duygusallığını güçlendirmiş ve anlatının okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

2.7.8. Diyalog Tekniği

Diyalog, iki ya da daha fazla kişinin karşılıklı konuşmalarına denmektedir. Romanda ise sıkça başvurulmuş bu teknikle okuyucuyu doğrudan olayın içerisine dahil edebilmektedir. Anlatıcı burada ikinci planda kalmaktadır. Ayrıca bu teknik sayesinde okuyucu karakterlerin duygu ve düşüncelerini daha iyi tespit edebilmektedir. Bu nedenle diyalog tekniği, hem karakterleri daha iyi tanıtmaya da hem de anlatıyı bir canlılık kazandırmaktadır.⁴⁴⁶

Haklu Ercuvân romanında da yazar sıkça bu tekniğe başvurmuştur. Bu tekniğe örnek olarak şu metin verilebilir:

- Seni serbest mi bıraktılar?
- Hayır. Biz kaçtık.
- Nasıl?
- Muhafızlar tüfeklerini bize çıkarttılar ve bize hapishanenin kapısını açtılar.
- Surların Muhafızları?
- Onlara ateş ettik ve bazı yaralılar düştü...⁴⁴⁷

2.7.9. İç Monolog Tekniği

İç monolog tekniği, kahramanın düşüncelerini, psikolojisini ve iç dünyasını yansıtabilmek için kullanılan bir tekniktir. Bu teknikle anlatıcı ikinci plana geçer ve metni yorumlamak okuyucuya bırakılmaktadır. İç monologda kahraman sanki karşısında bir varmış

⁴⁴⁵ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 136.

⁴⁴⁶ Mocan, “Yalnızız’da Anlatım Teknikleri”, s. 1835.

⁴⁴⁷ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 75.

gibi kendi kendine günlük konuşma diliyle olayı anlatmaktadır. Böylece anlatıya da inandırıcılık kazandırılmaktadır.⁴⁴⁸

Romanda ise Nâfiz'in iç monologlarını sıkça görmekteyiz. Bu tekniğe romandan şu bölüm örnek verilmektedir:

Kendi kendime şöyle dedim: Cehenneme. Attığın o domuz, satılmış kralın ordusundaki kinci bir cellattan daha fazla bir şey değildi. Ancak etkisi altında bulunduğum ikilem şuydu, kuşatmadan kurtulmak için çemberi nerede kıracağını? Düşmanla dost eşit olduğunda kime ateş edeceksin? Belki de kabile savaşları mirasından etkilenen eski kan davalarının rüzgarının kontrolü altındaydım.⁴⁴⁹

Bu örnekte, Nâfiz'in kendi kendine konuşur gibi düşüncelerini ifade etmesi, iç monolog tekniğinin belirgin bir kullanımıdır. Böylece bu teknikle okuyucu, olaylara Nâfiz'in iç dünyasından tanıklık etmekte ve karakterin psikolojik derinliğini daha yakından görmektedir.

2.8. Eserde Metinlerarasılık

Metinlerarasılık, bir metnin başka bir metindeki unsurları içerisine almasına denir. Bu kavram, 1965 yılında Julia Kristeva tarafından ortaya atılmıştır.⁴⁵⁰ Ancak “Intertextuality” (metinlerarasılık) kavramını Mikhail Bahtin (ö. 1975) ve Roland Barthes (ö. 1980) tarafından geliştirilmiştir. Bir metinde başka bir metinden doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan alıntılar kapsayan metinlerarasılık, Türkçede “anıştırma” kavramına karşılık gelmektedir. Arap edebiyatında da yeni bir olgu olmadığı; “iktibas, ihâ’, ihâle, telmih, irâd-ı mesel, tazmin, işâra, serika” gibi belagat ilmi içerisindeki terimlerle edebî mirasın içerisinde bir temele sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, Arap edebiyatında farklı kavramlarla ifade edilmiş olsa da uzun süredir var olan bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁵¹

Haydar Haydar, *Haklu Ercuvân* adlı eserinde Kur’ân-ı Kerîm’den, hadisten ve Tevrat’tan âyetlere yer vererek romanında metinlerarası ilişki kurmaktadır. Haydar’ın dinî metinleri romanında yer vermesinin nedeni okuyucuyu vicdanen ve aklen etkileyerek istediği mesajı vermek istemesidir. Kullandığı Tevrat’tan âyetlerle de İsrailîlerin Filistin halkına yaptıkları baskı, adaletsizlik ve zulmün sebebini okuyucuya onların bakış açısıyla açıklamaktadır.

Romanın ilk sayfasında Tevrat’ın tesniye kitabının 20. Bölümü yazar tarafından daha kurgu başlamadan önce yer almasının nedeni okuyucuya bir bağlam sunmaktır. Bu anlatı, Filistin halkı ile İsrailîler arasında yaşanan olayların objektif bir biçimde ele alınmasını sağlamaya çalışmaktadır. Romanda bu âyet şöyle aktarılmaktadır:

⁴⁴⁸ Tan, “23.Özen Yula’nın ‘Sır’ anlatısında anlatım teknikleri”, s. 408.

⁴⁴⁹ Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 70.

⁴⁵⁰ Feyza Bulut, “‘Metinlerarasılık’ Kavramının Kuramsal Çerçevesi”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, 2/1 (2018), s. 2.

⁴⁵¹ Encümen Bayram- Yasin Pişkin, “Muhammed Abdulhalim Abdullah’ın Romanlarında Âyet ve Hadis Bağlamında Metinlerarasılık”, *Mizanü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 15 (2022), s. 336-337.

Savaşmak için bir şehre yaklaştığınızda, onu barışa çağırın. Eğer o sana karşılık verir ve sana kapılarını açarsa, o zaman orada bulunan tüm halklar size boyun eğecek ve köleleriniz olacaktır. Eğer seninle barış yapmayıp savaşırsa onu kuşat. Ve Rab onu eline verdiğinde, bütün erkeklerini kılıçtan geçireceksin. Fakat kadınları, çocukları, hayvanları ve şehirdeki her şeyi, bütün ganimetlerini kendin için ganimet olarak alacaksın ve Rabbin sana verdiği düşmanlarının ganimetini yiyeceksin. Senden çok uzakta olan ve buradaki ulusların şehirleri arasında olmayan tüm şehirlere böyle yapacaksın. Rabbin sana miras olarak vermekte olduğu bu halkların şehirlerine gelince, onlardan nefes alan kimseyi sağ bırakmayacaksın. (Yani yok edeceksin) Tanrın Rab sana bu emri verdi.⁴⁵²

Bu metinle yazar, İsrailoğullarının savaş kurallarını ve İsraililerin Rablerinin vaat ettiği topraklara yerleşmelerinde uymaları gereken kurallardan bahsetmektedir. Burada yazarın bu âyeti ele alış nedeni ise Yahudilerin Rablerinin buyruğu adı altında Filistinlilere karşı uyguladıkları zulmün temel sebebi olarak görmesidir. Çünkü âyette bahsi geçen Kenan diyarı, günümüzdeki İsrail-Filistin topraklarını kapsamaktadır. Yazar romanda Filistin halkının yaşadığı baskı ve zulmün temel nedenini bu âyeti zikrederek açıklamaktadır.

Romanda Nâfız'ın annesi kardeşinin mezarının başında ağlarken Âl-i İmrân suresinin 169. âyetini iktibas etmektedir: *“Sakın Allah yolunda وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا”* *“Sakın Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayınız...”*⁴⁵³ bu âyetin romanın içerisinde oturduğu yer şudur: Albay Muhammed, Sahabeler gibi Bedir ve Hendek savaşında savaşanlara benzetilerek onun ölümünün sıradan bir ölüm değil; bir şehadet olduğu vurgulanmaktadır. Bu âyetin yer almasının sebebi, Nâfız'ın annesinin yaşadığı ölüm acısını dinî öğelerle anlamlandırma ve kutsallık atfetme çabasıdır.

Romanda Stern ve Haganah örgütlerinin Filistin halkına yönelik uyguladıkları şiddeti açıklanırken Tevrat'ın Yûşa kitabının 8. bölümünün 24-29. âyetlerini ele alınmaktadır:

Eriha şehrine ve kralına yaptıklarının aynısını Ay şehrine ve kralına yapacaksın; tek fark, onun ganimetlerini ve hayvanlarını kendiniz için yağmalamanız olacak. İsrail, Ay'ın tüm sakinlerini kırdı ve çölde öldürmeyi bitirince onları takip ettiler ve hepsi kılıçtan geçirildi. O gün ölenlerin hepsi on iki bin erkek ve kadındı. Tüm Ay halkı. Ve o şehrin ganimetleri İsrail tarafından kendileri için yağmalandı. Ve Yûşa, Ay'ı yaktı ve onu ebedî bir harabeye çevirdi. Ay kralını akşama kadar ağaca astı ve güneş battığında Yûşa emir verdi. Kralın cesedini ağaçtan indirdiler ve cesedini şehrin girişine attılar.⁴⁵⁴

Bu âyetin romanda yer alış nedeni, İsrail askerlerinin nasıl ki Rableri, Yûşa'ya Ay ve Eriha'da bulunan herkesi öldürmesini emrettiyse İsraili askerlerinde Rablerinin emrinden ilerlediklerinden bahsederek yaptıkları baskı, işkence ve zulmü dinî bir temele dayandırmaya çalışmaktadırlar. Romanda Filistinlilerin çocuklarının öldürülmesi, kadınlara tecavüz ve toplu katliamların kutsallık kisvesi ve Rablerinin emri adı altında İsraililer tarafından yapılması

⁴⁵² Tevrat, Tesniye 20:10-17.; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 5.

⁴⁵³ Âl-i 'İmrân 2/169.; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 20.

⁴⁵⁴ Tevrat, Yeşû' 8:24-29.; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 42-43.

Kutsal metin üzerinden bu yapılanların meşrulaştırılma kaynağı olarak görüldüğü açıklanmaktadır.

Romanda yer alan Yûsuf suresi 4. âyeti Nâfiz ve amcası Sâlih'in göç yolculuğunda bir adamın kıyametin ve dünyanın sonunun yakın olduğunu ve Hızır (a.s.)'in olacağını ve Filistin'e eski mutlu ve huzurlu zamanlarını geri vereceği hakkında konuşurlarken şöyle aktarılmaktadır: *“Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı bana secde ederlerken gördüm.”*⁴⁵⁵ Âyetin yazar tarafından bu olay içerisinde yer almasının nedeni: Baskı ve zulmün yaşandığı bir ortamda geçen bu anlatıların ardından âyetle umut ve kurtuluş beklentilerini ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Yusuf ailede küçük bir çocuk olarak görülürken âyetle yüceltilmesi Filistin halkının da Hz. Yusuf gibi haksızlığa uğradığını ve günün birinde de düşmanlarını yenip tekrardan egemenliklerine kavuşacağı sembolik bir şekilde aktarılmaktadır.

Romanda 1948 savaşıdan bahsederken bu savaşta yapılanları Yûşa ve Seffâh zamanındaki savaşlarla bağlantı kurarak Tevrat'ın Yûşa kitabının 11. bölümde yer alan şu âyetle ilişkilendirmektedir:

Sonra Yûşa' geri döndü o sırada Hâsûr'u aldı ve Hâsûr kralını da kılıçla öldürdü. Çünkü Hâsûr eskiden bütün bu krallıkların başıydı. Kentteki bütün canlıları keskin kılıçla öldürdüler ve onları yok ettiler. Tek bir nefes bile kalmadı ancak kenti ateşle yaktılar. Yûşa' bütün kentlerle krallarını ele geçirdi. Onları keskin kılıçla öldürdü. Ve İsrail o şehirlerin bütün ganimetlerini ve hayvanlarını ganimet olarak aldı; erkeklere gelince onları yok edinceye ve tek bir nefes bırakmayıncaya kadar hepsini kılıçtan geçirdiler.⁴⁵⁶

Yazar, Tevrat'tan aldığı bu âyetle Yahudilerin uyguladıkları zulmün eskiden beri var olduğunu göstermektedir. Âyette yer alan Hâsûr kralına olan nefretin bugünkü Siyonist düşüncede hala devam ettiğini iddia etmektedir. Ayrıca yazar, yine zulmün ve baskının âyetlerde kullanılan “yok etme” düşüncesiyle bağlantılı olduğunu okuyuculara aktarmaktadır.

Romanda Şeyh el-Katnânî, Filistin halkına vaaz verirken Tevbe suresinin 51. âyetini halka hitap ederek şöyle demektedir: *“De ki: Size, Allah'ın sizin için takdir ettiğinden başkası isabet etmez”*⁴⁵⁷ Yazarın burada bu âyeti ele alarak kurguya katmasının temel nedeni, Müslümanların yaşadıkları baskı ve zulümde Allah'ın takdir ettiği kadere razı olmalarını ve O'na güvenmelerini vurgulamasıdır. Böylece bu âyetin ışığında Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu âyetle kendilerine umut, kurtuluş ve dayanma gücü kazandıracaklardır.

Aynı vaaz içerisinde Şeyh el-Katnânî, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in niyet hadisini de aktarmaktadır:

⁴⁵⁵ Yûsuf 12/4.; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 47.

⁴⁵⁶ Tevrat, Yeşû' 11:10-15.; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 64.

⁴⁵⁷ Tevbe 113/51; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 90.

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا
 أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا فَهَاجَرَ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ Ameller ancak niyetlere göredir. Herkes için ancak niyet ettiği vardır.
 Kimin hicreti Allah'a ve Resûlü'ne ise, onun hicreti Allah'a ve Resûlü'nedir. Kimin hicreti elde edeceği
 bir dünya menfaati veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o uğradığı şeydir.⁴⁵⁸

Bu hadis ile yazar, Filistin halkının yaşadığı zulüm ve baskıya karşı mücadelelerinin; evlerini ve ailelerini kaybetmelerine gösterdikleri sabrın, yalnızca Allah için olması durumunda bunların boşa olmadığını vurgulamaktadır.

⁴⁵⁸ Buhari, *Sahih-i Buhari*, Kitâbü'l-İman, Hadis No: 1; Haydar, *Haklu Ercuvân*, s. 90.

SONUÇ

1789 yılında Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı işgal etmesiyle modern Arap edebiyatı şekillenmeye başlamıştır. Üç yıllık Fransız hakimiyetinden sonra Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yönetimi devralmasıyla yönetimde modern unsurlar etkili olmuştur. Kavalalı döneminde yurt dışına gönderilen öğrenciler sayesinde Batı'daki bilimsel ve teknik yöntemler Arap edebiyatına uyarlanarak Nahda hareketi başlatılmıştır. Bu hareketle çeviri çalışmaları yapılmaya ve Arap edebiyatında roman türünün oluşmaya başladığı görülmüştür. Suriye edebiyatında ise roman türü Mısır ve Lübnan'daki gelişmelerden sonra olgunlaşmaya başlamıştır. Bu oluşum tercüme faaliyetleriyle gelişimini sürdürmüştür. Batı edebiyatından yapılan bu tercümelerden Arap yazarlar etkilenmiş taklitle başlayan bu tür, yerini özgün eserlere bırakmaya başlamıştır.

Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyetin etkisinde kalan Suriye, 1516'da Osmanlı egemenliğine girmiş ve 20. yüzyıl başında Fransız mandasına geçtiği dikkat çekmiştir. 1946'da bağımsızlığını kazansa da darbeler, iç çatışmalar ve istikrarsızlıklarla dolu bir sürece girmiştir. 1970'te Hâfız Esad'ın iktidara gelişiyle otoriter bir dönem başlamış, 2000'de yerine oğlu Beşar Esad geçmiştir. 2011'deki Arap Baharı ise iç savaşın fitilini ateşlediği görülmektedir. Bu çalkantılı süreçler Suriyeli yazarların romanlarına yansımış; kimlik krizi, toplumsal baskı ve sınıf çatışmaları gibi temalar öne çıktığı müşahade edilmiştir. Ayrıca 19. yüzyıldan itibaren Batı edebiyatından yapılan tercümeler, roman türünün gelişiminde etkili olmuş, ilk taklitlerden sonra özgün eserler ortaya konduğu anlaşılmaktadır. Suriye'de modern edebiyat, II. Dünya Savaşı sonrası şiir ve hikâyeye başlamış, roman türü ise toplumsal meseleleri önceleyen romantik bir çizgide geliştiği ortaya konmuştur.

Modern Suriye romanında erken dönem yazarları arasında Fransis el-Marrâş, Nu'mân el-Kasâtîlî, Şükrî el-'Aselî ve Ma'rûf el-Arnaût'un öne çıktığı görülmüştür. Marrâş, *Ğâbetu'l-Hakk* adlı eseriyle toplumsal mesajlar içeren ilk roman denemelerinden birini sunmuştur. el-Kasâtîlî, aşk ve toplumsal baskılar temalı romanlarında modernleşme ve kadın hakları gibi konuları ele almıştır. Arnaût ise tarihî romanlarıyla bu türü Suriye'de kurumsallaştırması ve tarihî olayları kurgusal anlatılarla halkın hafızasında canlı tutmayı amaçladığı ön plana çıkmaktadır. Bu yazarların, Mısır ve Avrupa etkisiyle şekillenen Suriye romanının temelini attıklarına işaret edilmektedir.

Modern Suriye romanı, Şekîb el-Câbirî'nin 1937'de yayımladığı *Nehm* adlı romantik eseriyle edebî kimlik kazandığı dikkat çekmektedir. Câbirî, Batı etkisinde bireysel aşk, gelenek-

eleştiri ve toplumsal dönüşüm temalarını işlerken romantizm akımını başlattığı saptanmaktadır. Ancak 1946 sonrası siyasal bağımsızlık ve toplumsal değişimle birlikte realizm etkisini artırmış, Hannâ Mînâ, Fâdıl es-Sıbâ'î, Vidâd es-Sekâkinî gibi yazarlar toplumcu gerçekçilik yönelimiyle eserler kaleme aldığı ortaya konmuştur. Bu süreçte kadın, sınıf farklılıkları ve kültürel dönüşüm gibi temalar ön plana çıkmış, roman türü toplumsal gerçekliğin bir yansıması hâline geldiği müşahade edilmiştir. Varoluşçu ve sosyalist realizm akımları da Suriye romanında belirgin biçimde yer bulduğu anlaşılmaktadır. Filistin meselesi, Suriyeli yazarların eserlerinde milliyetçilik ve direniş temasıyla sıkça işlenen merkezi bir konu olduğu dikkat çekmektedir. Haydar Haydar'ın *Haklu Ercuvân* adlı romanı, Filistin halkının acılarını ve direnişini derinlemesine ele alarak, çağdaş Suriye romanında bu temanın önemli bir simgesi olduğu vurgulanmıştır.

Haydar Haydar, Suriye doğumlu romancı ve siyasî bir aktivisttir. Eğitimi köyünde ve Halep Öğretmen Okulu'nda tamamlamış, Arap dünyasında çeşitli ülkelerde öğretmenlik yapmış ve çeşitli yayımlar kaleme almıştır. Lübnan iç savaşında Filistin direnişine katılmış, edebiyat çalışmalarını Suriye'de sürdürmüştür. Eserlerinde erken yaşta yaşadığı travmalar ve toplumsal sorunları işlediği müşahade edilmiştir. Gerçekçi ve eleştirel bir bakışla otoriteyi, ideolojileri ve dini sorgulamış; aşk, ölüm gibi bireysel temaları da işlediği sonucuna varılmıştır. Haydar, Batılı modernitelerden etkilenmiş, Arap romanının kültürel mirasını vurgulamıştır.

Haydar Haydar'ın edebî üretimi, esas olarak roman türünde yoğunlaşmakla birlikte, kısa hikâye ve deneme gibi farklı türleri de kapsadığı ifade edilmiştir. Romanlarında bireysel ve toplumsal travmalar, kimlik arayışları ve siyasal baskılar ön plana çıkmaktadır. Özellikle *Velîmetun li 'Aşâbi'l-Bahr* eseri, Arap dünyasındaki kültürel ve siyasî çalkantıları cesurca ele alması nedeniyle önemli bir yerde durduğu dikkat çekmiştir. Bu eserin sansüre uğradığı, tartışmalara yol açtığı tespit edilmiştir. Diğer romanları ve hikâyeleri, insanın varoluşsal sorgulamalarını, aidiyet duygusunu ve toplumsal değişimleri başarılı bir şekilde yansıttığı görülmüştür. Haydar'ın deneme ve biyografi çalışmaları ise entelektüel birikimini ve siyasi duruşunu göstermektedir. Genel olarak eserleri hem edebî değeri hem de toplumsal mesajlarıyla Arap edebiyatında kalıcı bir etki bıraktığı öne çıkmaktadır.

Haydar Haydar'ın *Haklu Ercuvân* romanı, Filistin'in 1935-1970 yılları arasındaki tarihî ve siyasal çalkantılarını, Arap-İsrail savaşları bağlamında, bir ailenin yaşantısı üzerinden yansıttığı görülmektedir. Roman, zulüm, mücadele ve psikolojik bunalımlar temaları etrafında şekillenmiş olduğu dikkat çekmiştir. Yazarın, Filistin halkının topraklarını koruma çabası ve yeniden doğuş umudunu “erguvan” simgesiyle güçlü biçimde ilişkilendirdiğine işaret

edilmektedir. Baş kahraman Nâfiz'in kişisel gelişimi, aile bağları ve siyasî mücadelesi, eserin anlatımın kurgusunu oluşturduğu ortaya konmuştur. Haydar'ın eserde Filistin meselesine tarihî gerçeklik üzerinden bir bakış açısı geliştirdiği dikkat çekmiştir. Romanda kullanılan sade ve anlaşılır Arapça, okuyucunun esere kolaylıkla nüfuz etmesini sağladığı müşahede edilmiştir. Ayrıca romanda Yahudi ve İsraililerin bakış açılarına da yer verilerek, çatışmanın çok boyutlu doğasının ortaya konduğu görülmektedir. Bu yönleriyle *Haklu Ercuvân*, hem edebî hem de tarihî açıdan Filistin sorununu anlamak için önemli bir kaynak olduğu görülmektedir.

Haydar Haydar, *Haklu Ercuvân* romanında mekân ve kişilerin çoğunda gerçekliğin yer alması romana ayrı bir önemde katmaktadır. Kurgu tarihî bilinçle iç içe yazar tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Yazar, romanda mekân olarak çoğunlukla Filistin'i tercih etmektedir. Romanda mekânlar köyle şehir arasında gidip gelmektedir. Bu nedenle mekânlar arasında iç içe bir yer değişimi görülmektedir. Zaman ise romanda çoğunlukla Nâfiz'in yaşantısıyla ilişkili olarak verilmiştir. Nâfiz'in çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemleri zaman olgusu konusunda işaretler vermektedir. Romanda yazar, gerçek tarihlendirmelerle de zaman olgusunu inşa ettiği söz konusudur. Haydar'ın bu romanında tercih ettiği anlatıcı ve bakış açısı incelendiğinde, romanın kahraman bakış açısı, hâkim bakış açısı ve gözlemci bakış açısıyla yazıldığı müşahede edilmektedir. Romanda baş kahraman Nâfiz'in anlatımıyla inşa edilen kurgunun biyografik bir şekil aldığı dikkat çekmektedir. Haydar Haydar, anlatım tekniklerini kullanma konusunda son derece başarılıdır. Yazar, romanında anlatma-gösterme, tasvir, ileriye gidiş, özetleme, mektup, otobiyografik, leitmotiv, diyalog ve iç monolog gibi anlatım tekniklerinin çoğunu ustalıkla kullandığı görülmektedir.

Haydar Haydar'ın *Haklu Ercuvân* romanında asıl dikkat çekici konu ise metinlerarasılıktır. Yazar, bu önemli anlatım aracını etkili bir şekilde eserinde kullanmıştır. Roman, Kur'ân-ı Kerîm'den, hadislerden ve Tevrat'tan çeşitli âyet ve pasajları doğrudan veya dolaylı olarak metin içine almakta olduğu dikkat çekmektedir. Bu metinlerin esere dinî ve tarihî bakış açısı oluşturduğu ortaya konmaktadır. Yazar, bu kutsal metinlere yer vermek suretiyle okuyucunun vicdanına ve aklına hitap ederek, Filistin meselesine farklı açılardan anlam kazandırmayı amaçlamaktadır. Tevrat'tan alınan savaş ve fetihle ilgili ayetler, İsraililerin Filistin halkına yönelik zulüm ve işgal politikalarını dinî bir temele dayandırma çabalarını gözler önüne sermektedir. Kur'ân ayetleri ve hadisler ise Filistinli Müslümanların yaşadıkları acıyı kutsal bir bağlamda anlamlandırmalarına, sabır ve umutla mücadele etmelerine olanak tanıdığı dikkat çekmektedir. Böylece *Haklu Ercuvân*, dinî metinlerin edebî metinle iç içe geçtiği zengin bir metinlerarası yapı sunarak, Filistin halkının tarihî gerçekliği ile manevî direncini bir arada yansıttığı müşahade edilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, Suriye romanı ve genel olarak Arap edebiyatı bağlamında *Haklu Ercuvân*'ın yeri belirlenerek, sosyo-politik koşulların roman üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Nitel araştırma tekniklerinden roman tahlil yöntemi kullanılarak, romanın yapısal unsurları analiz edilmiştir. Eserin dili ele alınmıştır. Eserde Filistin toplumunun sosyal dinamiklerinin karakterler aracılığıyla nasıl temsil edildiği, yazarın kullandığı anlatı teknikleri ve sembolik unsurları derinlemesine analiz edilmiştir. Romanın yayımlandığı dönemin sosyal ve politik olaylarının metindeki etkileri görülmektedir. Haydar'ın Suriye ve Filistin'deki rejimlere, sosyal sınıflara ve politik yozlaşmaya dair eleştirileri hakkında eserdeki yaklaşımından yola çıkarak bilgi edinilmiştir.

Haydar'ın *Haklu Ercuvân* romanı üzerine yaptığımız bu çalışma, Arap ve Suriye romanı açısından bu eserin hangi konumda yer aldığı ve Haydar'ın Filistin meselesi hakkındaki bakış açısını ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Romanda olay örgüsü, zaman, mekân, anlatıcı bakış açısı, anlatım teknikleri ve metinlerarasılık açısından incelenerek Suriye romanında önemli bir yerde olması gerektiği ortaya konmaktadır. Bu nedenle, tez hem Haydar Haydar hakkında hem de *Haklu Ercuvân* eseri açısından değerli bir katkı sunmaktadır. Haydar Haydar hakkında Türkiye'de yeteri miktarda araştırma yapılmaması bu çalışmanın önemini ortaya koyarken aynı zamanda yeni araştırmalara da kapı aralanması hedeflenmektedir. Edebiyatla oldukça ilgili olan yazarın diğer eserleri hakkında yapılacak çalışmaların da ilim dünyasına katkılar sunacağı beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akaydın, Betül, “Suriye Savaşında Bir Kadın Edebiyatçı: İbtisâm Şâkûş, Hayatı, Eserleri ve ‘Beynel Hıyâm (Çadırlar Arasında)’ Adlı Eseri Üzerine”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 92 (2019), s. 490-529.
- Akdemir, Salih, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası*, (ts.), s. 201-237.
- Aktaş, Şerif, “Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili -Teori ve Uygulama-”, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013, s. 43.
- _____, “Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş”, Birlik Yayınları, Ankara 1984, s. 87.
- Allen, Roger, “Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı”, çev. Faruk Çiftçi, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2005), s. 129-150.
- Altan, Ebru, “Sûr”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C. 35, s. 535-537.
- Arslan, Adnan, “Türk Akademisi Açısından Arap Edebiyatı Alanında Keşfedilmeyi Bekleyen Bakir Ada: Modern Arap Romanı (I)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 3/2 (2019), s. 104-124.
- Ayyıldız, Erol, “Makâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2003, c. 27, s. 417-419.
- ‘Azzâm, Fuâd, “Haydar Haydar Rivâyât Binâu’l-Mekân”, *el-Mecmu‘* 5 (2011), s. 149-163.
- Bayram, Encümen, “Muhammed Abdulhalim Abdullah’ın Romancılığı”, Doktora Tezi, Antalya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2021.
- Bayram, Encümen - Pişkin, Yasin, “Muhammed Abdulhalim Abdullah’ın Romanlarında Âyet ve Hadis Bağlamında Metinlerarasılık”, *Mizanü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 15 (2022), s. 335-359.
- Bilge, Mustafa L., “Abdullah b. Hüseyin”. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, c. 1, s. 108.
- _____, “Faysal I”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c. 12, s. 264-265.
- _____, “Hayfa”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 17, s. 41-43.
- _____, “İzzeddin Kassâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24, s. 582.
- Bingöl, Ulaş, “Edebî Eser, Edebiyat Eleştirisi ve Metin Tahlili”, *Edebiyat Yazıları II: Eleştiri Kuramları ve Metin Tahlilleri*, ed. Ulaş Bingöl - Enser Yılmaz, 1. Baskı, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2021.

- Bulut, Feyza, “‘Metinlerarasılık’ Kavramının Kuramsal Çerçevesi”. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 2/1, (Nisan 2018), s. 1-19.
- Buzpınar, Ş. Tufan, “Nablus”. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c.32, s. 265-268.
- _____, “Suriye”. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c. 37, s. 550-555.
- Calp, Mehrali, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları I*, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ağrı 2017.
- Çakır, Mürüvvet Türken, “Suriye Tarihi Romanının Öncü İsmi: ‘Ma‘rûf Ahmed el-Arnaût’”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 63 (2019), s. 529-537.
- Çetin, Nihad M., “Arap”. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 3, s. 276-309.
- Çetin, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara 2009.
- Dağ, Ahmet Emin, “İnönü Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1939-1950)”, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 6/1 (2023), s. 39-63.
- Dalbudak, Mesut, *et-Tiyârâtü'l-Hadîse fi'r-Rivâyeti's-Suriye*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019.
- Dawod, Abdulkader, *Modern Suriye Romanı (1937-1967) Ortaya çıkışı, Öncüleri ve Etkilendiği Edebî Akımlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.
- Demirel, Ali, “Ortadoğu’da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946)”, *Bellek/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, 1/1 (2019), s. 69-89.
- Demircan, Necati, “Yahudi Devletinin İnşası ve Arap-İsrail Çatışmasının Başlangıcı”, *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4/2, (2020), s. 215-226.
- Dıñoğlu, Elif, *İngiliz Manda Dönemi Kudüs Tanıklıkları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2023.
- Durukoğlu, Salim, “Yeni Bir Roman Tekniği ‘İleriye Gidiş Tekniği’ ve Varoluş Gerekçeleri” *Tarih okulu Dergisi*, 43 (2019), s. 1909-1918.
- Emekli, İlknur, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.
- Er, Rahmi, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*, 1. Baskı, Hece Yayınları, Ankara 2015.
- _____, “Roman”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, c. 35, s. 164-166.

- Erdoğan, Fatih, “Tanah Perspektifinde Şimşon’un Hikâyesi ve Onun Düşüşü Üzerinden Halkına Verilen Mesajların Değerlendirilmesi”. *Journal of History School*, 15/61 (2022), s. 3729-3755.
- Fazlıoğlu, Şükran, “‘Âişe Abdurrahman”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2020, c. Ek-1, s. 57-59.
- Forster, E. M., *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür, 3. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul 2001.
- Fuhrman, Heather A., Jeffrey P. Mullin, Chris A. Sloffter, “Field Marshal Erwin Rommel: The Head Injury That Have Prolonged the Second World War”. *Neurosurgical Focus*, 41/1 (2016), s. 1-8.
- Gibb, H. A. R., *Arap Edebiyatı*, çev. Onur Özatağ, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2022.
- Gür, Ahmet, “Mısır’daki Modern Arap Edebiyatı Entelektüel Uyanışının Öncüsü: Rifâ‘ Râfî’î et-Tahtâvî (1801-1873)”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (2022), s. 815-833.
- Hâfiz, Sabri. “Modern Arap Kısa Öyküsü I”, çev. Azmi Yüksel, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3/9 (2003), s. 78.
- _____, “The Novel, Politics and Islam”, *New Left Review*, 5 (01 Ekim 2000), s. 117-141.
- Harman, Ömer Faruk, “Yûşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 44, s. 43-45.
- Haydar, Haydar, *el-Fehd*, 3. Baskı, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2003.
- _____, *el-Zamanu’l-Mûhiş*, 4. Baskı, Dâru’l-Emvâc, Beyrut 1993.
- _____, *Haklu Ercuvân* 1. Baskı, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2000.
- _____, *el-Feyedân*, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2006.
- _____, *el-Vu‘ûl*, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2000.
- _____, *Evrâku’l-Menfâ*, Dâru’l-Emvâc, Beyrut 1993.
- _____, *Kabûşî*, Dâru’l-İbn Rüşd, Beyrut 1978.
- _____, *İğvâ’*, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2005.
- _____, *Hikâyâtü’l-Nevrasi’l-Muhâcir*, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 1998.
- _____, *Vamd*, 3. Baskı, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 1998.
- _____, *Hicretu’s-Sinûnû*, 1. Baskı, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2008.
- _____, *Merâsî’l-Eyyâm: Selâs Hikâyât ‘ani’l-Mevt*, 1. Baskı, Dâru’l-Emvâc, Beyrut 2001.
- _____, *Merâyâ en-Nâr*, 3. Baskı, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Şam 2000.
- _____, *Şumûs el-Ğacer*, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Suriye 2000.
- _____, *Velîmetun li ‘Aşâbi’l-Bahr*, 6. Baskı, Verdun li’t-tibâ‘ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Suriye 1998.

- _____, *et-Temevvucât*, 2. Baskı, Dâru'l-Hıvâr, Suriye 1986.
- Hazer, Dursun, “Abdusselâm el-‘Uceylî’nin Edebî Kişiliği ve Bâsime Beyne’d-Dumû‘ Adlı Eseri”. *Dinî Araştırmalar*, 7/19 (ts.), s. 311-326.
- İbn Manzûr. *Lisânu’l-‘Arab*. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 1981.
- İnce, Mustafa Mukadder, *Radvâ ‘Âşûr’un Romancılığı*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2023.
- İshakoğlu, Ömer, *Modern Suriye Edebiyatı (1800-1918)*, 2. Baskı, Akdem Yayınları, Ankara 2022.
- _____, *Suriye Tarihi: Osmanlı Dönemi Suriye’sinde Edebî ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Jonathon, Riley, *The Life & Campaigns of General Hughie Stockwell: From Norway Through Burma to Suez*. Casemate Publishers, Barnsley 2006.
- Kemiksiz, N. Neşe, “Ürdün-Filistin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış”. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50 (2019), s. 181-213.
- Kılıçoğlu, Mehmet Erkan, “1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı ve Ortadoğu”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3/2 (2022), s. 129-151.
- Kula, Mevlüt, *Modern Suriye Hikâyesinde Konu (1946-1967)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Kurt, Ali Osman, “Yahudi Kaynaklarında Kral Tipolojileri: Nabukadnezzar ve Koreş Örneği”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2006), s. 423-443.
- Kutluoğlu, Muhammed Hanefi, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, Ankara 2022, c. 25, s. 62-65.
- Küçük, Abdurrahman, “Câlût”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, c. 7, s. 38.
- Landau, Jacob M., *Modern Arap Edebiyatı Tarihi 20. Yüzyıl*. çev. Bedrettin Aytaç, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara 1994.
- Mocan, Ahmet, “Yalnızız’da Anlatım Teknikleri”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3 (2012), s. 1831-1841.
- Muhtar, Cemal, “Antere”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 3, s. 237.
- _____, “Antere Kıssası”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 3, s. 237-238.

- Özdemir, Yılmaz, *XIX. Yüzyıl'da Lübnan'da Arap Dili Grameri Çalışmaları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Sağlam, Mete, "İngiliz Manda Yönetimi Altındaki Filistin'de Yahudilerin Uyguladığı Baskı ve Şiddet (1920-1948)", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/3 (2023), s. 1664-1679.
- Salih, Muhsin Muhammed, *Kudüs'e Giden Yol*, 1. Baskı, Nida Yayıncılık, İstanbul 2020.
- Seyidov, Rashad, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2022.
- Somuncuoğlu, Ecehan, "On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3/1 (2015), s. 103-120.
- Subaşı, Derya Adalar, "Ana Hatlarıyla 20. Yüzyıl Suriye Romanının Gelişim Süreci". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi*, 8/2 (2023), s. 115-135.
- Şahin, Yunus, "Varoluşçuluğun Türk Edebiyatında Algılanışı ve Tutunamayanlar". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4/1 (2020), s. 78-91.
- Şöhret, Mesut, "Suriye'nin Siyasal Yapısı". *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. ed. Hasret Çomak vd., Beta Yayınları, İstanbul 2016.
- Tagızade, Leyla, "Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3/4 (2006), s. 7-24.
- Tan, Murat, "23. Özen Yula'nın 'Sır' anlatısında anlatım teknikleri". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 13 (2023), s. 401-415.
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Tepebaşılı, Fatih, *Roman İncelemesi*, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019.
- Tokgöz, Habip, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm". *Anasay*, 1 (2017), s. 183-195.
- Türk, Duygu, "Eleştirel Gerçekçilik Üzerine". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 67/3 (2012), s. 189-217.
- Uyanık, Necmi, "Balfour Deklarasyonu'nun İlanı, Tepki ve Destekler", *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi-KİTOD*, 1/2 (2023), s. 207-222.
- Ürün, Ahmet Kâzım, *Modern Arap Edebiyatı*, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- _____, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*. 1. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2002.
- Vangölü, Yeliz Biber, "Geçmişten Günümüze Gerçeküstücülük". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20/3 (2016), s. 871-883.

- Wabel, Nasir Tajure, “Psychopharmacological Aspects of Catha Edulis (Khat) and Consequences of Long Term Use: A Review”. *Journal of Mood Disorders*, 1/4 (2011), s. 184-194.
- Yâzîcî, Tâlib, “Halep”, *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, c.15, s. 239-244.
- Yıldırım, Zafer, “Suriye Siyasi Tarihi”, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. ed. Hasret Çomak vd., Beta Yayınları, İstanbul 2016.
- Yılmazata, Mehmet - Hasan Fidan, Hasan, “Emin el-Hüseynî ve Holokost: Bir Değerlendirme”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/92 (2024), s. 1730-1744.
- Zeydân, Corcî, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. Kahire: Hindâvî, 2013.
- Zor, Salih - Adnan Arslan, Adnan, “Modern Arap Romanı Araştırmalarına Dair Bir Öneri Çalışması”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2021), s. 155-180.
- Çüçen, Abdülkadir, “Varoluşçuluk”. *Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*, <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/varolusculuk> (Erişim: 12 Ocak 2025).
- Rebecca, Denova, “Şimşon”. çev. Melike Doğan. *World History Encyclopedia*, 2022, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-15504/simson/> (Erişim: 29 Mayıs 2025).
- Chalala, Elie, “Haidar Haidar, 1936-2023: Author Who Shunned Spotlight and For Whom Writing Was Truly Its Own Reward”, *el-Jadid*, 2023, <https://aljadid.com/node/2412> (Erişim: 23 Nisan 2025).
- el-Bustânî, Hişâm, “Haydar Haydar: Ene Muş‘ilu’l-Harâ’ik fi’l-Ğabâti’l-Herime ve’l-Menhûre ve’l-Mutedâ’iye”, *7iber*, <https://www.7iber.com/culture/haidar-haidar-interview/> (Erişim: 24 Nisan 2025).
- Samuel, İbrahim, “Haydar Haydar ve İbrahim Samuel”, *el-'Arabî*, <https://alarabi.nccal.gov.kw/Home/Article/2832> (Erişim: 12 Haziran 2025).
- Weber, Jonas, “Tubas: Israel robs the Jordan Valley dry”, *International Solidarity Movement*, 2012, <https://palsolidarity.org/2012/02/tubas-israel-robs-the-jordan-valley-dry/> (Erişim: 17 Mayıs 2025)
- Sa‘îd, Mahmud, “Haidar Haidar’s ‘Banquet for Seaweed’ Attempts Balancing Act”. *el-jadid*. 2008, <https://web.archive.org/web/20080724085023/http://www.aljadid.com/reviews/HaidarHaidarBanquetforSeaweedbyMahmoudSaeed.html> (Erişim: 23 Nisan 2025).
- Kibîşî, Mehennâ Mâdî, “el-Kâid Şekîb Vehhâb”. *el-'Amâma*, <https://al-amama.net/-القائد-شكيب-وهّاب> (Erişim: 06 Mayıs 2025).

- Salih, Muhammed Hâc, “Hivâr Me‘a Haydar Haydar”, *Anfâs*, 2008, <https://anfasse.org/>-قصة و- 23-50-15-13-07-2010-2539-دراسات-أدبية-ونقدية (Erişim: 22 Mayıs 2025).
- Türk Dil Kurumu, “Roman”, *tdk.gov.tr*, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=roman> (Erişim: 28 Kasım 2024).
- UNESCO, “Tyre”, *UNESCO World Heritage Convention*. <https://whc.unesco.org/en/list/299/> (Erişim: 16 Mayıs 2025).
- Abdurrahman, Muhammed. “Velîmetun li‘Aşâbi’l-Bahr... Kıssatu rivâyetin sudiret ve kâdet tûscenu Haydar Haydar”. *el-Yevmu’s-Sâbi’*, 2023, <https://www.youm7.com/story/2023/5/5/-وليمة-لأعشاب-البحر-قصة-رواية-صدرت-وكادت-تسجن-6170468/حيدر-حيدر> (Erişim: 23 Nisan 2025).
- Einabus Village. “About Einabus”, 10 Mart 2007, *Internet Archive*, <https://web.archive.org/web/20070310161956/http://www.einabus.org.ps/abouteinabus.htm> (Erişim: 15 Mayıs 2025).
- BBC News. “Cairo book protesters released”, 12 Mayıs 2000, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/746766.stm (Erişim: 22 Mayıs 2025).
- Independent Arabiyye. “el-Ruvâiyyu es-Sûrî Haydar Haydar yerhalu fî menfâhû ed-dâhilî”, *Independent Arabia*, 06 Mayıs 2023, <https://www.independentarabia.com/node/448446/-ثقافة-الروائي-السوري-حيدر-حيدر-يرحل-في-منفاه-الداخلي> (Erişim: 07 Ekim 2024).
- Orman Genel Müdürlüğü. “Erguvan”, *Orman Genel Müdürlüğü Resmî Web Sitesi*, <https://www.ogm.gov.tr/tr/yararli-bilgiler/haftanin-agaci/erguvan> (Erişim: 29 Mayıs 2025).
- “Fâdıl es-Sibâ’î”. *Vikipedi*, 06 Ekim 2022, https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title=فاضل_السباعي&oldid=59453974 (Erişim: 11 Ocak 2025).
- Ma‘refa. “Haydar Haydar”, 2024, https://www.marefa.org/حيدر_حيدر (Erişim: 22 Mayıs 2025).
- Câ’izatu Katârâ li’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye, “Haydar Haydar”, <https://kataranovels.com/novelist/حيدر-حيدر> (Erişim: 12 Haziran 2025).
- el-‘Arab, “Haydar Haydar Yerhalu Tarîken Velîmetehu li-‘Aşâbi’l-Bahri Eseran Hâliden”, 2023, <https://alarab.co.uk/أثرا-خالد/حيدر-حيدر-يرحل-تاركا-ولييمته-لأعشاب-البحر> (Erişim: 22 Mayıs 2025).
- Biyografi, “Herman Melville kimdir”, <https://www.biyografi.net.tr/herman-melville-kimdir/> (Erişim: 23 Nisan 2025).
- İkteşif Sûriyye, “Hüseyn el-Bahr”, 2010, <https://www.discover-syria.com/bank/171> (Erişim: 2025).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Merve KILIÇ
EĞİTİM DURUMU	
Lise	Karamürsel Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yabancı Dil / Diller	Arapça
YAYINLAR	
Kılıç, Merve- Bayram, Encümen, “Türkmen Edebiyatında Bir Çınar: Nusret Merdân’ın Arap ve Türk Edebiyatına Katkıları”, <i>Literary Studies</i> , 1, 2024, ss. 20-29.	